20022

महाकवेः कालिदासस्य

अभिज्ञानशाकुन्तलम्

PART I

Sanskrit Text with Introduction etc.

Sanskrit Literature Society
BANGALORE CITY

[redacted]म-साहित्य-माला Series—No. 2

॥ श्रीः ॥

महाकवेः कालिदासस्य

अभिज्ञानशाकुन्तलम्

PART I—TEXT

PUBLISHED BY

MR. S. N. SIMHA, M. A.,

FOR THE

Sanskrit Literature Society

BANGALORE CITY

FIRST EDITION 1940

PRINTED BY
V. B. SOOBBIAH & SONS
AT THE M. B. D. ELECTRIC PRINTING WORKS
BANGALORE CITY

PREFACE.

We have great pleasure to place in the hands of our readers this edition of Kalidasa's Abhijnana Sakuntalam and its English Translation, as the second and third numbers of the series of the सुरभसाहित्यमाला. The One Act Plays of Bhasa will be issued as the next number in the series.

In preparing our edition of the Sakuntalam we have consulted and used many of the printed editions of the play and its translations of various scholars, to whom we are highly indebted. Not to fail in our duty, we must express here, our gratitude to Mr. K. Narayanaswamy Iyengar for the help he has rendered us in various ways, and to Mr. V. B. Sreekantiah of Messrs. V. B. Soobbiah & Sons, for his kind co-operation which enabled us to publish the works in quick succession.

S. N. Simha,

For Editors.

From

INTRODUCTION

Kalidasa's Date : Kalidasa probably lived in the first
B. C. The date is approximate, as it has not yet been
to fix it up definitely. That is why, if Dr. Peterson h
"Kalidasa stands near the beginning of the Christia
indeed, he does not overtop it", Dr. Korn places him
latter half of the 6th cent. A D.

His Life : There are only a few t.ant dising legend
have to speak about the life of our poet and we have
that none of these is reliable If one legend makes h
contemporary of Bhavabhuti and Dandin, another mal
the court poet of Bhojaraja of Dhara. But, the traditi
he was one of the '*Nine Gems*'* of Vikramaditya's court
to have some truth about it Of course some scholars
rejected even this as totally baseless but many are n
to believe that Kalidasa's patron must have been Vikram
It is not unlikely that Kalidasa wanted to pay his trib
his patron in the title of his play *Vikramorvasiyam*
again, there have been several Vikramadityas and hence
tradition by itself does not help to fix the date of Kali
One King Vikramaditya founded the era known after
which commences with 57 B. C It is very likely that
King was Kalidasa's patron.

We can gather some information about Kalidasa's
from his own writings. His repeated reference to Ujj
indicates that he must have spent at least a part of his lif
the city. His dwelling upon the charms of the city in
Meghadutam makes clear that he loved the city much. I
description of the *Tour* about the whole of India and e

---

*धन्वन्तरिक्षपणकामरसिंहशङ्कुवेतालभट्टघटकर्परकालिदासाः ।
ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य ॥

into regions beyond the borders of India, in the *Raghuvamsam*, makes any one believe that Kalidasa himself must have made such a grand tour. Mountains seem to have impressed him deeply. As acutely observed by a critic, he is the only Sanskrit Poet who has described a certain Kasmirian flower.

There cannot be any doubt that Kalidasa had extensive education and that he had mastered rhetoric, dramatic theory and the science of Grammar 'the chief of all sciences.' Besides, the knowledge of law and astronomy he seems to have been proficient in the Puranas and in the systems of philosophy. His *Kumarasambhavam* is Saivistic, his *Raghuvamsam* is Vaishnavite. His hymn to Vishnu in the latter work is expressive of Vedantic monism, the hymn to Brahma in the former work expresses the doctrines of the Sankhyas. The Buddhists and Jains are also mentioned here and there. One can observe that in matters of religion and philosophy, Kalidasa was of an unbiased mind.

His works More than forty works are generally attributed to Kalidasa but critics acknowledge only seven of them as his. These works are

1-3. *Three dramas* 1 Sakuntalam 2. Vikramorvasiyam and 3 Malavikagnimitram

4-5 *Two Mahakavyas* 1 Raghuvamsam and 2 Kumarasambhavam

6 *One Khanda Kavya* —Meghadutam

7 [illegible] Not yet discovered but known by a quotation in the [illegible] of Kshemendra.

Another descriptive poem Ritusamhara is accepted by some as the work of Kalidasa.

Kalidasa's Poetry : " Sweetest Sakuntala " was th of the great critic and poet Goethe. So much enraptured by the poetic genius of Kalidasa that I Sakuntala —

"Wouldst thou the young year's blossom
and the fruit of its decline
And all by which the soul is charmed
enraptured, feasted, fed ?
Wouldst thou the earth and heaven itself
in one sole name combine ?
I name thee, O Sakuntala,
and all at once is said."

Many of the foreign critics such as Sir William and Sir Monier Williams, have raised Kalidasa as the Shakespeare and some have even gone to the extent of him above Shakespeare. For instance this is wha A. W. Ryder says :—" I have already hinted at the wo balance in Kalidasa's character, by virtue of which he himself equally at home in a palace and in a wild I know not with whom to compare him in this, even S peare, for all his miraculous insight into natural beauty, mainly a poet of the human heart. That can be hardly of Kalidasa, nor can it be said that he is primarily a po natural beauty. The two characters unite in him, it almost be said, chemically."

In the translation of the same professor, this is Bana, the celebrated Sanskrit novelist says about Kali verse.—

'Where find a soul that does not thrill
In Kalidasa's verse to meet
The smooth inevitable lines
Like blossom clusters honey sweet ?'

" उपमा कालिदासस्य " has been a very common sayin appreciation of Kalidasa's numerous and homely sim

deva describes Kalidasa as the grace of Poetry;—'कालिदासो [विला]सः'. It is this grace of Kalidasa's composition that [indu]ced the celebrated critic Schlegel assign for him a very [hig]h position amongst the galaxy of the "Sons of Song'. Kalidasa is undoubtedly "the brightest star in the firma[me]nt of Indian poetry". "The richness of his creative fancy, [an]d his skill in expressing tender sentiment and sympathy [wi]th nature gives him a very high place among the world's [dra]matic poets'.

The story of Sakuntala : The drama is about the romance of [Kin]g Dushyanta and Sakuntala daughter of a celestial nymph. [W]hile hunting in a forest, the King sees Sakuntala loves her [an]d marries her. Afterwards he returns to his capital, pro[mi]sing Sakuntala that he will send for her soon, but, he [for]gets all about her in consequence of a curse of the angry [sa]ge Durvasas on her. The hermit Kanva the foster father [of] Sakuntala however sends her to her husband who fails [to] recognize her. A long separation ensues, till at last is [re]covered the ring which the King had given Sakuntala in the [fo]rest, but which was later swallowed by a fish. Finally, the [lo]vers are reunited after some time, on a heavenly mountain [to] which Sakuntala had resorted.

The highest place is assigned to Sakuntala among lite[ra]ry works, and there is much truth in the observation.—

काव्येषु नाटकं रम्यं तत्र रम्या शकुन्तला ।
तत्रापि च चतुर्थोऽङ्कस्तत्र श्लोकचतुष्टयम्* ।

The play consists of seven acts of which the first four pass [in] a forest hermitage the fifth and the sixth pass in the king's [p]alace, and the last on a heavenly mountain. The duration [o]f time is perhaps seven years.

* These four stanzas are IV 6, 9, 18 and 19.

From

DRAMATIS PERSONÆ.

Male—

दुष्यन्तः—King of Hastinapura. (The hero of the

सूतः The King's charioteer.

विदूषकः (माढव्यः) The king's companion by name M

सेनापतिः (भद्रसेनः) The general of the army of the

सर्वदमनः (भरतः) The king's son.

सोमरातः – The King's preceptor.

कण्वः (काश्यपः) Sakuntala's foster father.

शार्ङ्गरवः, शारद्वतः, हारीतः, गौतमः: Pupils of K

कञ्चुकी (पार्वतायनः) –The King's Chamberlain.

रैवतकः, करभकः The King's servants

श्यालः– The King's brother in law

सूचकः, जानुकः—Two guards

मातलिः—Indra's charioteer.

मारीचः—A sage.

धीवरः –A fisherman

वैतालिकौ -- Two bards

सूत्रधारः- Stage Manager

Durvasas the angry sage, etc

Female—

शकुन्तला - Dushyanta's wife and Kanvas's adopted dau

अनसूया, प्रियंवदा Sakuntala's friends

गौतमी— A female ascetic

चतुरिका, परभृतिका, मधुकरिका - Maid servants of the king,

सानुमती – A nymph.

अदितिः Wife of Kashyapa (Maricha)

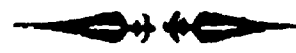
प्रतीहारी—Portress

नटी— An actress

यंवना, मनका etc.

अथ

अभिज्ञानशाकुन्तलम्

या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री
ये द्वे कालं विधत्तः श्रुतिविषयगुणा या स्थिता व्याप्य विश्वम्।
यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः
प्रत्यक्षाभिः प्रसन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः ॥१॥

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः—(नेपथ्याभिमुखमवलोक्य।) आर्ये यदि नेपथ्यविधानमवसितमितस्तावदागम्यताम्।

(प्रविश्य।) **नटी**—[1]आर्यपुत्र इयमस्मि।

सूत्रधारः—आर्ये अभिरूपभूयिष्ठा परिषदियम्। अत्र खलु कालिदासग्रथितवस्तुना नवेनाभिज्ञानशाकुन्तलाख्येन नाटकेनोपस्थातव्यमस्माभिः। तत्प्रतिपात्रमाधीयतां यत्नः।

नटी—[2]सुविहितप्रयोगतयार्यस्य न किमपि परिहास्यते।

सूत्रधारः—आर्ये कथयामि ते भूतार्थम्।

आ परितोषाद्विदुषां न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम्।
बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः ॥ २ ॥

1. अज्जउत्त इयम्हि।
2. ... परिहाइस्सदि।

नटी—[1]आर्य एवमेतत् । अनन्तरकरणीयमार्य आज्ञापयतु ।

सूत्रधारः—किमन्यदस्याः परिषदः श्रुतिप्रसादनतः । तदिममेव तावदचिरप्रवृत्तमुपभोगक्षमं ग्रीष्मसमयमधिकृत्य गीयताम् । संप्रति हि,

सुभगसलिलावगाहाः पाटलसंसर्गसुरभिवनवाताः ।
प्रच्छायसुलभनिद्रा दिवसाः परिणामरमणीयाः ॥ ३ ॥

नटी—[2]तथा । (इति गायति ।)

[3]**ईषदीषच्चुम्बितानि भ्रमरैः सुकुमारकेसरशिखानि ।**
अवतंसयन्ति दयमानाः प्रमदाः शिरीषकुसुमानि ॥४॥

सूत्रधारः—आर्ये साधु गीतम् । अहो रागबद्धचित्तवृत्तिरालिखित इव सर्वतो रङ्गः । तदिदानीं कतमत्प्रकरणमाश्रित्यैनमाराधयामः ?

नटी—[4]नन्वार्यमिश्रैः प्रथममेवाज्ञप्तमभिज्ञानशाकुन्तलं नामापूर्वं नाटकं प्रयोगेऽधिक्रियतामिति ।

सूत्रधारः—आर्ये सम्यगनुबोधितोऽस्मि । अस्मिन्क्षणे विस्मृतं खलु मया तत् । कुतः,

तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हृतः ।
एष राजेव दुष्यन्तः सारङ्गेणातिरंहसा ॥ ५ ॥

(इति निष्क्रान्तौ ।)

प्रस्तावना ।

---

1. अज्ज एवं णेदं । अणन्तरकरणिज्जं अज्जो आणवेदु । 2. तह ।
3. ईसीसिचुम्बिआइं भमरेहिं सुउमारकेसरसिहाइं ।
ओदंसअन्ति दअमाणा पमदाओ सिरीसकुसुमाइं ॥ ४ ॥
4. णं अज्जमिस्सेहिं पढमं एव्व आणत्तं अहिण्णाणसउन्दलं णाम अपुव्वं णाडअं पओए अहिकरीअदु त्ति ।

(ततः प्रविशति मृगानुसारी सशरचापहस्तो राजा रथेन सूतश्च ।)

सूतः —(राजानं मृगं चावलोक्य ।) आयुष्मन्,

कृष्णसारे ददच्चक्षुस्त्वयि चाधिज्यकार्मुके ।
मृगानुसारिणं साक्षात्पश्यामीव पिनाकिनम् ॥ ६ ॥

राजा—सूत दूरममुना सारङ्गेण वयमाकृष्टाः । अयं पुनरिदानीमपि

ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः
पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम् ।
दर्भैरर्धावलीढैः श्रमविवृतमुखभ्रंशिभिः कीर्णवर्त्मा
पश्योदग्रप्लुतत्वाद्वियति बहुतरं स्तोकमुर्व्यां प्रयाति ॥७॥

सविस्मयम्,) तदेष कथमनुपतत एव मे प्रयत्नप्रेक्षणीयः संवृत्तः !

सूतः—आयुष्मन् उद्घातिनी भूमिरिति मया रश्मिसंयमनाद्रथस्य मन्दीकृतो वेगः । तेन मृग एष विप्रकृष्टान्तरः संवृत्तः । संप्रति समदेशवर्तिनस्ते न दुरासदो भविष्यति ।

राजा —तेन हि मुच्यन्तामभीषवः ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (रथवेगं निरूप्य ।) आयुष्मन्, पश्य पश्य ।

मुक्तेषु रश्मिषु निरायतपूर्वकाया
निष्कम्पचामरशिखा निभृतोर्ध्वकर्णाः
आत्मोद्धतैरपि रजोभिरलङ्घनीया
धावन्त्यमी मृगजवाक्षमयेव रथ्याः ॥ ८ ॥

—सत्यम् । अतीत्य हरितो हरींश्च वर्तन्ते वाजिनः । तथा हि ।

यदालोके सूक्ष्मं व्रजति सहसा तद्विपुलतां
यदर्धे विच्छिन्नं भवति कृतसंधानमिव तत् ।
प्रकृत्या यद्वक्रं तदपि समरेखं नयनयो-
र्न मे दूरे किंचित्क्षणमपि न पार्श्वे रथजवात् ॥ ९ ॥

सूत पश्यैनं व्यापाद्यमानम् । (इति शरसंधानं नाटयति ।)

(नेपथ्ये) भो भो राजन्, आश्रममृगोऽयं न हन्तव्यो न हन्तव्यः ।

सूतः—(आकर्ण्यावलोक्य च ।) आयुष्मन्, अस्य खलु ते बाणपातपथवर्तिनः कृष्णसारस्यान्तरे तपस्विन उपस्थिताः ।

राजा—(ससंभ्रमम् ।) तेन हि प्रगृह्यन्तां वाजिनः ।

सूतः—तथा । (इति रथं स्थापयति ।)

(ततः प्रविशत्यात्मना तृतीयो वैखानसः ।)

वैखानसः—(हस्तमुद्यम्य ।) राजन्, आश्रममृगोऽयं न हन्तव्यो न हन्तव्यः ।

*(न खलु न खलु बाणः संनिपात्योऽयमस्मि-
न्मृदुनि मृगशरीरे पुष्पराशाविवाग्निः ।
क्व बत हरिणकानां जीवितं चातिलोलं
क्व च निशितनिपाता वज्रसाराः शरास्ते ॥१०॥)

तत्साधुकृतसंधानं प्रतिसंहर सायकम् ।
आर्तत्राणाय वः शस्त्रं न प्रहर्तुमनागसि ॥ ११ ॥

राजा—एष प्रतिसंहृतः । (इति यथोक्तं करोति ।)

वैखानसः—सदृशमेतत्पुरुवंशप्रदीपस्य भवतः ।

जन्म यस्य पुरोर्वंशे युक्तरूपमिदं तव ।
पुत्रमेवंगुणोपेतं चक्रवर्तिनमाप्नुहि ॥ १२ ॥

इतरौ—(बाहू उद्यम्य।) सर्वथा चक्रवर्तिनं पुत्रमाप्नुहि।

राजा—(सप्रणामम्।) प्रतिगृहीतं ब्राह्मणवचनम्।

वैखानसः—राजन्, समिदाहरणाय प्रस्थिता वयम्। एष खलु [क]ण्वस्य कुलपतेरनुमालिनीतीरमाश्रमो दृश्यते। न चेदन्यकार्यातिपातः प्रविश्य प्रतिगृह्यतामातिथेयः सत्कारः। अपि च;

रम्यास्तपोधनानां प्रतिहतविघ्नाः क्रियाः समवलोक्य।
ज्ञास्यसि कियद्भुजो मे रक्षति मौर्वीकिणाङ्क इति ॥१३॥

राजा—अपि संनिहितोऽत्र कुलपतिः?

वैखानसः—इदानीमेव दुहितरं शकुन्तलामतिथिसत्काराय नियुज्य दैवमस्याः प्रतिकूलं शमयितुं सोमतीर्थं गतः।

राजा—भवतु। तामेव द्रक्ष्यामि। सा खलु विदितभक्तिं मां महर्षेः कथयिष्यति।

वैखानसः—साधयामस्तावत्। (इति सशिष्यो निष्क्रान्तः।)

राजा—सूत चोदयाश्वान्। पुण्याश्रमदर्शनेन तावदात्मानं पुनीमहे।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान्। (इति भूयो रथवेगं निरूपयति।)

राजा—(समन्तादवलोक्य।) सूत अकथितोऽपि ज्ञायत एव यथायमाश्रमाभोगस्तपोवनस्येति।

सूतः—कथमिव?

राजा—किं न पश्यति भवान्? इह हि,

नीवाराः शुकगर्भकोटरमुखभ्रष्टास्तरूणामधः
प्रस्निग्धाः क्वचिदिङ्गुदीफलभिदः सूच्यन्त एवोपलाः।
विश्वासोपगमादभिन्नगतयः शब्दं सहन्ते मृगा-
स्तोयाधारपथाश्च वल्कलशिखानिष्यन्दरेखाङ्किताः ॥१४॥

सूतः—सर्वमुपपन्नम् ।

राजा—(स्तोकमन्तरं गत्वा ।) तपोवननिवासिनामुपरोधो मा भूत् इहैव रथं स्थापय यावदवतरामि ।

सूतः—धृताः प्रग्रहाः । अवतरत्वायुष्मान् ।

राजा—(अवतीर्य) सूत, विनीतवेषेण प्रवेष्टव्यानि तपोवनानि नाम इदं तावद्गृह्यताम् । (इति सूतस्याभरणानि धनुश्चोपनीयार्पयति ।) सूत यावदाश्रमवासिनः प्रत्यवेक्ष्याहमुपावर्ते तावदार्द्रपृष्ठाः क्रियन्तां वाजिनः

सूतः—तथा । (इति निष्क्रान्तः ।)

राजा—(परिक्रम्यावलोक्य च ।) इदमाश्रमद्वारम् । यावत्प्रविशामि

(प्रविश्य, निमित्तं सूचयन् ।)

शान्तमिदमाश्रमपदं स्फुरति च बाहुः कुतः फलमिहास्य ।
अथवा भवितव्यानां द्वाराणि भवन्ति सर्वत्र ॥१५॥

(नेपथ्ये ।) 'इत इतः सख्यौ ।

राजा—(कर्णं दत्वा ।) अये दक्षिणेन वृक्षवाटिकामालाप इव श्रूयते । यावदत्र गच्छामि । (परिक्रम्यावलोक्य च ।) अये एतास्तपस्विकन्यकाः स्वप्रमाणानुरूपैः सेचनघटैर्बालपादपेभ्यः पयो दातुमित एवाभिवर्तन्ते । (निपुणं निरूप्य ।) अहो, मधुरमासां दर्शनम् !

शुद्धान्तदुर्लभमिदं वपुराश्रमवासिनो यदि जनस्य ।
दूरीकृताः खलु गुणैरुद्यानलता वनलताभिः ॥१६॥

यावदिमां छायामाश्रित्य प्रतिपालयामि । (इति विलोकयन्स्थितः ।)

(ततः प्रविशति यथोक्तव्यापारा सह सखीभ्यां शकुन्तला ।)

शकुन्तला—'इत इतः सख्यौ ।

अनसूया—[1]हला शकुन्तले, त्वत्तोऽपि तातकाश्यपस्याश्रमवृक्षकाः प्रियतरा इति तर्कयामि । येन नवमालिकाकुसुमपेलवापि त्वमेतेषामालवालपूरणे नियुक्ता ।

शकुन्तला—[2]न केवलं तातनियोग एव । अस्ति मे सोदरस्नेहोऽप्येतेषु । (इति वृक्षसेचनं रूपयति ।)

राजा—कथमियं सा कण्वदुहिता ! असाधुदर्शी खलु तत्रभवान्काश्यपो य इमामाश्रमधर्मे नियुङ्क्ते !

इदं किलाव्याजमनोहरं वपु-
स्तपःक्षमं साधयितुं य इच्छति ।
ध्रुवं स नीलोत्पलपत्रधारया
शमीलतां छेत्तुमृषिर्व्यवस्यति ॥ १७ ॥

भवतु; पादपान्तर्हित एव विश्रब्धं तावदेनां पश्यामि । (इति तथा करोति ।)

शकुन्तला—[3]सखि अनसूये, अतिपिनद्धेन वल्कलेन प्रियंवदया नियन्त्रितास्मि । शिथिलय तावदेनत् ।

अनसूया—[4]तथा । (इति शिथिलयति ।)

प्रियंवदा—[5](सहासम् ।) अत्र पयोधरविस्तारयितृ आत्मनो यौवनमुपालभस्व । (मां किमुपालभसे !)

1. हला सउन्दले, तुवत्तो वि तादकस्सवस्स अस्समरुक्खआ पिअदरे त्ति तक्केमि । जेण णोमालिआकुसुमपेलवा वि तुमं एदाणं आलवालपूरणे णिउत्ता ।
2. ण केवलं तादणिओओ एव्व । अत्थि मे सोदरसिणेहो वि एदेसु ।
3. सहि अणसूए, अदिपिणद्धेण वक्कलेण पिअंवदाए णिअन्तिदम्हि । सिढिलेहि दाव णं ।
4. तह ।
5. एत्थ पओहरवित्थारइत्तअं अत्तणो जोव्वणं उवालह । (मं किं उवालहसि ।)

राजा—काममननुरूपमस्या वपुषो वल्कलं न पुनरलंकारश्रियं पुष्यति । कुतः,

सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यं
मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति ।
इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि तन्वी
किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम् ॥१८॥

शकुन्तला—[1](अग्रतोऽवलोक्य) एष वातेरितपल्लवाङ्गुलीभिस्त्वरयतीव मां केसरवृक्षकः यावदेनं संभावयामि । (इति परिक्रामति ।)

प्रियंवदा—[2]हला शकुन्तले अत्रैव तावन्मुहूर्तं तिष्ठ यावत्त्वयोपगतया लतासनाथ इवायं केसरवृक्षकः प्रतिभाति ।

शकुन्तला—[3]अतः खलु प्रियंवदासि त्वम् !

राजा—प्रियमपि तथ्यमाह (शकुन्तलां) प्रियंवदा । अस्याः खलु,

अधरः किसलयरागः कोमलविटपानुकारिणौ बाहू ।
कुसुममिव लोभनीयं यौवनमङ्गेषु संनद्धम् ॥१९॥

अनसूया—[4]हला शकुन्तले इयं स्वयंवरवधूः सहकारस्य त्वया कृतनामधेया वनज्योत्स्नेति नवमालिका । एनां विस्मृतासि ?

शकुन्तला—तदात्मानमपि विस्मरिष्यामि । (लतामुपेत्यावलोक्य च) हला, रमणीये खलु काल एतस्य लतापादपमिथुनस्य व्यतिकरः संवृत्तः

1. एसो वादेरिदपल्लवङ्गुलीहिं तुवरेदि विअ मं केसररुक्खओ । जाव णं संभावेमि ।
2. हला सउन्तले ! एत्थ एव्व दाव मुहुत्तअं चिट्ठ, जाव तुए उवगदाए लदासणाहो विअ अअं केसररुक्खओ पडिभादि ।
3. अदो क्खु पिअंवदा सि तुमं ।
4. हला सउन्तले इअं सअंवरवहू सहआरस्स तुए किदणामहेआ वणजोसिणि त्ति णोमालिआ । णं विसुमरिदासि ।

नवकुसुमयौवना वनज्योत्स्ना स्निग्धपल्लवतयोपभोगक्षमः सहकारः ।

(इति पश्यन्ती तिष्ठति ।)

प्रियंवदा—[1]अनसूये, जानासि 'किं शकुन्तला वनज्योत्स्नामतिमात्रं पश्यती'ति ?

अनसूया—[2]न खलु विभावयामि । कथय ।

प्रियंवदा—[3]"यथा वनज्योत्स्नानुरूपेण पादपेन संगता, अपि नामैवमहमप्यात्मनोऽनुरूपं वरं लभेये"ति ।

शकुन्तला—[4]एष नूनं तवात्मगतो मनोरथः । (इति कलशमावर्जयति ।)

राजा—अपि नाम कुलपतेरियमसवर्णक्षेत्रसंभवा स्यात् ! अथ वा कृतं संदेहेन ।

असंशयं क्षत्रपरिग्रहक्षमा यदार्यमस्यामभिलाषि मे मनः ।
सतां हि संदेहपदेषु वस्तुषु प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तयः ॥२०॥

तथापि तत्त्वत एनामुपलप्स्ये ।

शकुन्तला—(ससंभ्रमम् ।) [5]अम्मो ! सलिलसेकसंभ्रमोद्गतो नवमालिकामुज्झित्वा वदनं मे मधुकरोऽभिवर्तते । (इति भ्रमरबाधां रूपयति ।)

राजा—(सस्पृहम् ।)

चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेपथुमतीं
रहस्याख्यायीव स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः ।

मिहुणस्स वइअरो संवुत्तो । णवकुसुमजोव्वणा वणजोसिणी, सिणिद्धपल्लवदाए उवभोअक्खमो सहआरो । 1. अणसूए, जाणासि किं सउन्दला वणजोसिणिं अदिमत्तं पेक्खदि त्ति । 2. ण क्खु विभावेमि । कहेहि । 3. जह वणजोसिणी अणुरूवेण पाअवेण संगदा, अवि णाम एव्वं अहं वि अत्तणो अणुरूवं वरं लहेअं त्ति । 4. एसो णूणं तुह अत्तगदो मणोरहो । 5. अम्मो ! ... उज्झिअ वअणं मे महुअरो अहिवट्टइ ।

करौ व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरं
वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती ॥२१॥

शकुन्तला—[1]न एष धृष्टो विरमति। अन्यतो गमिष्यामि (पदान्तरे स्थित्वा, सदृष्टिक्षेपम्) कथमितोऽप्यागच्छति! हला, परित्रायेथां मामनेन दुर्विनीतेन मधुकरेणाभिभूयमानाम्!

उभे—(सस्मितम्।) [2]के आवां परित्रातुम्? दुष्यन्तमाक्रन्द राजरक्षितव्यानि तपोवनानि नाम!

राजा—अवसरोऽयमात्मानं प्रकाशयितुम्। न भेतव्यं न भेतव्यम्— (इत्यर्धोक्ते स्वगतम्।) राजभावस्त्वभिज्ञातो भवेत्। भवतु, एवं तावदभिधास्ये।

शकुन्तला—(पदान्तरं स्थित्वा, सदृष्टिक्षेपम्।) [3]कथमितोऽपि मामनुसरति!

राजा—(सत्वरमुपसृत्य)

कः पौरवे वसुमतीं शासति शासितरि दुर्विनीतानाम्
अयमाचरत्यविनयं मुग्धासु तपस्विकन्यासु ॥ २२ ॥

(सर्वा राजानं दृष्ट्वा किंचिदिव संभ्रान्ताः।)

अनसूया—[4]आर्य न खलु किमप्यत्याहितम्। नौ प्रियसखी मधुकरेणाभिभूयमाना कातरीभूता! (इति शकुन्तलां दर्शयति।)

राजा—(शकुन्तलाभिमुखो भूत्वा।) अपि तपो वर्धते?

(शकुन्तला साध्वसादवचना तिष्ठति।)

---

1. ण एसो धिट्ठो विरमदि। अण्णदो गमिस्सं। कहं इदो वि आअच्छदि! हला, परित्ताअह मं इमिणा दुव्विणीदेण महुअरेण अहिहूअमाणं।
2. काओ वअं परित्तादुं। दुस्सन्दं अक्कन्द। राअरक्खिदव्वाइं तवोवणाइं णाम।
3. कहं इदो वि मं अणुसरदि।　4. अज्ज ण क्खु किं वि अच्चाहिदं। इअ

अनसूया—[1]इदानीमतिथिविशेषलाभेन । हला शकुन्तले, गच्छो-
टजम् । फलमिश्रमर्घ्यमुपहर । इदं पादोदकं भविष्यति ।

राजा—भवतीनां सूनृतयैव गिरा कृतमातिथ्यम् ।

प्रियंवदा—[2]तेन ह्यस्यां प्रच्छायशीतलायां सप्तपर्णवेदिकायां
मुहूर्तमुपविश्य परिश्रमविनोदं करोत्वार्यः ।

राजा—नूनं यूयमप्यनेन कर्मणा परिश्रान्ताः ।

अनसूया—[3]हला शकुन्तले उचितं नः पर्युपासनमतिथीनाम् ।
अत्रोपविशामः । (इति सर्वे उपविशन्ति ।)

शकुन्तला—(आत्मगतम्) [4]किं नु खल्विमं प्रेक्ष्य तपोवनविरोधिनो
विकारस्य गमनीयास्मि संवृत्ता !

राजा—(सर्वा विलोक्य) अहो, समवयोरूपरमणीयं भवतीनां
सौहार्दम् !

प्रियंवदा—(जनान्तिकम् ।) [5]अनसूये, को नु खल्वेष चतुरगम्भी-
राकृतिर्मधुरं प्रियमालपन्प्रभाववानिव लक्ष्यते ?

अनसूया—[6]सखि, ममाप्यस्ति कौतूहलम् । पृच्छामि तावदेनम् ।
(प्रकाशम् ।) आर्यस्य मधुरालापजनितो विस्रम्भो मां मन्त्रयते कतम

1. दाणिं अदिहिविसेसलाहेण । हला सउन्दले गच्छ उडअं । फलमिस्सं अग्घं उवहर । इदं पादोदअं भविस्सदि । 2. तेण हि इमस्सिं पच्छाअसीअलाए सत्तवण्णवेदिआए मुहुत्तअं उवविसिअ परिस्समविणोदं करेदु अज्जो ।

3. हला सउन्दले उइदं णो पज्जुवासणं अदिहिणं । एत्थ उवविसम्ह ।

4. किं णु क्खु इमं पेक्खिअ तवोवणविरोहिणो विआरस्स गमणीआह्मि संवुत्ता ।

5. अणसूए, को णु क्खु एसो चउरगम्भीराकिदी महुरं पिअं आलवन्तो पहाववन्दो विअ लक्खीअदि । 6. सहि मम वि अत्थि कोदूहलं । पुच्छिस्सं दाव णं । अज्जस्स महुरालावजणिदो वीसम्भो मं मन्तावेदि कदमो अज्जेण राएसिवंसो ... कदमो वा विरहपज्जुस्सुअजणो किदो देसो किंणिमित्तं वा

आर्येण राजर्षिवंशोऽलंक्रियते, कतमो वा विरहपर्युत्सुकजनः कृतो देशः किंनिमित्तं वा सुकुमारतरोऽपि तपोवनगमनपरिश्रमस्यात्मा पदमुपनीतः।

शकुन्तला—(आत्मगतम्।) [1]हृदय मोत्ताम्य। एषा त्वया चिन्तितान्यनसूया मन्त्रयते।

राजा—(आत्मगतम्।) कथमिदानीमात्मानं निवेदयामि, कथं वात्मापहारं करोमि। भवतु। एवं तावदेनां वक्ष्ये। (प्रकाशम्।) भवति यः पौरवेण राज्ञा धर्माधिकारे नियुक्तः सोऽहमविघ्नक्रियोपलम्भाय धर्मारण्यमिदमायातः।

अनसूया—[2]सनाथा इदानीं धर्मचारिणः।

(शकुन्तला शृङ्गारलज्जां रूपयति।)

सख्यौ—(उभयोराकारं विदित्वा, जनान्तिकम्।) [3]हला शकुन्तले, यद्यत्राद्य तातः संनिहितो भवेत्?

शकुन्तला—[4]ततः किं भवेत्?

सख्यौ—[5]इमं जीवितसर्वस्वेनाप्यतिथिविशेषं कृतार्थं करिष्यति।

शकुन्तला—[6]युवामपेतम्। किमपि हृदये कृत्वा मन्त्रयेथे। न युवयोर्वचनं श्रोष्यामि।

राजा—वयमपि तावद्भवत्योः सखीगतं किमपि पृच्छामः?

सख्यौ—[7]आर्य, अनुग्रह इवेयमभ्यर्थना।

सुउमारदरो वि तवोवणगमणपरिस्समस्स अत्ता पदं उवणीदो। 1. हिअअ मा उत्तम्म। एसा तुए चिन्तिदाइं अणसूआ मन्तेदि। 2. सणाहा दाणि धम्मआरिणो। 3. हला सउन्दले जइ एत्थ अज्ज तादो संणिहिदो भवे। 4. तदो किं भवे। 5. इमं जीविदसव्वस्सेण वि अदिहिविसेसं किदत्थं करिस्सदि। 6. तुम्हे अवेह। किं वि हिअए करिअ मन्तेह। ण वो वअणं सुणिस्सं। 7. [illegible]

राजा—भगवान्काश्यपः शाश्वते ब्रह्मणि स्थित इति प्रकाशः । यं च वः सखी तदात्मजेति कथमेतत् ?

अनसूया—[1]शृणोत्वार्यः । अस्ति कोऽपि कौशिक इति गोत्रनाम-यो महाप्रभावो राजर्षिः ।

राजा—अस्ति । श्रूयते ।

अनसूया—[2]तमावयोः प्रियसख्याः प्रभवमवगच्छ । तेन उज्झि-तायाः शरीरसंवर्धनादिभिस्तातकाश्यपोऽस्याः पिता ।

राजा—उज्झितशब्देन जनितं मे कौतूहलम् । आमूलाच्छ्रोतु-मिच्छामि ।

अनसूया—[3]शृणोत्वार्यः । गौतमीतीरे पुरा किल तस्य राजर्षेरुग्रे तपसि वर्तमानस्य किमपि जातशङ्कैर्देवैर्मेनका नामाप्सराः प्रेषिता नियमविघ्नकारिणी ।

राजा—अस्त्येतदन्यसमाधिभीरुत्वं देवानाम् ।

अनसूया—[4]ततो वसन्तोदार (°वसन्तावतार°) समये तस्या उन्मादयितृ रूपं प्रेक्ष्य— (*इत्यर्धोक्ते लज्जया विरमति ।*)

राजा—परस्ताज्ज्ञायत एव । सर्वथाप्सरःसंभवैषा ।

अनसूया—[5]अथ किम् ।

राजा—उपपद्यते ।

---

1. सुणादु अज्जो । अत्थि को वि कोसिओत्ति गोत्तणामहेओ महाप्पहावो राएसी ।
2. तं णो पिअसहीए पहवं अवगच्छ । तेण उज्झिआए सरीरसंवड्ढणादिहिं तादकस्सवो से पिदा ।
3. सुणादु अज्जो । गोदमीतीरे पुरा किल तस्स राएसिणो उग्गे तवसि वट्टमाणस्स किंवि जादसङ्केहिं देवेहिं मेणआ णाम अच्छरा पेसिदा णिअमविग्घकारिणी ।
4. तदो वसन्तोदारसमए से उम्मादइत्तअं

मानुषीषु कथं वा स्यादस्य रूपस्य संभवः ।
न प्रभातरलं ज्योतिरुदेति वसुधातलात् ॥ २३ ॥

(शकुन्तलाधोमुखी तिष्ठति ।)

राजा—(आत्मगतम् ।) लब्धावकाशो मे मनोरथः । किं तु सख्याः परिहासोदाहृतां वरप्रार्थनां श्रुत्वा धृतद्वैधीभावकातरं मे मनः ।

प्रियंवदा—(सस्मितं शकुन्तलां विलोक्य नायकाभिमुखी भूत्वा ।) [1]पुनरपि वक्तुकाम इवार्यः ।

(शकुन्तला सखीमङ्गुल्या तर्जयति ।)

राजा—सम्यगुपलक्षितं भवत्या । अस्ति नः सच्चरितश्रवणलोभादन्यदपि प्रष्टव्यम् ।

प्रियंवदा—[2]अलं विचार्य । अनियन्त्रणानुयोगस्तपस्विजनो नाम ।

राजा—इति ते ज्ञातुमिच्छामि ।

वैखानसं किमनया व्रतमाप्रदाना-
द्व्यापाररोधि मदनस्य निषेवितव्यम् ।
अत्यन्तमेव मदिरेक्षणवल्लभाभि-
राहो निवत्स्यति समं हरिणाङ्गनाभिः ॥ २४ ॥

प्रियंवदा—[3]आर्य धर्मचरणेऽपि परवशोऽयं जनः । गुरोः पुनरस्या अनुरूपवरप्रदाने संकल्पः ।

राजा—(आत्मगतम् ।) न दुरवापेयं खलु प्रार्थना ।

भव हृदय साभिलाषं संप्रति संदेहनिर्णयो जातः ।
आशङ्कसे यदग्निं तदिदं स्पर्शक्षमं रत्नम् ॥ २५ ॥

1. पुणो वि वत्तुकामो विअ अज्जो ।
2. अलं विआरिअ । अणिअन्तणाणुओओ तवस्सिजणो णाम ।

शकुन्तला—(सरोषमिव) [1]अनसूये गमिष्याम्यहम् ।

अनसूया—[2]किं निमित्तम् ?

शकुन्तला—[3]इमामसंबद्धप्रलापिनीं प्रियंवदामार्यायै गौतम्यै निवेदयिष्यामि ।

अनसूया—[4]सखि न युक्तमकृतसत्कारमतिथिविशेषं विसृज्य स्वच्छन्दतो गमनम् ।

(शकुन्तला न किंचिदुक्त्वा प्रस्थितैव ।)

राजा—(ग्रहीतुमिच्छन्निगृह्यात्मानम् । आत्मगतम् ।) अहो चेष्टाप्रतिरूपिका कामिजनमनोवृत्तिः ! अहं हि;

अनुयास्यन्मुनितनयां सहसा विनयेन वारितप्रसरः ।
स्थानादनुच्चलन्नपि गत्वेव पुनः प्रतिनिवृत्तः ॥२६॥

प्रियंवदा—(शकुन्तलां निरुध्य ।) [5]हला न ते युक्तं गन्तुम् ।

शकुन्तला—(सभ्रूभङ्गम् ।) [6]किं निमित्तम् ?

प्रियंवदा—[7]वृक्षसेचने द्वे धारयसि मे । एहि तावत् । आत्मानं मोचयित्वा ततो गमिष्यसि । (इति बलादेनां निवर्तयति ।)

राजा—भद्रे वृक्षसेचनादेव परिश्रान्तामत्रभवतीं लक्षये । तथाह्यस्याः

स्रस्तांसावतिमात्रलोहिततलौ बाहू घटोत्क्षेपणा-
दद्यापि स्तनवेपथुं जनयति श्वासः प्रमाणाधिकः ।

1. अणसूए, गमिस्सं अहं । 2. किंणिमित्तं ?
3. इमं असंबद्धप्पलाविणिं पिअंवदं अज्जाए गोदमीए णिवेदइस्सं ।
4. सहि ण जुत्तं अकिदसक्कारं अदिहिविसेसं विसज्जिअ सच्छन्ददो गमणं ।
5. हला ण दे जुत्तं गन्तुं । 6. किंणिमित्तं?
... अत्ताणं मोचिअ तदो गमिस्ससि ।

बद्धं कर्णशिरीषरोधि वदने घर्माम्भसां जालकं
बन्धे स्रंसिनि चैकहस्तयमिताः पर्याकुला मूर्धजाः ॥२७

तदहमेनामनृणां करोमि । (इत्यङ्गुलीयं दातुमिच्छति ।)

(उभे नाममुद्राक्षराण्यनुवाच्य परस्परमवलोकयतः ।)

राजा—अलमस्मानन्यथा संभाव्य । राज्ञः परिग्रहोऽयमिति राजपुरुषं मामवगच्छथ ।

प्रियंवदा—[1] तेन हि नार्हत्येतदङ्गुलीयकमङ्गुलीवियोगम् । आर्यस्य वचनेनानृणेदानीमेषा । (किंचिद्विहस्य ।) हला शकुन्तले मोचितास्यनुकम्पिनार्येण । अथवा महाराजेन । गच्छेदानीम् ।

शकुन्तला—(आत्मगतम् ।) [2] यद्यात्मनः प्रभविष्यामि । (प्रकाशम् ।) का त्वं विसृष्टव्यस्य रोद्धव्यस्य वा !

राजा—(शकुन्तलां विलोक्य, आत्मगतम्) किं नु खलु यथा वयमस्यामेवमियमप्यस्मान्प्रति स्यात् । अथ वा लब्धावकाशा मे प्रार्थना । कुतः ;

वाचं न मिश्रयति यद्यपि मद्वचोभिः
कर्णं ददात्यभिमुखं मयि भाषमाणे ।
कामं न तिष्ठति मदाननसंमुखीना
भूयिष्ठमन्यविषया न तु दृष्टिरस्याः ॥ २८ ॥

(नेपथ्ये ।) भो भोस्तपस्विनः संनिहितास्तपोवनसत्त्वरक्षायै भवत । प्रत्यासन्नः किल मृगयाविहारी पार्थिवो दुष्यन्तः !

1. [illegible]
2. [illegible]

तुरगखुरहतस्तथा हि रेणुर्विटपविषक्तजलार्द्रवल्कलेषु ।
पतति परिणतारुणप्रकाशः शलभसमूह इवाश्रमद्रुमेषु ॥२९॥

अपि च ।

तीव्राघातप्रतिहततरुस्कन्धलग्नैकदन्तः
पादाकृष्टव्रततिवलयासङ्गसंजातपाशः ।
मूर्तो विघ्नस्तपस इव नो भिन्नसारङ्गयूथो
धर्मारण्यं प्रविशति गजः स्यन्दनालोकभीतः ॥ ३० ॥

(सर्वाः कर्णं दत्त्वा किंचिदिव संभ्रान्ताः ।)

राजा—(आत्मगतम्) अहो धिक् ! पौरा अस्मदन्वेषिणस्तपोवनमुपरुन्धन्ति । भवतु । प्रतिगमिष्यामस्तावत् ।

सख्यौ—[1]आर्य, अनेनारण्यवृत्तान्तेन पर्याकुलाः स्मः । अनुजानीहि न उटजगमनाय ।

राजा—(ससंभ्रमम् ।) गच्छन्तु भवत्यः । वयमप्याश्रमपीडा यथा न भवति तथा प्रयतिष्यामहे । (सर्वे उत्तिष्ठन्ति ।)

सख्यौ—[2]आर्य, असंभावितातिथिसत्कारं भूयोऽपि प्रेक्षणनिमित्तं लज्जामहे आर्यं विज्ञापयितुम् ।

राजा—मा मैवम् । दर्शनेनैव भवतीनां पुरस्कृतोऽस्मि ।

(शकुन्तला राजानमवलोकयन्ती सव्याजं विलम्ब्य सह सखीभ्यां निष्क्रान्ता ।)

राजा—मन्दौत्सुक्योऽस्मि नगरगमनं प्रति । यावदनुयात्रिकान्समेत्य नातिदूरे तपोवनस्य निवेशयेयम् । न खलु शक्नोमि शकुन्तलाव्यापारादात्मानं निवर्तयितुम् । मम हि

गच्छति पुरः शरीरं धावति पश्चादसंस्तुतं चेतः ।
चीनांशुकमिव केतोः प्रतिवातं नीयमानस्य ॥३१॥ (निष्क्रान्ताः सर्वे)

इति प्रथमोऽङ्कः ।

1. अज्ज इमिणा आरण्णअवुत्तन्तेण पज्जाउला म्ह. अणुजाणीहि णो उडअगमणस्स ।
2. अज्ज असंभाविदअदिहिसक्कारं भूओ वि पेक्खणणिमित्तं लज्जेमो अज्ज विण्णविदुं ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः

(ततः प्रविशति विषण्णो विदूषकः ।)

विदूषकः—(निःश्वस्य ।) [1]भो दिष्टम् ! एतस्य मृगयाशीलस्य राज्ञो वयस्यभावेन निर्विण्णोऽस्मि । अयं मृगोऽयं वराहोऽयं शार्दूल इति मध्याह्नेऽपि ग्रीष्मविरलपादपच्छायासु वनराजिष्वाहिण्ड्यतेऽटवीतोऽटवी । पत्रसंकरकषायाणि कटुकानि गिरिनदीजलानि पीयन्ते । अनियतवेलं शूल्यमांसभूयिष्ठ आहारो भुज्यते । तुरगानुधावनकण्डितसंधे रात्रावपि निकामं शयितव्यं नास्ति । ततो महत्येव प्रत्यूषे दास्याःपुत्रैः शकुनिलुब्धकैर्वनग्रहणकोलाहलेन प्रतिबोधितोऽस्मि । इयतेदानीमपि पीडा न निष्क्रामति । ततो गण्डस्योपरि पिण्डकः संवृत्तः । ह्यः किलास्मास्ववहीनेषु तत्रभवतो मृगानुसारेणाश्रमपदं प्रविष्टस्य तापसकन्यका शकुन्तला ममाधन्यतया दर्शिता ! सांप्रतं नगरगमनाय मनः कथमपि न करोति ! अद्यापि तस्य तामेव चिन्तयतोऽक्ष्णोः प्रभातमासीत् । का गतिः ! यावत्तं कृताचारपरिक्रमं पश्यामि ।

---

1. भो दिट्ठं । एदस्स मिअआसीलस्स रण्णो वअस्सभावेण णिव्विण्णो म्हि । अअं मओ अअं वराहो अअं सद्दूलो त्ति मज्झण्णे वि गिम्हविरलपाअवच्छाआसु वणराईसु आहिण्डीअदि अडवीदो अडवी । पत्तसंकरकसाआइं कडुआइं गिरिणईजलाइं पीअन्ति । अणिअदवेलं सुल्लमंसभूइट्ठो आहारो भुञ्जीअदि । तुरगाधावणकण्डिदसंधिणो रत्तिम्मि वि णिकामं सइदव्वं णत्थि । तदो महन्ते एव्व पच्चूसे दासीएपुत्तेहिं सउणिलुद्धएहिं वणग्गहणकोलाहलेण पडिबोधिदो म्हि । इत्तएण दाणिं वि पीडा ण णिक्कमदि । तदो गण्डस्स उवरि पिण्डओ संवुत्तो । हिओ किल अम्हेसु ओहीणेसु तत्तहोदो मिआणुसारेण अस्समपदं पविट्ठस्स तावसकण्णआ सउन्दला मम अधण्णदाए दंसिदा । संपदं णअरगमणस्स मणं कहं वि ण करेदि । अज्ज वि से तं एव्व चिन्तअन्तस्स अक्खीणं पभादं आसि । का गदी ? जाव णं किदाआरपरिक्कमं पेक्खामि ।

इति परिक्रम्यावलोक्य च ।) एष बाणासनहस्ताभिर्यवनीभिर्वनपुष्पमालाधारिणीभिः परिवृत इत एवागच्छति प्रियवयस्यः । भवतु । अङ्गभङ्गविकल इव भूत्वा स्थास्यामि । यद्येवमपि नाम विश्रमं लभेय !
(इति दण्डकाष्ठमवलम्ब्य स्थितः ।)

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टपरिवारो राजा ।)

राजा—

कामं प्रिया न सुलभा मनस्तु तद्भावदर्शनाश्वासि ।
अकृतार्थेऽपि मनसिजे रतिमुभयप्रार्थना कुरुते ॥ १ ॥

(स्मितं कृत्वा ।) एवमात्माभिप्रायसंभावितेष्टजनचित्तवृत्तिः प्रार्थयिता विडम्ब्यते ।

स्निग्धं वीक्षितमन्यतोऽपि नयने यत्प्रेरयन्त्या तया
यातं यच्च नितम्बयोर्गुरुतया मन्दं विलासादिव ।
मा गा इत्युपरुद्धया यदपि मा सासूयमुक्ता सखी
सर्वं तत्किल मत्परायणमहो कामी स्वतां पश्यति ॥२॥

विदूषकः—(तथास्थित एव ।)[1] भो वयस्य, न मे हस्तपादं प्रसरति । वाङ्मात्रेण जाप्यसे ।

राजा—(सस्मितम्) कुतोऽयं गात्रोपघातः ?

विदूषकः—[2]कुतः किल स्वयमक्ष्याकुलीकृत्याश्रुकारणं पृच्छसि ?

राजा—न खल्ववगच्छामि !

एसो बाणासणहत्थाहिं जवणीहिं वणपुप्फमालाधारिणीहिं परिवुदो इदो एव्व आअच्छदि पिअवअस्सो । भोदु । अङ्गभङ्गविअलो विअ भविअ चिट्ठिस्सं । जइ एव्वं वि णाम विस्समं लहेअं ।

1. भो वअस्स ण मे हत्थपाआ पसरन्ति । ता वाआमेत्तएण जआवीअसि ।

2. कुदो किल सअं अच्छी आउलीकरिअ अस्सुकारणं पुच्छेसि ?

विदूषकः—[1]भो वयस्य, यद्वेतसः कुब्जलीलां विडम्बयति तत्किमात्मनः प्रभावेण, ननु नदीवेगस्य ?

राजा—नदीवेगस्तत्र कारणम्।

विदूषकः—[2]ममापि भवान्।

राजा—कथमिव ?

विदूषकः—एवं राजकार्याण्युज्झित्वैतादृश आकुलप्रदेशे वनचरवृत्तिना त्वया भवितव्यम्। यत्सत्यं प्रत्यहं श्वापदसमुत्सारणैः संक्षोभितसन्धिबन्धानां मम गात्राणामनीशोऽस्मि संवृत्तः। तत्प्रसादयिष्यामि विसृष्टुं मामेकाहमपि तावद्विश्रमितुम्।

राजा—(स्वगतम्।) अयं चैवमाह। ममापि काश्यपसुतामनुस्मृत्य मृगयाविक्लवं चेतः। कुतः,

न नमयितुमधिज्यमस्मि शक्तो धनुरिदमाहितसायकं मृगेषु।
सहवसतिमुपेत्य यैः प्रियायाः कृत इव मुग्धविलोकितोपदेशः॥

विदूषकः—(राज्ञो मुखं विलोक्य।)[3]अत्रभवान्किमपि हृदये कृत्वा मन्त्रयते। अरण्ये मया रुदितमासीत्।

राजा—(सस्मितम्।) किमन्यत्। अनतिक्रमणीयं मे सुहृद्वाक्यमिति स्थितोऽस्मि।

---

1 भो व[illegible] [illegible] पहावेण [illegible] वेअस्स ?
2 ममा[illegible] भव[illegible] [illegible] आरिसे आउलपदेसे [illegible] मुच्छारणेहिं [illegible] [illegible] [illegible] पसादइस्सं [illegible] एकाहं पि दाव विस्समिदुं।
3 [illegible]

विदूषकः—[1]चिरं जीव ! (इति गन्तुमिच्छति ।)

राजा—वयस्य तिष्ठ । सावशेषं मे वचः ।

विदूषकः—[2]आज्ञापयतु भवान् ।

राजा—विश्रान्तेन भवता ममाप्येकस्मिन्ननायासे कर्मणि सहा-
न भवितव्यम् ।

विदूषकः—[3]किं मोदकखादिकायाम् ? तेन ह्ययं सुगृहीतः क्षणः ।

राजा—यत्र वक्ष्यामि । कः कोऽत्र भोः ?

(प्रविश्य) **दौवारिकः**—(प्रणम्य)[4] आज्ञापयतु भर्ता ।

राजा—रैवतक, सेनापतिस्तावदाहूयताम् ।

दौवारिकः—[5]तथा । (इति निष्क्रम्य सेनापतिना सह पुनः प्रविश्य,) एष आज्ञावचनोत्कण्ठो भर्तेतो दत्तदृष्टिरेव तिष्ठति । उपसर्पत्वार्यः ।

सेनापतिः—(राजानमवलोक्य) दृष्टदोषापि स्वामिनि मृगया केवलं गुणायैव संवृत्ता । तथा हि देवः,

अनवरतधनुर्ज्यास्फालनक्रूरपूर्वं
रविकिरणसहिष्णु स्वेदलेशैरभिन्नम् ।
अपचितमपि गात्रं व्यायतत्वादलक्ष्यं
गिरिचर इव नागः प्राणसारं बिभर्ति ॥ ४ ॥

(उपेत्य) जयतु जयतु स्वामी । गृहीतश्वापदमरण्यम् । किमन्यत्राव-
स्थीयते ?

राजा—मन्दोत्साहः कृतोऽस्मि मृगयापवादिना माधव्येन ।

1. चिरं जीअ । 2. आणवेदु भवं । 3. किं मोदअखज्जिआए ? तेण हि अअं सुगहीदो क्खणो । 4. आणवेदु भट्टा । 5. तह । [illegible] दिण्णदिट्ठी एव्व चिट्ठदि । उपसप्पदु आज्जो ।

सेनापतिः—(जनान्तिकम्) सखे, स्थिरप्रतिबन्धो भव । अहं तावत्स्वामिनश्चित्तवृत्तिमनुवर्तिष्ये । (प्रकाशम्) प्रलपत्वेष वैधेयः ननु प्रभुरेव निदर्शनम् !

मेदश्छेदकृशोदरं लघु भवत्युत्थानयोग्यं वपुः
सत्त्वानामपि लक्ष्यते विकृतिमच्चित्तं भयक्रोधयोः ।
उत्कर्षः स च धन्विनां यदिषवः सिध्यन्ति लक्ष्ये चले
मिथ्यैव व्यसनं वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः ॥५॥

विदूषकः—[1]अपेहि, रे उत्साहहेतुक । अत्रभवान्प्रकृतिमापन्नः त्वं तावदटवीतोऽटवीमाहिण्डमानो नरनासिकालोलुपस्य जीर्णर्क्ष-कस्यापि मुखे पतिष्यसि ।

राजा—भद्र सेनापते, आश्रमसंनिकृष्टे स्थिताः स्मः । अतस्ते वचो नाभिनन्दामि । अद्य तावत्;

गाहन्तां महिषा निपानसलिलं शृङ्गैर्मुहुस्ताडितं
छायाबद्धकदम्बकं मृगकुलं रोमन्थमभ्यस्यतु ।
विश्रब्धं क्रियतां वराहततिभिर्मुस्ताक्षतिः पल्वले
विश्रामं लभतामिदं च शिथिलज्याबन्धमस्मद्धनुः ॥६॥

सेनापतिः—यत्प्रभविष्णवे रोचते ।

राजा—तेन हि निवर्तय पूर्वगतान्वनग्राहिणः । यथा न मे सैनिकास्तपोवनमुपरुन्धन्ति तथा निषेद्धव्याः । पश्य;

शमप्रधानेषु तपोवनेषु गूढं हि दाहात्मकमस्ति तेजः ।
स्पर्शानुकूला इव सूर्यकान्तास्तदन्यतेजोऽभिभवाद्वमन्ति ॥७॥

1. अवेहि रे उच्छाहहेदुअ । अत्तभवं पकिदिं आवण्णो । तुमं दाव अडवीदो

सेनापतिः—यदाज्ञापयति स्वामी ।

विदूषकः—[1]ध्वंसतां त उत्साहवृत्तान्तः ।

(निष्क्रान्तः सेनापतिः ।)

राजा—(परिजनं विलोक्य ।) अपनयन्तु भवत्यो मृगयावेशम् । रैवतक, त्वमपि स्वं नियोगमशून्यं कुरु ।

परिजनः—[2]यद्देव आज्ञापयति । (इति निष्क्रान्तः ।)

विदूषकः—[3]कृतं भवता निर्मक्षिकम् । सांप्रतमेतस्मिन्पादपच्छायाविरचितवितानसनाथे शिलातले निषीदतु भवान्यावदहमपि सुखासीनो भवामि ।

राजा—गच्छाग्रतः ।

विदूषकः—[4]एतु भवान् । (इत्युभौ परिक्रम्योपविष्टौ ।)

राजा—माधव्य, अनवाप्तचक्षुःफलोऽसि । येन त्वया दर्शनीयं न दृष्टम् ।

विदूषकः—[5]ननु भवानग्रतो मे वर्तते ।

राजा—सर्वः कान्तमात्मीयं पश्यति । अहं तु तामेवाश्रमललामभूतां शकुन्तलामधिकृत्य ब्रवीमि ।

विदूषकः—(स्वगतम् ।) [6]भवतु । अस्यावसरं न दास्ये । (प्रकाशम् ।) भो वयस्य, ते तापसकन्यकाभ्यर्थनीया दृश्यते ।

राजा—सखे न परिहार्ये वस्तुनि पौरवाणां मनः प्रवर्तते ।

---

1. धंसदु दे उच्छाहवुत्तन्तो ।   2. जं देवो आणवेदि ।
3. कदं भवदा णिम्मच्छिअं । संपदं एदस्सिं पादवच्छाआविरइदविदाणसणाहे सिलाअले णिसीददु भवं जाव अहं वि सुहासीणो होमि ।   4. एदु भवं ।
5. णं भवं अग्गदो मे वट्टदि ।   6. होदु से अवसरं ण दाइस्सं । भो वअस्स, ते तावसकण्णआ अब्भत्थणीआ दीसदि ।

सुरयुवतिसंभवं किल मुनेरपत्यं तदुज्झिताधिगतम् ।
अर्कस्योपरि शिथिलं च्युतमिव नवमालिकाकुसुमम् ॥८॥

विदूषकः—(विहस्य) [1]यथा कस्यापि पिण्डखर्जूरैरुद्वेजितस्य तिन्तिण्यामभिलाषो भवेत्तथा स्त्रीरत्नपरिभाविनो भवत इयमभ्यर्थना ।

राजा—न तावदेनां पश्यसि येनैवमवादीः ।

विदूषकः—[2]तत्खलु रमणीयं यद्भवन्तमपि विस्मयमुत्पादयति ।

राजा—वयस्य किं बहुना ।

चित्रे निवेश्य परिकल्पितसत्त्वयोगा
रूपोच्चयेन मनसा विधिना कृता नु ।
स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे
धातुर्विभुत्वमनुचिन्त्य वपुश्च तस्याः ॥९॥

विदूषकः—[3]यद्येवं, प्रत्यादेश इदानीं रूपवतीनाम् ।

राजा—इदं च मे मनसि वर्तते ।

अनाघ्रातं पुष्पं किसलयमलूनं कररुहै-
रनाविद्धं रत्नं मधु नवमनास्वादितरसम् ।
अखण्डं पुण्यानां फलमिव च तद्रूपमनघं
न जाने भोक्तारं कमिह समुपस्थास्यति विधिः ॥१०॥

विदूषकः—[4]तेन हि लघु परित्रायतामेनां भवान् । मा कस्यापि तपस्विन इङ्गुदीतैलचिक्कणशीर्षस्य हस्ते पतिष्यति ।

---

1. जह कस्स वि पिण्डखज्जूरेहिं उव्वेजिदस्स तिन्तिणीए अहिलासो भवे, तह इत्थिआरअणपरिभाविणो भवदो इअं अब्भत्थणा । 2. तं क्खु रमणीअं जं भवन्तं वि विह्मअं उप्पादेदि । 3. जइ एव्वं पच्चादेसो दाणिं रूववदीणं । 4. तेण हि लहु परित्ताअदु णं भवं । मा कस्स वि तवस्सिणो इङ्गुदीतेल्लमिस्सचिक्कणसीसस्स [illegible]

राजा —परवती खलु तत्रभवती । न च संनिहितोऽत्र गुरुजनः ।

विदूषकः—[1]अथ भवन्तमन्तरेण कीदृशस्तस्या दृष्टिरागः ?

राजा —निसर्गादेवाप्रगल्भस्तपस्विकन्याजनः । तथापि तु

अभिमुखे मयि संहृतमीक्षणं
हसितमन्यनिमित्तकृतोदयम् ।
विनयवारितवृत्तिरतस्तया
न विवृतो मदनो न च संवृतः ॥ ११ ॥

विदूषकः—[2]न खलु दृष्टमात्रस्य तवाङ्कं समारोहति ।

राजा—मिथः प्रस्थाने पुनः शालीनतयापि काममाविष्कृतो भावस्तत्रभवत्या । तथा हि ।

दर्भाङ्कुरेण चरणः क्षत इत्यकाण्डे
तन्वी स्थिता कतिचिदेव पदानि गत्वा ।
आसीद्विवृत्तवदना च विमोचयन्ती
शाखासु वल्कलमसक्तमपि द्रुमाणाम् ॥ १२ ॥

विदूषकः—[3]तेन हि गृहीतपाथेयो भव । कृतं त्वयोपवनं तपोवनमिति पश्यामि ।

राजा—सखे तपस्विभिः कैश्चित्परिज्ञातोऽस्मि । चिन्तय तावत्केनापदेशेन पुनराश्रमपदं गच्छामः ।

विदूषकः—[4]कोऽपरोऽपदेशो युष्माकं राज्ञाम् ? नीवारषष्ठभागमस्माकमुपहरन्त्विति ।

1. अत्त भवन्तं अन्तरेण कीदिसो से दिट्ठिराओ ।
2. ण क्खु दिट्ठमत्तस्स तुह अङ्कं समारोहदि ।
3. तेण हि गहीदपाहेओ होहि । किदं तुए उववणं तवोवणं त्ति पेक्खामि ।
4. को अवरो अवदेसो तुम्हाणं राआणं । णीवारछट्ठभाअं अम्हाणं उवहरन्तु त्ति ।

राजा—मूर्ख अन्यमेव भागधेयमेते तपस्विनो निर्वपन्ति यो रत्नराशीनपि विहायाभिनन्द्यते । पश्य ।

यदुत्तिष्ठति वर्णेभ्यो नृपाणां क्षयि तत्फलम् ।
तपःषड्भागमक्षय्यं ददत्यारण्यका हि नः ॥ १३ ॥

(नेपथ्ये) हन्त सिद्धार्थौ स्वः ।

राजा-(कर्णं दत्त्वा ।) अये धीरप्रशान्तस्वरैस्तपस्विभिर्भवितव्यम् ।

(प्रविश्य) **दौवारिकः**—जयतु जयतु भट्टा । एतौ द्वौ ऋषिकुमारौ प्रतीहारभूमिमुपस्थितौ ।

राजा—तेन ह्यविलम्बितं प्रवेशय तौ ।

दौवारिकः—एष प्रवेशयामि । (इति निष्क्रम्य ऋषिकुमाराभ्यां सह प्रविश्य,) इत इतो भवन्तौ ।

(उभौ राजानं विलोकयतः ।)

प्रथमः—अहो दीप्तिमतोऽपि विश्वसनीयतास्य वपुषः । अथवा उपपन्नमेतदस्मिन् ऋषिकल्पे राजनि । कुतः ।

अध्याक्रान्ता वसतिरमुनाप्याश्रमे सर्वभोग्ये
रक्षायोगादयमपि तपः प्रत्यहं संचिनोति ।
अस्यापि द्यां स्पृशति वशिनश्चारणद्वन्द्वगीतः
पुण्यः शब्दो मुनिरिति मुहुः केवलं राजपूर्वः ॥१४॥

द्वितीयः—गौतम, अयं स बलभित्सखो दुष्यन्तः ?

प्रथमः—अथ किम् ।

द्वितीयः—तेन हि

1. [illegible]
2. [illegible]

नैतच्चित्रं यदयमुदधिश्यामसीमां धरित्री-

मेकः कृत्स्नां नगरपरिघप्रांशुबाहुर्भुनक्ति ।

आशंसन्ते समितिषु सुरा बद्धवैरा हि दैत्यै-

रस्याधिज्ये धनुषि विजयं पौरुहूते च वज्रे ॥१५॥

उभौ — (उपगम्य) विजयस्व राजन् ।

राजा — (आसनादुत्थाय) अभिवादये भवन्तौ ।

उभौ — स्वस्ति भवते । (इति फलान्युपहरतः ।)

राजा — (सप्रणामं परिगृह्य) आज्ञापयितुमिच्छामि ।

उभौ — विदितो भवानाश्रमसदामिहस्थः । तेन भवन्तं प्रार्थयन्ते ।

राजा — किमाज्ञापयन्ति ?

उभौ — तत्रभवतः कण्वस्य महर्षेरसांनिध्याद्रक्षांसि न इष्टिविघ्नमुत्पादयन्ति । तत्कतिपयरात्रं सारथिद्वितीयेन भवता सनाथीक्रियतामाश्रम इति ।

राजा — अनुगृहीतोऽस्मि ।

विदूषकः — (अपवार्य) [1]एषेदानीमनुकूला तेऽभ्यर्थना ।

राजा — (स्मितं कृत्वा) रैवतक, मद्वचनादुच्यतां सारथिः । सबाणासनं रथमुपस्थापयेति ।

दौवारिकः — [2]यद्देव आज्ञापयति । (इति निष्क्रान्तः ।)

उभौ — (सहर्षम्)

अनुकारिणि पूर्वेषां युक्तरूपमिदं त्वयि ।

आपन्नाभयसत्रेषु दीक्षिताः खलु पौरवाः ॥ १६ ॥

[illegible] । २. [illegible] देवो आणवेदि ।

राजा—(सप्रणामम्) गच्छतां पुरो भवन्तौ । अहमप्यनुपदमागत एव ।

उभौ—विजयस्व । (इति निष्क्रान्तौ ।)

राजा—माधव्य, अप्यस्ति शकुन्तलादर्शने कुतूहलम् ?

विदूषकः—[1]प्रथमं सपरिवाहमासीत् । इदानीं राक्षसवृत्तान्तेन बिन्दुरपि नावशेषितः ।

राजा—मा भैषीः । ननु मत्समीपे वर्तिष्यसे ।

विदूषकः—[2]एष राक्षसाद्रक्षितोऽस्मि ।

(प्रविश्य) **दौवारिकः**—[3]सज्जो रथो भर्तुर्विजयप्रस्थानमपेक्षते । एष पुनर्नगराद्देवीनामाज्ञाहरः करभक आगतः ।

राजा—(सादरम्) किमम्बाभिः प्रेषितः ?

दौवारिकः—[4]अथ किम् ।

राजा—ननु प्रवेश्यताम् ।

दौवारिकः—[5]तथा । (इति निष्क्रम्य, करभकेण सह प्रविश्य;) एष भर्ता । उपसर्प ।

करभकः—[6]जयतु जयतु भर्ता । देव्याज्ञापयति । आगामिनि चतुर्थदिवसे प्रवृत्तपारणो मे उपवासो भविष्यति । तत्र दीर्घायुषावश्यं संनिहितेन भवितव्यमिति ।

राजा—इतस्तपस्विकार्यम् । इतो गुरुजनाज्ञा । द्वयमप्यनतिक्रमणीयम् । किमत्र प्रतिविधेयम् ?

1. पढमं सपरिवाहं आसि । दाणिं रक्खसवुत्तन्तेण बिन्दू वि णावसेसिदो ।
2. एसो रक्खसादो रक्खिदो म्हि । 3. सज्जो रधो भट्टिणो विजअपत्थाणं अवेक्खदि । एस उण णअरादो देवीणं आणत्तिहरो करभओ आअदो । 4. अह इं ।
5. तह । एसो भट्टा । उवसप्प । 6. जेदु जेदु भट्टा । देवी आणवेदि । आआमिणि चउत्थदिअहे पउत्तपारणो मे उववासो भविस्सदि । तहिं दीहाउणा अवस्सं संणिहिदेण

विदूषकः — [1]त्रिशङ्कुरिवान्तराले तिष्ठ !

राजा — सत्यमाकुलीभूतोऽस्मि ।

कृत्ययोर्भिन्नदेशत्वाद् द्वैधीभवति मे मनः ।
पुरः प्रतिहतं शैले स्रोतः स्रोतोवहो यथा ॥ १७ ॥

(विचिन्त्य) सखे त्वमम्बया पुत्र इति प्रतिगृहीतः । यतो भवानितः प्रतिनिवृत्य तपस्विकार्यव्यग्रमानसं मामावेद्य तत्रभवतीनां पुत्रकृत्यमनुष्ठातुमर्हति ।

विदूषकः — [2]न खलु मां रक्षोभीरुकं गणयसि ।

राजा — (सस्मितम् ।) कथमेतद्भवति संभाव्यते ?

विदूषकः — [3]यथा राजानुजेन गन्तव्यं तथा गच्छामि ।

राजा — ननु तपोवनोपरोधः परिहरणीय इति सर्वाननुयात्रिकांस्त्वयैव सह प्रस्थापयामि ।

विदूषकः — (स्वगतम् ।) [4]तेन हि युवराजोऽस्मीदानीं संवृत्तः ।

राजा — (स्वगतम् ।) चपलोऽयं बटुः । कदाचिदस्मत्प्रार्थनामन्तःपुरेभ्यः कथयेत् । भवतु । एनमेवं वक्ष्ये । (विदूषकं हस्ते गृहीत्वा । प्रकाशम् ।) वयस्य, ऋषिगौरवादाश्रमं गच्छामि । न खलु सत्यमेव तापसकन्यकायां ममाभिलाषः । पश्य ।

क्व वयं क्व परोक्षमन्मथो मृगशावैः सममेधितो जनः ।
परिहासविजल्पितं सखे परमार्थेन न गृह्यतां वचः ॥१८॥

विदूषकः — [5]अथ किम् ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे)

इति द्वितीयोऽङ्कः

1. तिसङ्कु विअ अन्तराले चिट्ठ ! 2. ण क्खु मं रक्खोभीरुअं गणेसि ! 3. [illegible] 5. अह इं ।

तृतीयोऽङ्कः

(ततः प्रविशति कुशानादाय यजमानशिष्यः।)

शिष्यः—अहो महानुभावः पार्थिवो दुष्यन्तः। यस्मिन्प्रविष्ट एवाश्रमं तत्रभवति निरुपद्रवाणि नः कर्माणि संवृत्तानि।

का कथा बाणसंधाने ज्याशब्देनैव दूरतः।
हुंकारेणेव धनुषः स हि विघ्नानपोहति ॥ १ ॥

यावदिमान्वेदिसंस्तरणार्थं दर्भानृत्विग्भ्य उपहरामि। (परिक्रम्यावलोक्य च। आकाशे।) प्रियंवदे, कस्येदमुशीरानुलेपनं मृणालवन्ति च नलिनीपत्राणि नीयन्ते? (श्रुतिमभिनीय।) किं ब्रवीषि? आतपलङ्घनाद्बलवदस्वस्था शकुन्तला? तस्याः शरीरनिर्वापणायेति? तर्हि यत्नादुपचर्यताम्। सा खलु भगवतः कण्वस्य कुलपतेरुच्छ्वसितम्। अहमपि तावद्वैतानिकं शान्त्युदकमस्यै गौतमीहस्ते विसर्जयिष्यामि।

(इति निष्क्रान्तः।)

विष्कम्भकः।

(ततः प्रविशति कामयमानावस्थो राजा।)

राजा—(सचिन्तं निःश्वस्य।)

जाने तपसो वीर्यं सा बाला परवतीति मे विदितम्।
अलमस्मि ततो हृदयं तथापि नेदं निवर्तयितुम् ॥ २ ॥

(मदनबाधां निरूप्य।) भगवन्कुसुमायुध, त्वया चन्द्रमसा च विश्वसनीयाभ्यामतिसंधीयते कामिजनसार्थः। कुतः—

तव कुसुमशरत्वं शीतरश्मित्वमिन्दो-
र्द्वयमिदमयथार्थं दृश्यते मद्विधेषु।
विसृजति हिमगर्भैरग्निमिन्दुर्मयूखै-
स्त्वमपि कुसुमबाणान्वज्रसारीकरोषि ॥ ३ ॥

अनिशमपि मकरकेतुर्मनसो रुजमावहन्नभिमतो मे ।
यदि मदिरायतनयनां तामधिकृत्य प्रहरतीति ॥ ४ ॥

(सखेदं, परिक्रम्य) क्व नु खलु संस्थिते कर्मणि सदस्यैरनुज्ञातः श्रमक्लान्तमात्मानं विनोदयामि । (निःश्वस्य) किं नु खलु मे प्रियादर्शनादृते शरणमन्यत् ? यावदेनामन्विष्यामि । (सूर्यमवलोक्य) इमामुग्रातपवेलां प्रायेण लतावलयवत्सु मालिनीतीरेषु ससखीजना शकुन्तला गमयति । तत्रैव तावद्गच्छामि । (परिक्रम्य, संस्पर्शं रूपयित्वा,) अहो, प्रवातसुभगोऽयमुद्देशः !

शक्यमरविन्दसुरभिः कणवाही मालिनीतरङ्गाणाम् ।
अङ्गैरनङ्गतप्तैरविरलमालिङ्गितुं पवनः ॥ ५ ॥

(परिक्रम्यावलोक्य च ।) अस्मिन्वेतसपरिक्षिप्ते लतामण्डपे संनिहितया शकुन्तलया भवितव्यम् । तथा हि ।

अभ्युन्नता पुरस्तादवगाढा जघनगौरवात्पश्चात् ।
द्वारेऽस्य पाण्डुसिकते पदपङ्क्तिर्दृश्यतेऽभिनवा ॥ ६ ॥

यावद्विटपान्तरेणावलोकयामि । (परिक्रम्य तथा कृत्वा सहर्षम् ।) अये, लब्धं नेत्रनिर्वाणम् ! एषा मे मनोरथप्रियतमा सकुसुमास्तरणं शिलापट्टमधिशयाना सखीभ्यामन्वास्यते । भवतु । श्रोष्याम्यासां विस्रम्भकथितानि । (इति विलोकयन्स्थितः ।)

(ततः प्रविशति यथोक्तव्यापारा सह सखीभ्यां शकुन्तला ।)

सख्यौ —(उपवीज्य, सस्नेहम् ।) [1] हला शकुन्तले, अपि सुखायते नलिनीपत्रवातः ?

शकुन्तला— [2] किं मां वीजयतः सख्यौ ?

1. हला सउन्दले अवि सुहावेदि दे णलिणीपत्तवादो ? 2. किं मं वीअअन्ति सहीओ ?

(सख्यौ विषादं नाटयित्वा परस्परमवलोकयतः।)

राजा—बलवदस्वस्थशरीरा खलु शकुन्तला दृश्यते। (सवितर्कम्) तत्किमयमातपदोषः स्यादुत यथा मे मनसि वर्तते। (साभिलाषं निर्वर्ण्य) अथ वा कृतं संदेहेन।

स्तनन्यस्तोशीरं प्रशिथिलमृणालैकवलयं
प्रियायाः साबाधं किमपि कमनीयं वपुरिदम्।
समस्तापः कामं मनसिजनिदाघप्रसरयो-
र्न तु ग्रीष्मस्यैवं सुभगमपराद्धं युवतिषु ॥ ७ ॥

प्रियंवदा—(जनान्तिकम्) [1]अनसूये, तस्य राजर्षेः प्रथमदर्शनादारभ्य पर्युत्सुकेव शकुन्तला। किं नु खल्वस्यास्तन्निमित्तोऽयमातङ्को भवेत्?

अनसूया—[2]सखि ममापीदृश्याशङ्का हृदयस्य। भवतु। प्रेक्ष्यामि तावदेनाम्। (प्रकाशम्) सखि, प्रष्टव्यासि किमपि। बलवान्खलु ते संतापः!

शकुन्तला—(पूर्वार्धेन शयनादुत्थाय,) [3]हला किं वक्तुकामासि?

अनसूया—[4]हला शकुन्तले, अनभ्यन्तरे खल्वावां मदनगतस्य वृत्तान्तस्य। किं तु यादृशीतिहासनिबन्धेषु कामयमानानामवस्था श्रूयते, तादृशीं तव पश्यामि। कथय, किंनिमित्तं ते संतापः? विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वानारम्भः प्रतीकारस्य!

---

1. अणसूए, तस्स राएसिणो पढमदंसणादो आरहिअ पज्जुस्सुआ विअ सउन्दला। किं णु क्खु से तण्णिमित्तो अअं आतङ्को भवे।

2. सहि, ममावि ईदिसी आसङ्का हिअअस्स। होदु। पुच्छिस्सं दाव णं। सहि, पुच्छिदव्वासि किंपि। बलवं क्खु दे संदावो! 3. हला, किं वत्तुकामासि?

4. हला सउन्दले, अणब्भन्तरा क्खु अह्मे मदणगदस्स वुत्तन्तस्स। किंदु जादिसी इदिहासणिबन्धेसु कामअमाणाणं अवत्था सुणीअदि तादिसिं दे पेक्खामि। कहेहि किंणिमित्तं दे संदावो? विआरं क्खु परमत्थदो अजाणिअ अणारम्भो पडिआरस्स।

राजा—अनसूयामप्यनुगतो मदीयस्तर्कः।

शकुन्तला—(आत्मगतम्।) [1]बलवान्खलु मेऽभिनिवेशः। इदानीमपि सहसैतयोर्न शक्नोमि निवेदयितुम्।

प्रियंवदा—[2]सखि शकुन्तले, सुष्ठु एषा भणति। किमात्मन आतङ्कमुपेक्षसे? अनुदिवसं खलु परिहीयसेऽङ्गैः। केवलं लावण्यमयी छाया त्वां न मुञ्चति।

राजा—अवितथमाह प्रियंवदा। तथा हि;

क्षामक्षामकपोलमाननमुरः काठिन्यमुक्तस्तनं
मध्यः क्लान्ततरः प्रकामविनतावंसौ छविः पाण्डुरा।
शोच्या च प्रियदर्शना च मदनक्लिष्टेयमालक्ष्यते
पत्राणामिव शोषणेन मरुता स्पृष्टा लता माधवी ॥८॥

शकुन्तला—[3]सखि, कस्य वान्यस्य कथयिष्यामि। किन्त्वायासयित्रीदानीं वां भविष्यामि।

उभे—[4]अत एव खलु निर्बन्धः। स्निग्धजनसंविभक्तं हि दुःखं सह्यवेदनं भवति।

राजा— **पृष्टा जनेन समदुःखसुखेन बाला**
नेयं न वक्ष्यति मनोगतमाधिहेतुम्।
दृष्टो विवृत्य बहुशोऽप्यनया सतृष्ण-
मत्रान्तरे श्रवणकातरतां गतोऽस्मि ॥ ९ ॥

1. बलवं क्खु मे अहिणिवेसो। दाणिं वि सहसा एदाणं ण सक्कुणोमि णिवेदिदुं।
2. सहि सउन्दले, सुट्ठु एसा भणादि। किं अत्तणो आतङ्कं उवेक्खसि। अणुदिअहं क्खु परिहीअसि अङ्गेहि। केवलं लावण्णमई छाआ तुमं ण मुञ्चदि।
3. सहि, कस्स वा अण्णस्स कहइस्सं? किन्दु आआसइत्तिआ दाणिं वो भविस्सं।
4. अदो एव्व क्खु णिब्बन्धो। सिणिद्धजणसंविभत्तं हि दुःखं सज्झवेदणं होदि।

शकुन्तला—[1]सखि, यतः प्रभृति मम दर्शनपथमागतः स तपोवनरक्षिता राजर्षिः --- (इत्यर्धोक्ते लज्जां नाटयति ।)

उभे—[2]कथयतु प्रियसखी ।

शकुन्तला—[3]तत आरभ्य तद्गतेनाभिलाषेणैतदवस्थास्मि संवृत्ता ।

राजा—(सहर्षम् ।) श्रुतं श्रोतव्यम् !

स्मर एव तापहेतुर्निर्वापयिता स एव मे जातः ।
दिवस इवाभ्रश्यामस्तपात्यये जीवलोकस्य ॥ १० ॥

शकुन्तला—[4]तद्यदि वामनुमतं, तथा वर्तेथां यथा तस्य राजर्षेरनुकम्पनीया भवामि । अन्यथावश्यं सिञ्चतं मे तिलोदकम् ।

राजा—संशयच्छेदि वचनम् !

प्रियंवदा—(अनसूयां जनान्तिकम्)[5]अनसूये, दूरगतमन्मथाऽक्षमेयं कालहरणस्य । यस्मिन्बद्धभावैषा, स ललामभूतः पौरवाणाम् । तद्युक्तमस्या अभिलाषोऽभिनन्दितुम् ।

अनसूया—[6]तथा यथा भणसि ।

प्रियंवदा—(प्रकाशम् ।)[7]सखि, दिष्ट्यानुरूपस्तेऽभिनिवेशः ! सागरमुज्झित्वा कुत्र वा महानद्यवतरति ! क इदानीं सहकारमन्तरेणातिमुक्तलतां पल्लवितां सहते !

---

1. सहि, [illegible]
2. कधेदु [illegible] । 3. [illegible] संवुत्ता ।
4. त [illegible] अणुकम्पणिज्जा होमि । अण्णहा अवस्सं [illegible] । 5. [illegible] अणसूए [illegible] काल-हरणस्स । [illegible] पोरवाणं । ता जुत्तं से अहिलासो अहिणन्दिदुं । 6. [illegible] । 7. [illegible] अणुरूवो दे अहिणिवेसो ! सा[illegible] [illegible] अन्तरेण अदिमुत्तलदं

राजा—किमत्र चित्रं, यदि विशाखे शशाङ्कलेखामनुवर्तेते ।

अनसूया—[1]कः पुनरुपायो भवेद्येनाविलम्बितं निभृतं च सख्या मनोरथं संपादयावः ?

प्रियंवदा—[2]निभृतमिति चिन्तनीयं भवेत् । शीघ्रमिति सुकरम् ।

अनसूया—[3]कथमिव ?

प्रियंवदा—[4]ननु स राजर्षिरस्यां स्निग्धदृष्ट्या सूचिताभिलाष एतान्दिवसान्प्रजागरकृशो लक्ष्यते ।

राजा—सत्यमित्थंभूत एवास्मि । तथा हि ;

इदमशिशिरैरन्तस्तापाद्विवर्णमणीकृतं
निशि निशि भुजन्यस्तापाङ्गप्रसारिभिरश्रुभिः ।
अनतिलुलितज्याघाताङ्कं मुहुर्मणिबन्धना-
त्कनकवलयं स्रस्तं स्रस्तं मया प्रतिसार्यते ॥११॥

प्रियंवदा—(विचिन्त्य) [5]हला, मदनलेखोऽस्य क्रियताम् । तं सुमनोगोपितं कृत्वा देवप्रसादस्यापदेशेन तस्य हस्तं प्रापयिष्यामि ।

अनसूया—[6]रोचते मे सुकुमारः प्रयोगः । किं वा शकुन्तला भणति ?

शकुन्तला—[7]किं नियोगो वां विकल्प्यते ?

1. को उण उवाओ भवे जेण अविलम्बिअं णिहुअं अ सहीए मणोरहं संपादेम्ह ।
2. णिहुअं त्ति चिन्तणीअं भवे । सिग्घं त्ति सुअरं । 3. कहं विअ ?
4. णं सो राएसी इमस्सिं सिणिद्धदिट्ठीए सूइदाहिलासो इमाइं दिअहाइं पजाअरकिसो लक्खीअदि ।
5. हला मअणलेहो से करीअदु । तं सुमणोगोविदं करिअ देवप्पसादस्स अवदेसेण से हत्थं पावइस्सं । 6. रोअदि मे सुउमारो पओओ । किं वा सउन्दला भणादि ?
7 किं णिओओ वो विकप्पीअदि ?

प्रियंवदा—तेन हीमम् उपन्यासपूर्वं चिन्तय तावत्किमपि ललितपदबन्धनम्।[1]

शकुन्तला—हला, चिन्तयाम्यहम्। अवधीरणाभीरुकं पुनर्वेपते मे हृदयम्।[2]

राजा—(सहर्षम्)

अयं स ते तिष्ठति संगमोत्सुको
विशङ्कसे भीरु यतोऽवधीरणाम्।
लभेत वा प्रार्थयिता न वा श्रियं
श्रिया दुरापः कथमीप्सितो भवेत् ॥ १२ ॥

सख्यौ—अयि आत्मगुणावमानिनि, क इदानीं शरीरनिर्वापयित्रीं शारदीं ज्योत्स्नां पटान्तेन वारयति।[3]

शकुन्तला—(सस्मितम्) नियोजितेदानीमस्मि।[4]

(इत्युपविष्टा चिन्तयति।)

राजा—स्थाने खलु विस्मृतनिमेषेण चक्षुषा प्रियामवलोकयामि।

उन्नमितैकभ्रूलतमाननमस्याः पदानि रचयन्त्याः।
कण्टकितेन प्रथयति मय्यनुरागं कपोलेन ॥ १३ ॥

शकुन्तला—हला, चिन्तितं मया गीतवस्तु। असंनिहितानि पुनर्लेखनसाधनानि।[5]

1. तेण [illegible] उवण्णासपुव्वं [illegible] दाव किं पि ललिअपअबन्धणं।

2. हला [illegible] अवधीरणाभीरुअं पुणो वेवइ मे हिअअं।

3. अयि [illegible] अत्तगुणावमाणिणि [illegible] सरीरणिव्वाविदत्तिअं सारदिअं जोसिणिं पडन्तेण वारेदि। 4. णिओइदा दाणिं म्हि।

5. हला चिन्तिदं मए गीदवत्थु। असण्णिहिदाणि उण लेहणसाहणाणि।

प्रियंवदा—[1]एतस्मिञ्शुकोदरसुकुमारे [illegible] निक्षिप्तवर्णं कुरु

शकुन्तला—[2](यथोक्तं रूपयित्वा) [illegible] भावार्थं न वेत्ति

उभे—[3]अवहिते स्वः ।

शकुन्तला—(वाचयति ।)

[4]तव न जाने हृदयं मम पुनः कामो [illegible] गात्रमपि ।
निर्घृण तपति बलीयस्त्वयि [illegible] ॥१४॥

राजा—(सहसोपसृत्य ।)

तपति तनुगात्रि मदनस्त्वामनिशं [illegible] ।
ग्लपयति यथा शशाङ्कं न तथा [illegible] ॥१५॥

सख्यौ—[illegible] ।

(शकुन्तला [illegible] ।)

राजा—अलमलमायासेन

संदष्टकुसुमशयनान्याशुक्लान्त [illegible] ।
गुरुपरितापानि न ते गात्राण्युपचारमर्हन्ति ॥१६॥

अनसूया—इतः [illegible] ।

(राजोपविशति । शकुन्तला [illegible] ।)

प्रियंवदा—द्वयोरपि युवयोरन्योन्य [illegible] सखीस्नेहः

पुनरुक्तवादिनीं करोति ।

1. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] णअस्सो ।
7. दुवेणं पि वो अण्णोण्णाणुराओ [illegible] म पुणरुत्त-
[illegible] करेदि ।

राजा—भद्रे, नैतत्परिहार्यम्। विवक्षितं ह्यनुक्तमनुतापं जनयति।

प्रियंवदा—[1]आपन्नस्य विषयनिवासिनो जनस्यार्तिहरेण भवितव्यमित्येष युष्माकं धर्मः।

राजा—नास्मात्परम्।

प्रियंवदा—[2]तेन हीयमावयोः प्रियसखी त्वामुद्दिश्येदमवस्था भगवता मदनेनारोपिता। तदर्हस्यभ्युपपत्त्या जीवितमस्या अवलम्बि[illegible]

राजा—भद्रे, साधारणोऽयं प्रणयः। सर्वथानुगृहीतोऽस्मि।

शकुन्तला—(प्रियंवदामवलोक्य।) [3]हला, किमन्तःपुरविरह[illegible]त्सुकस्य राजर्षेरुपरोधेन ?

राजा—सुन्दरि,

इदमनन्यपरायणमन्यथा हृदयसन्निहिते हृदयं मम।
यदि समर्थयसे मदिरेक्षणे मदनबाणहतोऽस्मि हतः पुनः॥१

अनसूया—[4]वयस्य, बहुवल्लभा राजानः श्रूयन्ते। यथा नौ प्रियस[illegible] बन्धुजनशोचनीया न भवति तथा निर्वाहय।

राजा—भद्रे, किं बहुना !

परिग्रहबहुत्वेऽपि द्वे प्रतिष्ठे कुलस्य मे।
समुद्ररसना चोर्वी सखी च युवयोरियम्॥ १८॥

उभे—[5]निर्वृते स्वः।

---

1. [illegible] धम्मो। 2. [illegible] आरोविदा। ता [illegible] [illegible] रहपज्जुस्सुअस्स [illegible]

4. वअस्स, बहुवल्लहा राआणो सुणीअन्ति। [illegible] पिअसही बन्धुअणसोअ[illegible] ण होइ तह णिव्वाहेहि। 5. णिव्वुद म्ह।

[redacted] प्रियंवदा—(सदृष्टिक्षेपम्) [1]अनसूये, एष इतो दत्तदृष्टिरुत्सुको मृगपोतको मातरमन्विष्यति । एहि । संयोजयाव एनम् । (इत्युभे प्रस्थिते)

शकुन्तला— [2]हला, अशरणास्मि । अन्यतरा युवयोरागच्छतु ।

उभे— [3]पृथिव्याः शरणं स तव समीपे वर्तते । (इति निष्क्रान्ते।)

शकुन्तला— [4]कथं गते एव ?

राजा—अलमावेगेन । नन्वयमाराधयिता जनस्तव समीपे वर्तते !

किं शीतलैः क्लमविनोदिभिरार्द्रवाता-
न्संचारयामि नलिनीदलतालवृन्तैः ।
अङ्के निधाय करभोरु यथासुखं ते
संवाहयामि चरणावुत पद्मताम्रौ ॥ १९ ॥

शकुन्तला— [5]न माननीयेष्वात्मानमपराधयिष्ये ।
(इत्युत्थाय गन्तुमिच्छति ।)

राजा—सुन्दरि, अपरिनिर्वाणो दिवसः ; इयं च ते शरीरावस्था ।

उत्सृज्य कुसुमशयनं नलिनीदलकल्पितस्तनावरणम् ।
कथमातपे गमिष्यसि परिबाधापेलवैरङ्गैः ॥ २० ॥
(इति बलादेनां निवर्तयति ।)

शकुन्तला— [6]पौरव, रक्ष विनयम् । मदनसंतप्तापि न खल्वात्मनः प्रभवामि ।

राजा—भीरु, अलं गुरुजनभयेन । दृष्ट्वा ते विदितधर्मा भगवान्नात्र दोषं ग्रहीष्यति कुलपतिः । पश्य ।

1. अणसूए, एसो इदो दिण्णदिट्ठी उस्सुओ मिअपोदओ मादरं अण्णेसदि । एहि । संजोएम णं । 2. हला, असरणम्हि । अण्णदरा वो आअच्छदु । 3. पुहवीए जो सरणं सो तुह समीवे वट्टदि । 4. कहं गदा एव्व । 5. ण माणणीएसु अत्ताणं अवराहइस्सं । 6. पोरव, रक्ख विणअं । मअणसंतत्ता वि ण हु अत्तणो पहवामि ।

गान्धर्वेण [illegible]हेन बह्व्यो राजर्षिकन्यकाः ।
श्रूयन्ते [illegible]स्ताः पितृभिश्चाभिनन्दिताः ॥२१॥

शकुन्तला — [illegible] मुञ्च [illegible] मर्षीजनमनुमानयिष्ये

राजा — [illegible]

शकुन्तला — [illegible]

राजा —

अपरिक्षत[illegible] कुसुमस्येव नवस्य षट्पदेन ।
अध[illegible] नदयं सुन्दरि गृह्यते रसोऽस्य ॥२२

(इति मु[illegible] शकुन्तला परिहरति नाट्येन ।
(नपथ्ये) [illegible] । [illegible] उपस्थिता रजनी

शकुन्तला — [illegible]) पौरव, असंशयं मम शरी
वृत्तान्तो [illegible] एषा [illegible] । तदिदानीं भव

राजा — [illegible] निष्क्रान्ति ।)

[illegible] गौतमी सख्यौ च ।)

सख्यौ — [illegible] गौतमी ।

गौतमी — [illegible] अपि लघुसंतापानि तेऽङ्गानि

शकुन्तला — [illegible] मे विशेषः ।

गौतमी — [illegible] निरावाधमेव ते शरीरं भविष्यति

(अभ्युत्थाय) वत्से, [illegible] । एहि । उटजमेव गच्छामः । (प्रस्थिताः

1. [illegible] 2. [illegible] 3. नववारिबिन्दु[illegible]
अनन्यों [illegible] मम शरीरवृत्तान्तोपलम्भा[illegible]
आर्या गौतमी [illegible] 5. इतो इतो [illegible]
गौतमी [illegible] 6. [illegible] 7. अङ्गं अस्थि मे विसंमा
8. [illegible] । वत्से परि[illegible]
[illegible]

शकुन्तला—(आत्मगतम् ।)[1]हृदय, प्रथममेव सुखोपनते मनोरथे तरभावं न मुञ्चसि । सानुशयविघटितस्य कथं ते सांप्रतं संतापः । पदान्तरे स्थित्वा, प्रकाशम् ।) लतावलय, संतापहारक, आमन्त्रये त्वा योऽपि परिभोगाय । (इति दुःखेन निष्क्रान्ता शकुन्तला सहेतराभिः ।)

राजा—(पूर्वस्थानमुपेत्य, सनिःश्वासम् ।) अहो, विघ्नवत्यः प्रार्थितार्थसिद्धयः ! मया हि;

मुहुरङ्गुलिसंवृताधरोष्ठं प्रतिषेधाक्षरविक्लवाभिरामम् ।
स्वमंसविवर्ति पक्ष्मलाक्ष्याः कथमप्युन्नमितं न चुम्बितं तु ॥२३॥

क्व नु खलु संप्रति गच्छामि ? अथ वा, इहैव प्रियापरिभुक्तमुक्ते लतावलये मुहूर्तं स्थास्यामि । (सर्वतोऽवलोक्य,)

तस्याः पुष्पमयी शरीरलुलिता शय्या शिलायामियं
क्लान्तो मन्मथलेख एष नलिनीपत्रे नखैरर्पितः ।
हस्ताद्भ्रष्टमिदं बिसाभरणमित्यासज्यमानेक्षणो
निर्गन्तुं सहसा न वेतसगृहाच्छक्नोमि शून्यादपि ॥२४॥

(आकाशे ।) राजन्—

सायंतने सवनकर्मणि संप्रवृत्ते
वेदिं हुताशनवतीं परितः प्रयस्ताः ।
छायाश्चरन्ति बहुधा भयमादधानाः
संध्यापयोदकपिशाः पिशिताशनानाम् ॥२५॥

राजा—अयमहमागच्छामि । (इति निष्क्रान्तः ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

1 हिअअ पढम एव्वं सहावणए मणोरहे [illegible]

चतुर्थोऽङ्कः

(ततः प्रविशतः कुसुमावचयं नाटयन्त्यौ सख्यौ ।)

अनसूया—'प्रियंवदे, यद्यपि गान्धर्वेण विधिना निर्वृत्तकल्याणा शकुन्तलाऽनुरूपभर्तृगामिनी संवृत्तेति निर्वृतं मे हृदयं, तथाप्येतावच्चिन्तनीयम् ।

प्रियंवदा—कथमिव ?

अनसूया—अद्य स राजर्षिरिष्टिं परिसमाप्य ऋषिभिर्विसर्जित आत्मनो नगरं प्रविश्यान्तःपुरसमागत इतोगतं वृत्तान्तं स्मरति वा न वेति ।

प्रियंवदा—'विस्रब्धा भव । न तादृशा आकृतिविशेषा गुणविरोधिनो भवन्ति । तात इदानीमिमं वृत्तान्तं श्रुत्वा न जाने किं प्रतिपत्स्यत इति ।

अनसूया—'यथाहं पश्यामि तेनानुमतं भवेत् ।

प्रियंवदा—'कथमिव ?

अनसूया—'गुणवते कन्यका प्रतिपादनीयेत्ययं तावत्प्रथमः संकल्पः । तं यदि दैवमेव संपादयति नन्वप्रयासेन कृतार्थो गुरुजनः ।

प्रियंवदा—(पुष्पभाजनं विलोक्य) 'सखि, अवचितानि बलिकर्मपर्याप्तानि कुसुमानि ।

[illegible]

अनसूया—[1]ननु सख्याः शकुन्तलायाः सौभाग्यदेवतार्चनीया !

प्रियंवदा—[2]युज्यते । (इति तदेव कर्माभिनयतः ।)

(नेपथ्ये) अयमहं भोः ।

अनसूया—(कर्णं दत्त्वा) [3]सखि, अतिथीनामिव निवेदितम् ।

प्रियंवदा—[4]ननूटजसंनिहिता शकुन्तला ?

अनसूया—[5]अद्य पुनर्हृदयेनासंनिहिता ! अलमेतावद्भिः कुसुमैः ।

(इति प्रस्थिते ।)

(नेपथ्ये) आः अतिथिपरिभाविनि,

विचिन्तयन्ती यमनन्यमानसा
तपोधनं वेत्सि न मामुपस्थितम् ।
स्मरिष्यति त्वां न स बोधितोऽपि स-
न्कथां प्रमत्तः प्रथमं कृतामिव ॥ १ ॥

प्रियंवदा—[6]हा धिक्! हा धिक्! अप्रियमेव संवृत्तम् । कस्मिन्नपि पूजार्हेऽपराद्धा शून्यहृदया शकुन्तला । (पुरोऽवलोक्य) न खलु यस्मिन्कस्मिन्नपि । एष दुर्वासाः सुलभकोपो महर्षिः । तथा शप्त्वा वेगबलोत्फुल्लया दुर्वारया गत्या प्रतिनिवृत्तः !

अनसूया—[7]कोऽन्यो हुतवहाद्दग्धुं प्रभवति ! गच्छ । पादयोः प्रणम्य निवर्तयैनं; यावदहमर्घोदकमुपकल्पयामि ।

1 [illegible] । 2. जुज्जदि । 3 सहि, अदिधीणं विअ णिवेदिदं । 4 [illegible] । 5 अज्ज उण [illegible] । 6. [illegible] हद्धी । अप्पिअं एव्व [illegible] । ण हु जस्सिं कस्सिं पि । [illegible] दुव्वासो सुलहकोवो महेसी । [illegible] पडिणिवुत्तो । 7. को अण्णो हुदवहादो [illegible] । गच्छ । पादेसु पणमिअ णिवत्तेहि

प्रियंवदा—[1]तथा । (इति निष्क्रान्ता ।)

अनसूया—(पदान्तरे स्खलितं निरूप्य) [2]अहो, आवेगस्खलितया गत्या प्रभ्रष्टं ममाग्रहस्तात्पुष्पभाजनम् ! (इति पुष्पोच्चयं रूपयति ।)

(प्रविश्य) **प्रियंवदा**—[3]सखि, प्रकृतिवक्रः स कस्यानुनयं प्रतिगृह्णाति ? किमपि पुनः सानुक्रोशः कृतः ।

अनसूया—(सस्मितम् ।) [4]तस्मिन्बह्वेतदपि । कथय ।

प्रियंवदा—[5]यदा निवर्तितुं नेच्छति, तदा विज्ञापितो मया भगवन् प्रथम इति प्रेक्ष्याविज्ञाततपःप्रभावस्य दुहितृजनस्य भगवतैकोऽपराधो मर्षयितव्य इति ।

अनसूया—[6]ततस्ततः ?

प्रियंवदा—[7]ततो "न मे वचनमन्यथाभवितुमर्हति । किं त्वभिज्ञानाभरणदर्शनेन शापो निवर्तिष्यते" इति मन्त्रयमाण एवान्तर्हितः ।

अनसूया—[8]शक्यमिदानीमाश्वसितुम् । अस्ति तेन राजर्षिणा संप्रस्थितेन स्वनामधेयाङ्कितमङ्गुलीयकं स्मरणीयमिति स्वयं पिनद्धम् । तस्मिन्स्वाधीनोपाया शकुन्तला भविष्यति ।

प्रियंवदा—[9]सखि, एहि । देवकार्यं तावदस्या निर्वर्तयावः । (परिक्रामतः ।)

1. तह । 2. अम्हो । आवेअक्खलिदाए गईए पब्भट्ठं मे अग्गहत्थादो पुप्फभाअणं । 3. सहि, पकिदिवक्को सो कस्स अणुणअं पडिगेण्हदि । किं वि उण साणुक्कोसो किदो । 4. तस्सिं बहुदं एदं पि । कहेहि । 5. जदा णिवत्तिदुं ण इच्छदि तदा विण्णाविदो मए । भअवं पढमं त्ति पेक्खिअ अविण्णादतवप्पहावस्स दुहिदुजणस्स भअवदा एक्को अवराहो मरिसिदव्वो त्ति । 6. तदो तदो । 7. तदो ण मे वअणं अण्णहाभविदुं अरिहदि । किंदु अहिण्णाणाभरणदंसणेण सावो णिवत्तिस्सदि त्ति मन्तअन्तो एव्व अन्तरिहिदो । 8. सक्कं दाणिं अस्ससिदुं । अत्थि तेण राएसिणा संपत्थिदेण सणामहेअङ्किदं अङ्गुलीअअं सुमरणीअं त्ति सअं पिणद्धं । तस्सिं साहीणोवाआ सउन्दला भविस्सदि । 9. सहि, एहि । [illegible]

प्रियंवदा—(विलोक्य) [1]अनसूये, पश्य तावत्। वामहस्तोपहितवदनाऽऽलिखितेव प्रियसखी। भर्तृगतया चिन्तयात्मानमपि नैषा विभावयति। किं पुनरागन्तुकम्!

अनसूया—[2]प्रियंवदे, द्वयोरेव नौ मुख एष वृत्तान्तस्तिष्ठतु। रक्षितव्या खलु प्रकृतिपेलवा प्रियसखी!

प्रियंवदा—[3]को नामोष्णोदकेन नवमालिकां सिञ्चति? (निष्क्रान्ते)

विष्कम्भः

(ततः प्रविशति सुप्तोत्थितः शिष्यः।)

शिष्यः—वेलोपलक्षणार्थमादिष्टोऽस्मि तत्रभवता प्रवासादुपावृत्तेन काश्यपेन। प्रकाशं निर्गतस्तावदवलोकयामि कियदवशिष्टं रजन्या इति। (परिक्रम्यावलोक्य च।) हन्त प्रभातम्! तथा हि;

यात्येकतोऽस्तशिखरं पतिरोषधीना-
मापिष्कृतारुणपुरःसर एकतोऽर्कः।
तेजोद्वयस्य युगपद्व्यसनोदयाभ्यां
लोको नियम्यत इवात्मदशान्तरेषु ॥ २ ॥

अपि च।

अन्तर्हिते शशिनि सैव कुमुद्वती मे
दृष्टिं न नन्दयति संस्मरणीयशोभा।
इष्टप्रवासजनितान्यबलाजनस्य
दुःखानि नूनमतिमात्रसुदुःसहानि ॥ ३ ॥

1. अणसूए, पेक्ख दाव। वामहत्थोवहिदवअणा आलिहिदा विअ पिअसही। भत्तुगदाए चिन्ताए अत्ताणं पि ण एसा विभावेदि। किं उण आअन्तुअं। 2. पिअंवदे, दुवेणं एव्व णो मुहे एसो वुत्तन्तो चिट्ठदु। रक्खिदव्वा क्खु पकिदिपेलवा पिअसही। 3. …मालिअं सिञ्चेदि?

(प्रविश्यापटीक्षेपेण ।)

अनसूया—[1]यद्यपि नाम विषयपराङ्मुखस्य जनस्यैतन्न विदितं तथापि तेन राज्ञा शकुन्तलायामनार्यमाचरितम् ।

शिष्यः—यावदुपस्थितां होमवेलां गुरवे निवेदयामि । (निष्क्रान्तः)

अनसूया—[2]प्रतिबुद्धापि किं करिष्यामि ? न मे उचितेष्वपि निजकरणीयेषु हस्तपादं प्रसरति ! काम इदानीं सकामो भवतु, येनासत्यसंधे जने शुद्धहृदया सखी पदं कारिता । अथवा, दुर्वाससः शाप एष विकारयति । अन्यथा, कथं स राजर्षिस्तादृशानि मन्त्रयित्वैतावतः कालस्य लेखमात्रमपि न विसृजति ? तदितोऽभिज्ञानमङ्गुलीयकं तस्य विसृजावः । दुःखशीले तपस्विजने कोऽभ्यर्थ्यताम् ? ननु सखीगामी दोष इति व्यवसितापि न पारयामि प्रवासप्रतिनिवृत्तस्य तातकाश्यपस्य दुष्यन्तपरिणीतामापन्नसत्त्वां शकुन्तलां निवेदयितुम् । इत्थंगतेऽस्माभिः किं करणीयम् ?

(प्रविश्य) **प्रियंवदा**— (सहर्षम्) सखि, त्वरस्व त्वरस्व शकुन्तलायाः प्रस्थानकौतुकं निर्वर्तयितुम् ।

1. जइ वि णाम विसअपरम्मुहस्स जणस्स एदं ण विदिदं तह वि तेण रण्णा सउन्दलाए अणज्जं आअरिदं ।

2. पडिबुद्धा वि किं करिस्सं ? ण मे उइदेसु वि णिअकरणिज्जेसु हत्थपाआ पसरन्ति । कामो दाणिं सकामो होदु जेण असच्चसंधे जणे सुद्धहिअआ सही पदं कारिदा । अहवा दुव्वाससो कोवो एसो विआरेदि । अण्णहा कहं सो राएसी तारिसाणि मन्तिअ एत्तिअस्स कालस्स लेहमेत्तं वि ण विसज्जेदि । ता इदो अहिण्णाणं अङ्गुलीअअं तस्स विसज्जेम । दुक्खसीले तवस्सिजणे को अब्भत्थीअदु । णं सहीगामी दोसो त्ति व्ववसिदा वि ण पारेमि पवासपडिणिउत्तस्स तादकस्सवस्स दुस्सन्तपरिणीदं आवण्णसत्तं सउन्दलं णिवेदिदुं । इत्थगदे अम्हेहिं किं करणिज्जं ।

3. सहि, तुवर तुवर, सउन्दलाए पत्थाणकोदुअं णिव्वत्तिदुं ।

अनसूया—[1]सखि, कथमेतत्।

प्रियंवदा—[2]शृणु। इदानीं सुखशयितपृच्छिका शकुन्तलासकाशं गतास्मि।

अनसूया—[3]ततस्ततः?

प्रियंवदा—[4]यावदेनां लज्जावनतमुखीं परिष्वज्य तातकाश्यपेनैवमभिनन्दितम्। दिष्ट्या धूमाकुलितदृष्टेरपि यजमानस्य पावक एवाहुतिः पतिता। वत्से, सुशिष्यपरिदत्ता विद्येवाशोचनीयासि संवृत्ता। अद्यैव ऋषिरक्षितां त्वां भर्तुः सकाशं विसर्जयामीति।

अनसूया—[5]अथ केन सूचितस्तातकाश्यपस्य वृत्तान्तः?

प्रियंवदा—[6]अग्निशरणं प्रविष्टस्य शरीरं विना छन्दोमय्या वाण्या।

अनसूया—(सविस्मयम्) [7]कथमिव?

प्रियंवदा—(संस्कृतमाश्रित्य)

> **दुष्यन्तेनाहितं तेजो दधानां भूतये भुवः।**
> **अवेहि तनयां ब्रह्मन्नग्निगर्भां शमीमिव ॥ ४ ॥**

अनसूया—(प्रियंवदामाश्लिष्य) [8]सखि, प्रियं मे। किं त्वद्यैव शकुन्तला नीयत इत्युत्कण्ठासाधारणं परितोषमनुभवामि।

---

1. सहि कहं एदं। 2. सुणाहि। दाणिं सुहसइदपुच्छिआ सउन्दलासआसं गदम्हि। 3. तदो तदो। 4. जाव एणं लज्जावणदमुहिं परिस्सजिअ तादकस्सवेण एव्वं अहिणन्दिदं। दिट्ठिआ धूमाउलिददिट्ठिणो वि जअमाणस्स पावए एव्व आहुदी पडिदा। वच्छे सुसिस्सपरिदिण्णा विज्जा विअ असोअणिज्जासि संवुत्ता। अज्ज एव्व इसिरक्खिदं तुमं भत्तुणो सआसं विसज्जेमित्ति। 5. अह केण सूइदो तादकस्सवस्स वुत्तन्तो। 6. अग्गिसरणं पविट्ठस्स सरीरं विणा छन्दोमईए वाणिआए। 7. कह विअ? 8. सहि, पिअं मे। किं दु अज्ज एव्व सउन्दला णीअदित्ति उक्कण्ठासाहारणं परिदोसं अणुहोमि।

प्रियंवदा—[1]सखि, आवां तावदुत्कण्ठां विनोदयिष्यावः । तपस्विनी निर्वृता भवतु ।

अनसूया—[2]तेन ह्येतस्मिंश्चूतशाखावलम्बिते नालिकेरसमुद्गे एतन्निमित्तमेव कालान्तरक्षमा निक्षिप्ता मया केसरमालिका । तदिमां हस्तसंनिहितां कुरु । यावदहमपि तस्यै मृगरोचनां तीर्थमृत्तिकां दूर्वाकिसलयानीति मङ्गलसमालम्भनानि विरचयामि ।

प्रियंवदा—[3]तथा क्रियताम् ।

(अनसूया निष्क्रान्ता । प्रियंवदा नाट्येन सुमनसो गृह्णाति ।)

(नेपथ्ये) गौतमि, आदिश्यन्तां शार्ङ्गरवमिश्राः शकुन्तलानयनाय

प्रियंवदा—(कर्णं दत्त्वा)[4] अनसूये, त्वरस्व त्वरस्व । एते खलु हस्तिनापुरगामिन ऋषयः शब्दाय्यन्ते ।

(प्रविश्य समालम्भनहस्ता) **अनसूया**—[5]सखि, एहि । गच्छावः ।

(इति परिक्रामतः ।)

प्रियंवदा—(विलोक्य)[6]एषा सूर्योदय एव शिखामज्जिता प्रतीष्टनीवारहस्ताभिः स्वस्तिवाचनिकाभिस्तापसीभिरभिनन्द्यमाना शकुन्तला तिष्ठति । उपसर्पाव एनाम् । (इत्युपसर्पतः ।)

(ततः प्रविशति यथोद्दिष्टव्यापारा आसनस्था शकुन्तला ।)

---

1. सहि, वअं दाव उक्कण्ठं विणोदइस्सामो । सा तवस्सिणी णिव्वुदा होदु । 2. तेण हि एदस्सिं चूदसाहावलम्बिदे णारिएरसमुग्गए एतण्णिमित्तं एव्व कालन्तरक्खमा णिक्खित्ता मए केसरमालिआ । ता इमं हत्थसण्णिहिदं करेहि । जाव अहंपि से मिअलोअणं तित्थमित्तिअं दुव्वाकिसलआणित्ति मङ्गलसमालम्भणाणि विरएमि । 3. तह करीअदु । 4. अनसूए, तुवर तुवर । एदे क्खु हत्थिणाउरगामिणो इसीओ सद्दावीअन्ति । 5. सहि एहि । गच्छम्ह । 6. एसा सुज्जोदए एव्व सिहामज्जिदा पडिच्छिदणीवारहत्थाहिं सोत्थिवाअणिआहिं तावसीहिं अहिणन्दीअमाणा सउन्दला

तापसीनामन्यतमा—(शकुन्तलां प्रति) [1]जाते, भर्तुर्बहुमानसूचकं देवीशब्दं लभस्व।

द्वितीया—[2]वत्से, वीरप्रसविनी भव।

तृतीया—[3]वत्से, भर्तुर्बहुमता भव।

(इत्याशिषो दत्त्वा गौतमीवर्जं निष्क्रान्ताः।)

सख्यौ—(उपसृत्य) [4]सखि, सुखमज्जनं ते भवतु।

शकुन्तला—[5]स्वागतं मे सख्योः। इतो निषीदतम्।

उभे—(मङ्गलपात्राण्यादाय। उपविश्य) [6]हला, सज्जा भव; यावत्ते मङ्गलसमालम्भनं विरचयावः।

शकुन्तला—[7]इदमपि बहु मन्तव्यम्। दुर्लभमिदानीं मे सखीमण्डनं भविष्यति। (इति बाष्पं विसृजति।)

उभे—[8]सखि, उचितं न ते मङ्गलकाले रोदितुम्।

(इत्यश्रूणि प्रमृज्य नाट्येन प्रसाधयतः।)

प्रियंवदा—[9]आभरणोचितं रूपमाश्रमसुलभैः प्रसाधनैर्विप्रकार्यते।

(प्रविश्योपायनहस्तावृषिकुमारकौ।)

उभे—इदमलंकरणम्। अलंक्रियतामत्रभवती।

(सर्वा विलोक्य विस्मिताः।)

गौतमी—[10]वत्स नारद, कुत एतत्?

1. जादे, भत्तुणो बहुमाणसूअअं महादेईसद्दं लहेहि। 2. वच्छे, वीरप्पसविणी होहि। 3. वच्छे, भत्तुणो बहुमदा होहि। 4. सहि, सुहमज्जणं दे होदु। 5. साअदं मे सहीणं। इदो णिसीदह। 6. हला, सज्जा होहि। जाव दे मङ्गलसमालम्भणं विरएम। 7. इदं पि बहु मन्तव्वं। दुल्लहं दाणिं मे सहीमण्डणं भविस्सदि। 8. सहि, उइअं ण दे मङ्गलकाले रोइदुं। 9. आहरणोइदं रूवं अस्समसुलहेहिं पसाहणेहिं विप्पआरीअदि। 10. वच्छ णारअ, कुदो एदं?

प्रथमः—तातकाश्यपप्रभावात् ।

गौतमी—[1]किं मानसी सिद्धिः ?

द्वितीयः—न खलु । श्रूयताम् । तत्रभवता वयमाज्ञप्ताः शकुन्तलाहेतोर्वनस्पतिभ्यः कुसुमान्याहरतेति । तत इदानीं

क्षौमं केनचिदिन्दुपाण्डु तरुणा माङ्गल्यमाविष्कृतं
निष्ठ्यूतश्चरणोपभोगसुलभो लाक्षारसः केनचित् ।
अन्येभ्यो वनदेवताकरतलैरापर्वभागोत्थितै-
र्दत्तान्याभरणानि तत्किसलयोद्भेदप्रतिद्वन्द्विभिः ॥५॥

प्रियंवदा—(शकुन्तलां विलोक्य) [2]हला, अनयाभ्युपपत्त्या सूचिता ते भर्तुर्गेहेऽनुभवितव्या राजलक्ष्मीः । (शकुन्तला व्रीडां रूपयति ।)

प्रथमः—गौतम, एह्येहि । अभिषेकोत्तीर्णाय काश्यपाय वनस्पतिसेवां निवेदयावः ।

द्वितीयः—तथा । (इति निष्क्रान्तौ ।)

सख्यौ—[3]अये, अनुपयुक्तभूषणोऽयं जनः । चित्रकर्मपरिचयेनाङ्गेषु त आभरणविनियोगं कुर्वः ।

शकुन्तला—[4]जाने वां नैपुणम् । (उभे नाट्येनालंकुरुतः ।)

(ततः प्रविशति स्नानोत्तीर्णः काश्यपः ।)

काश्यपः—

यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया
कण्ठः स्तम्भितबाष्पवृत्तिकलुषश्चिन्ताजडं दर्शनम् ।

1. किं माणसी सिद्धी ? 2. हला, इमाए अब्भुववत्तीए सूइआ दे भत्तुणो गेहे अणुहोदव्वा राअलच्छि । 3. अए, अणुवजुत्तभूसणो अअं जणो । चित्तकम्मपरि-

वैक्लव्यं मम तावदीदृशमिदं स्नेहादरण्यौकसः
पीड्यन्ते गृहिणः कथं नु तनयाविश्लेषदुःखैर्नवैः ॥६॥

(इति परिक्रामति ।)

सख्यौ—[1]हला शकुन्तले, अवसितमण्डनासि । परिधत्स्व सांप्रतं क्षौमयुगलम् । (शकुन्तलोत्थाय परिधत्ते ।)

गौतमी—[2]जाते, एष त आनन्दपरिवाहिना चक्षुषा परिष्वजमान इव गुरुरुपस्थितः । आचारं तावत्प्रतिपद्यस्व ।

शकुन्तला—(सव्रीडम्) [3]तात, वन्दे ।

काश्यपः—वत्से !

ययातेरिव शर्मिष्ठा भर्तुर्बहुमता भव ।
सुतं त्वमपि सम्राजं सेव पूरुमवाप्नुहि ॥ ७ ॥

गौतमी—[4]भगवन्, वरः खल्वेषः । नाशीः ।

काश्यपः—वत्से ! इतः सद्यो हुतानग्नीन्प्रदक्षिणीकुरुष्व ।

(सर्वे परिक्रामन्ति ।)

काश्यपः—(ऋक्छन्दसाऽऽशास्ते ।)

अमी वेदिं परितः क्लृप्तधिष्ण्याः समिद्वन्तः प्रान्तसंस्तीर्णदर्भाः ।
अपघ्नन्तो दुरितं हव्यगन्धैर्वैतानास्त्वां वह्नयः पावयन्तु ॥८॥

प्रतिष्ठस्वेदानीम् । (सदृष्टिक्षेपम्) क्व ते शार्ङ्गरवमिश्राः ?

(प्रविश्य) शिष्याः—भगवन्, इमे स्मः ।

काश्यपः—भगिन्यास्ते मार्गमादेशय ।

---

1. हला सउन्दले, अवसिदमण्डणासि । परिधेहि संपदं खोमजुअलं । 2. जादे, एसो दे आणन्दपरिवाहिणा चक्खुणा परिस्सजन्तो विअ गुरू उवट्ठिदो । आआरं दाव ... ण आसिसा ।

शार्ङ्गरवः—इत इतो भवती । (सर्वे परिक्रामन्ति ।

काश्यपः—भो भोः ! संनिहितास्तपोवनतरवः ।

पातुं न प्रथमं व्यवस्यति जलं युष्मास्वपीतेषु या
नादत्ते प्रियमण्डनापि भवतां स्नेहेन या पल्लवम् ।
आद्ये वः कुसुमप्रसूतिसमये यस्या भवत्युत्सवः
सेयं याति शकुन्तला पतिगृहं सर्वैरनुज्ञायताम् ॥९॥

(कोकिलरवं सूचयित्वा ।)

अनुमतगमना शकुन्तला तरुभिरियं वनवासबन्धुभिः ।
परभृतविरुतं कलं यथा प्रतिवचनीकृतमेभिरीदृशम् ॥१०॥

(आकाशे ।)

रम्यान्तरः कमलिनीहरितैः सरोभि-
श्छायाद्रुमैर्नियमितार्कमयूखतापः ।
भूयात्कुशेशयरजोमृदुरेणुरस्याः
शान्तानुकूलपवनश्च शिवश्च पन्थाः ॥ ११ ॥

(सर्वे सविस्मयमाकर्णयन्ति ।)

गौतमी—[1]जाते ज्ञातिजनस्निग्धाभिरनुज्ञातगमनासि तपोवनदेवताभिः । प्रणम भगवतीः ।

शकुन्तला—(सप्रणामं परिक्रम्य । जनान्तिकम्) [2]हला प्रियंवदे आर्यपुत्रदर्शनोत्सुकाया अप्याश्रमपदं परित्यजन्त्या दुःखेन मे चरणौ पुरतः प्रवर्तेते ।

1. जादे, णादिजणसिणिद्धाहिं अणुण्णादगमणासि तवोवणदेवदाहिं । पणम
[illegible] अस्समपदं परिच्चअन्तीए

प्रियंवदा—[1]न केवलं तपोवनविरहकातरा सख्येव। त्वयोपस्थित-वियोगस्य तपोवनस्यापि तावत्समवस्था दृश्यते !

उद्गलितदर्भकवला मृग्यः परित्यक्तनर्तना मयूराः।
अपसृतपाण्डुपत्रा मुञ्चन्त्यश्रूणीव लताः॥ १२॥

शकुन्तला—(स्मृत्वा) [2]तात, लताभगिनीं वनज्योत्स्नां तावदामन्त्रयिष्ये।

काश्यपः—अवैमि तेऽस्यां सोदर्यास्नेहम्। इयं तावद्दक्षिणेन।

शकुन्तला—(उपेत्य लतामालिङ्ग्य) [3]वनज्योत्स्ने चूतसंगतापि मां प्रत्यालिङ्गेतोगताभिः शाखाबाहाभिः। अद्यप्रभृति दूरपरिवर्तिनी ते खलु भविष्यामि !

काश्यपः— **संकल्पितं प्रथममेव मया तवार्थे**
भर्तारमात्मसदृशं सुकृतैर्गता त्वम्।
चूतेन संश्रितवती नवमालिकेय-
मस्यामहं त्वयि च संप्रति वीतचिन्तः॥१३

इतः पन्थानं प्रतिपद्यस्व।

शकुन्तला—(सख्यौ प्रति) [4]हला, एषा द्वयोर्युवयोर्हस्ते निक्षेपः।

सख्यौ—[5]अयं जनः कस्य हस्ते समर्पितः ? (इति बाष्पं विसृजतः)

---

1. ण केवलं तवोवणविरहकादरा सही एव्व। तुए उवट्ठिदविओअस्स तवोवणस्स वि दाव समवत्था दीसइ।

उग्गलिअदब्भकवला मिआ परिच्चत्तणच्चणा मोरा।
ओसरिअपण्डुपत्ता मुअन्ति अस्सू विअ लदाओ॥

2. ताद, लदाबहिणिअं वणज्जोसिणिं दाव आमन्तइस्सं। 3. वणज्जोसिणि, चूदसंगता वि मं पच्चालिङ्ग इदोगदाहिं साहाबाहाहिं अज्जप्पहुदि दूरपरिवत्तिणी दे खु भविस्सं।
4. [illegible] णिक्खेवो। 5. अअं जणो कस्स हत्थे समप्पिदो ?

काश्यपः—अनसूये, अलं रुदित्वा । ननु भवतीभ्यामेव स्थिरीकर्तव्या शकुन्तला ! (सर्वे परिक्रामन्ति

शकुन्तला—[1]तात, एषोटजपर्यन्तचारिणी गर्भमन्थरा मृगवधूर्यदाऽनघप्रसवा भवति, तदा मह्यं कमपि प्रियनिवेदयितृकं विसर्जयिष्यथ

काश्यपः—नेदं विस्मरिष्यामः ।

शकुन्तला—(गतिभङ्गं रूपयित्वा) [2]को नु खल्वेष निवसने मे सज्जते ? (इति परावर्तते ।)

काश्यपः—वत्से !

> **यस्य त्वया व्रणविरोपणमिङ्गुदीनां**
> **तैलं न्यषिच्यत मुखे कुशसूचिविद्धे ।**
> **श्यामाकमुष्टिपरिवर्धितको जहाति**
> **सोऽयं न पुत्रकृतकः पदवीं मृगस्ते ॥ १४ ॥**

शकुन्तला—[3]वत्स ! किं सहवासपरित्यागिनीं मामनुसरसि ? अचिरप्रसूतया जनन्या विना वर्धित एव । इदानीमपि मया विरहितं त्वां तातश्चिन्तयिष्यति । निवर्तस्व तावत् । (इति रुदती प्रस्थिता ।)

काश्यपः— **उत्पक्ष्मणोर्नयनयोरुपरुद्धवृत्तिं**
बाष्पं कुरु स्थिरतया विरतानुबन्धम् ।
अस्मिन्नलक्षितनतोन्नतभूमिभागे
मार्गे पदानि खलु ते विषमीभवन्ति ॥१५॥

---

1. ताद, एसा उडजपज्जन्तचारिणी गब्भमन्थरा मअवहू जदा अणघप्पसवा होइ तदा मे कंपि पिअणिवेदइत्तअं विसज्जइस्सह । 2. को णु क्खु एसो णिवसणे मे सज्जइ ?

[illegible]

शार्ङ्गरवः—भगवन् ! ओदकान्तात् स्निग्धो जनोऽनुगन्तव्य इति श्रूयते । तदिदं सरस्तीरम् । अत्र संदिश्य प्रतिगन्तुमर्हसि ।

काश्यपः—तेन हीमां क्षीरवृक्षच्छायामाश्रयामः ।

(सर्वे परिक्रम्य स्थिताः ।)

काश्यपः—(आत्मगतम्) किं नु खलु तत्रभवतो दुष्यन्तस्य युक्तरूपमस्माभिः संदेष्टव्यम् ? (चिन्तयति)

शकुन्तला—(जनान्तिकम्) [1]हला, पश्य । नलिनीपत्रान्तरितमपि सहचरमपश्यन्त्यातुरा चक्रवाक्यारटति दुष्करमहं करोमीति ।

अनसूया—[2]सखि, मैवं मन्त्रयस्व ।

एषापि प्रियेण विना गमयति रजनीं विषाददीर्घतराम् ।
गुर्वपि विरहदुःखमाशाबन्धः साहयति ॥ १६ ॥

काश्यपः—शार्ङ्गरव, इति त्वया मद्वचनात्स राजा शकुन्तलां पुरस्कृत्य वक्तव्यः ;—

शार्ङ्गरवः—आज्ञापयतु भगवान् ।

काश्यपः—

अस्मान्साधु विचिन्त्य संयमधनानुच्चैः कुलं चात्मन-
स्त्वय्यस्याः कथमप्यबान्धवकृतां स्नेहप्रवृत्तिं च ताम् ।
सामान्यप्रतिपत्तिपूर्वकमियं दारेषु दृश्या त्वया
भाग्यायत्तमतःपरं न खलु तद्वाच्यं वधूबन्धुभिः ॥१७॥

शार्ङ्गरवः—गृहीतः संदेशः ।

1. हला पेक्ख । णलिणीपत्तन्तरिदं वि सहअरं अदेक्खन्ती आदुरा चक्कवाई आरडदि दुक्करं अहं करेमि त्ति । 2. सहि, मा एव्वं मन्तेहि ।

एसा वि पिएण विणा गमेइ रअणिं विसाअदीहअरं ।
गरुअं पि विरहदुक्खं आसाबन्धो सहावेदि ॥

काश्यपः—वत्से, त्वमिदानीमनुशासनीयासि । वनौकसोऽपि सन्तो लौकिकज्ञा वयम् ।

शार्ङ्गरवः—न खलु धीमतां कश्चिदविषयो नाम ।

काश्यपः—सा त्वमितः पतिकुलं प्राप्य,

शुश्रूषस्व गुरून्कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने
भर्तुर्विप्रकृतापि रोषणतया मा स्म प्रतीपं गमः ।
भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी
यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः ॥ १८ ॥

कथं वा गौतमी मन्यते ?

गौतमी—[1]एतावान्वधूजनस्योपदेशः । जाते, एतत्खलु सर्वमवधारय ।

काश्यपः—वत्से, परिष्वजस्व मां सखीजनं च ।

शकुन्तला—[2]तात, इत एव किं प्रियंवदानुसूये सख्यौ निवर्तिष्येते ?

काश्यपः—वत्से, इमे अपि प्रदेये । न युक्तमनयोस्तत्र गन्तुम् । त्वया सह गौतमी यास्यति ।

शकुन्तला—(पितरमाश्लिष्य) [3]कथमिदानीं तातस्याङ्कात्परिभ्रष्टा मलयतटोन्मूलिता चन्दनलतेव देशान्तरे जीवितं धारयिष्यामि ?

काश्यपः—वत्से, किमेवं कातरासि ?

अभिजनवतो भर्तुः श्लाघ्ये स्थिता गृहिणीपदे
विभवगुरुभिः कृत्यैस्तस्य प्रतिक्षणमाकुला ।
तनयमचिरात्प्राचीवार्कं प्रसूय च पावनं
मम विरहजां न त्वं वत्से शुचं गणयिष्यसि ॥ १९ ॥

---

1. एत्तिओ वहूजणस्स उवदेसो । जादे एदं क्खु सव्वं ओधारेहि । 2. ताद, [illegible] आओ सहीओ णिवत्तिस्सन्ति । 3. कहं दाणिं तादस्स

(शकुन्तला पितुः पादयोः पतति ।)

काश्यपः—यदिच्छामि ते तदस्तु ।

शकुन्तला—(सख्यावुपेत्य) [1]हला, द्वे अपि मां सममेव परिष्वजेताम् ।

सख्यौ—(तथा कृत्वा) [2]सखि, यदि नाम स राजा प्रत्यभिज्ञानमन्थरो भवेत्ततस्तस्मायिदमात्मनामधेयाङ्कितमङ्गुलीयकं दर्शय ।

शकुन्तला—[3]अनेन संदेहेन वामाकम्पितास्मि ।

सख्यौ—[4]मा भैषीः ! अतिस्नेहः पापशङ्की !

शार्ङ्गरवः—युगान्तरमारूढः सविता । त्वरतामत्रभवती ।

शकुन्तला—(आश्रमाभिमुखी स्थित्वा,) [5]तात, कदा नु भूयस्तपोवनं प्रेक्षिष्ये ?

काश्यपः—श्रूयताम् !

भूत्वा चिराय चतुरन्तमहीसपत्नी
दौष्यन्तिमप्रतिरथं तनयं निवेश्य ।
भर्त्रा तदर्पितकुटुम्बभरेण सार्धं
शान्ते करिष्यसि पदं पुनराश्रमेऽस्मिन् ॥२०॥

गौतमी—[6]जाते, परिहीयते गमनवेला ! निवर्तय पितरम् ; अथवा चिरेणापि पुनः पुनरेषैवं मन्त्रयिष्यते । निवर्ततां भवान् ।

काश्यपः—वत्से, उपरुध्यते तपोऽनुष्ठानम् ।

---

1. हला, दुवे वि मं समं एव्व परिस्सजह । 2. सहि जइ णाम सो राआ पच्चहिण्णाणमन्थरो भवे, तदो से इमं अत्तणामहेअङ्किअं अङ्गुलीअअं दंसेहि । 3. इमिणा संदेहेण वो आकम्पिदह्मि । 4. मा भाआहि । अदिसिणेहो पावसङ्की । 5. ताद, कदा णु भूओ तवोवणं पेक्खिस्सं ? 6. जादे, परिहीअदि गमणवेला । णिवत्तेहि पिदरं । अहवा चिरेण वि पुणो पुणो एसा एव्वं मन्तइस्सदि । णिवत्तदु भवं ।

शकुन्तला—(भूयः पितरमाश्लिष्य) [1]तपश्चरणपीडितं तातशरीरम् तन्मातिमात्रं मम कृत उत्कण्ठस्व !

काश्यपः—(सनिःश्वासम् ।)

शममेष्यति मम शोकः कथं नु वत्से त्वया रचितपूर्वम्
उटजद्वारविरूढं नीवारबलिं विलोकयतः ॥२१॥

गच्छ । शिवास्ते पन्थानः सन्तु ।

(निष्क्रान्ता शकुन्तला सहयायिनश्च ।)

सख्यौ—(शकुन्तलां विलोक्य) [2]हा धिक् हा धिक् ! अन्तर्हिता शकुन्तला वनराज्या ।

काश्यपः—(सनिःश्वासम्) अनसूये, गतवती वां सहचारिणी ! निगृह्य शोकमनुगच्छतं मां प्रस्थितम् ।

उभे—[3]तात, शकुन्तलाविरहितं शून्यमिव तपोवनं कथं प्रविशामः ?

काश्यपः—स्नेहप्रवृत्तिरेवंदर्शिनी । (सविमर्शं परिक्रम्य) हन्त भोः ! शकुन्तलां पतिकुलं विसृज्य लब्धमिदानीं स्वास्थ्यम् । कुतः ;

अर्थो हि कन्या परकीय एव
तामद्य संप्रेष्य परिग्रहीतुः ।
जातो ममायं विशदः प्रकामं
प्रत्यर्पितन्यास इवान्तरात्मा ॥२२॥ (निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति चतुर्थोऽङ्कः ।

---

1. तवच्चरणपीडिदं तादसरीरं । ता मा अदिमेत्तं मम किदे उक्कण्ठस्स । 2. हद्धी हद्धी । अन्तलिहिदा सउन्दला वणराईए । 3. ताद, सउन्दलाविरहिदं

पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशत्यासनस्थो राजा विदूषकश्च ।)

विदूषकः—(कर्णं दत्त्वा)[1] भो वयस्य, संगीतशालान्तरेऽवधानं देहि । कलविशुद्धाया गीतेः स्वरसंयोगः श्रूयते । जाने तत्रभवती हंसपदिका वर्णपरिचयं करोतीति ।

राजा—तूष्णीं भव । यावदाकर्णयामि । (आकाशे गीयते ।)

अभिनवमधुलोलुपस्त्वं तथा परिचुम्ब्य चूतमञ्जरीम् ।
कमलवसतिमात्रनिर्वृतो मधुकर विस्मृतोऽस्येनां कथम् ॥१॥

राजा—अहो ! रागपरिवाहिणी गीतिः ।

विदूषकः—[2]किं तावद्गीत्या अवगतोऽक्षरार्थः ?

राजा—(स्मितं कृत्वा) सकृत्कृतप्रणयोऽयं जनः । तदस्या देवीं वसुमतीमन्तरेण मदुपालम्भमवगतोऽस्मि । सखे माधव्य, मद्वचनादुच्यतां हंसपदिका । निपुणमुपालब्धोऽस्मीति ।

विदूषकः—[3]यद्भवानाज्ञापयति । (उत्थाय) भो वयस्य, गृहीतस्य तया परकीयैर्हस्तैः शिखण्डके ताड्यमानस्याप्सरसा वीतरागस्येव नास्तीदानीं मे मोक्षः !

राजा—गच्छ । नागरिकवृत्त्या संज्ञापयैनाम् ।

विदूषकः—[4]का गतिः !　　(इति निष्क्रान्तः)

---

1. भो वअस्स, संगीतसालन्तरे अवधाणं देहि । कलविसुद्धाए गीदीए सरसंजोओ सुणीअदि । जाणे तत्तहोदी हंसवदिआ वण्णपरिअअं करेदि त्ति ।

अहिणवमहुलोलुबो तुमं तह परिचुम्बिअ चूअमञ्जरिं ।
कमलवसइमेत्तणिव्वुदो महुअर विह्मरिदो सि णं कहं ॥

2. किं दाव गीदीए अवगओ अक्खरत्थो । 3. जं भवं आणवेदि । भो वअस्स, गहीदस्स ताए परकीएहिं हत्थेहिं सिहण्डए ताडीअमाणस्स अच्छराए वीदराअस्स विअ णत्थि दाणिं मे मोक्खो ! 4. का गई !

राजा—(आत्मगतम्) किं नु खलु गीतमेवंविधार्थमाकर्ण्येष्टजनविरहादृतेऽपि बलवदुत्कण्ठितोऽस्मि ! अथवा ;

रम्याणि वीक्ष्य मधुरांश्च निशम्य शब्दा-
न्पर्युत्सुको भवति यत्सुखितोऽपि जन्तुः ।
तच्चेतसा स्मरति नूनमबोधपूर्वं
भावस्थिराणि जननान्तरसौहृदानि ॥ २ ॥

(इति पर्याकुलस्तिष्ठति ।)

(प्रविश्य) कञ्चुकी—अहो नु खल्वीदृशीमवस्थां प्रतिपन्नोऽस्मि !

आचार इत्यवहितेन मया गृहीता
या वेत्रयष्टिरवरोधगृहेषु राज्ञः ।
काले गते बहुतिथे मम सैव जाता
प्रस्थानविक्लवगतेरवलम्बनार्थम् ॥ ३ ॥

भोः ! कामं धर्मकार्यमनतिपात्यं देवस्य । तथापीदानीमेव धर्मासनादुत्थिताय पुनरुपरोधकारि कण्वशिष्यागमनमस्मै नोत्सहे निवेदयितुम् । अथवाऽविश्रमोऽयं लोकतन्त्राधिकारः ! कुतः ।

भानुः सकृद्युक्ततुरङ्ग एव रात्रिंदिवं गन्धवहः प्रयाति ।
शेषः सदैवाहितभूमिभारः षष्ठांशवृत्तेरपि धर्म एषः ॥४॥

यावन्नियोगमनुतिष्ठामि । (परिक्रम्यावलोक्य च) एष देवः—

प्रजाः प्रजाः स्वा इव तन्त्रयित्वा निषेवतेऽशान्तमना विविक्तम् ।
यूथानि संचार्य रविप्रतप्तः शीतं दिवा स्थानमिव द्विपेन्द्रः ॥५॥

(उपगम्य) जयतु जयतु देवः । एते खलु हिमगिरेरुपत्यकारण्यवासिनः

राजा—(सादरम्) किं काश्यपसंदेशहारिणः ?

कञ्चुकी—अथ किम् ।

राजा—तेन हि मद्वचनाद्विज्ञाप्यतामुपाध्यायः सोमरातः । अमूनाश्रमवासिनः श्रौतेन विधिना सत्कृत्य स्वयमेव प्रवेशयितुमर्हसीति । अहमप्यत्र तपस्विदर्शनोचिते प्रदेशे स्थितः प्रतिपालयामि ।

कञ्चुकी—यदाज्ञापयति देवः । (इति निष्क्रान्तः ।)

राजा—(उत्थाय) वेत्रवति, अग्निशरणमार्गमादेशय ।

प्रतीहारी—[1]इत इतो देवः । [1. इदो इदो देवो ।]

राजा—(परिक्रामति । अधिकारखेदं निरूप्य) सर्वः प्रार्थितमर्थमधिगम्य सुखी संपद्यते जन्तुः; राज्ञां तु चरितार्थता दुःखोत्तरैव ।

औत्सुक्यमात्रमवसाययति प्रतिष्ठा
क्लिश्नाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेव ।
नातिश्रमापनयनाय यथा श्रमाय
राज्यं स्वहस्तधृतदण्डमिवातपत्रम् ॥ ६ ॥

(नेपथ्ये) वैतालिकौ—विजयतां देवः ।

प्रथमः—स्वसुखनिरभिलाषः खिद्यसे लोकहेतोः
प्रतिदिनमथवा ते वृत्तिरेवंविधैव ।
अनुभवति हि मूर्ध्ना पादपस्तीव्रमुष्णं
शमयति परितापं छायया संश्रितानाम् ॥७॥

द्वितीयः—नियमयसि विमार्गप्रस्थितानात्तदण्डः
प्रशमयसि विवादं कल्पसे रक्षणाय ।
अतनुषु विभवेषु ज्ञातयः सन्तु नाम
त्वयि तु परिसमाप्तं बन्धुकृत्यं प्रजानाम् ॥८॥

राजा—एते क्लान्तमनसः पुनर्नवीकृताः स्मः । (इति परिक्रामति)

प्रतीहारी—[1]एष अभिनवसंमार्जनसश्रीकः संनिहितहोमधेनुरग्निशरणालिन्दः । आरोहतु देवः ।

राजा—(आरुह्य परिजनांसावलम्बी तिष्ठति ।) वेत्रवति, किमुद्दिश्य भगवता काश्यपेन मत्सकाशमृषयः प्रेषिताः स्युः ?

किं तावद्व्रतिनामुपोढतपसां विघ्नैस्तपो दूषितं
धर्मारण्यचरेषु केनचिदुत प्राणिष्वसच्चेष्टितम् ।
आहोस्वित्प्रसवो ममापचरितैर्विष्टम्भितो वीरुधा-
मित्यारूढबहुप्रतर्कमपरिच्छेदाकुलं मे मनः ॥ ९ ॥

प्रतीहारी—[2]सुचरितनन्दिन ऋषयो देवं सभाजयितुमागता इति तर्कयामि ।

(ततः प्रविशन्ति गौतमीसहिताः शकुन्तलां पुरस्कृत्य मुनयः । पुरश्चैषां कञ्चुकी पुरोहितश्च ।)

कञ्चुकी—इत इतो भवन्तः ।

शार्ङ्गरवः—शारद्वत,

महाभागः कामं नरपतिरभिन्नस्थितिरसौ
न कश्चिद्वर्णानामपथमपकृष्टोऽपि भजते ।
तथापीदं शश्वत्परिचितविविक्तेन मनसा
जनाकीर्णं मन्ये हुतवहपरीतं गृहमिव ॥ १० ॥

शारद्वतः—स्थाने भवान्पुरप्रवेशादित्थंभूतः संवृत्तः । अहमपि

---

१ एसो अहिणवसंमज्जणसस्सिरीओ सण्णिहिदहोमधेणू अग्गिसरणालिन्दो।

अभ्यक्तमिव स्नातः शुचिरशुचिमिव प्रबुद्ध इव सुप्तम्।
बद्धमिव स्वैरगतिर्जनमिह सुखसङ्गिनमवैमि ॥ ११ ॥

शकुन्तला—(निमित्तं सूचयित्वा) [1]अहो ! किं मे वामेतरं नयनं विस्फुरति?

गौतमी—[2]जाते, प्रतिहतममङ्गलम्। शुभानि ते भर्तृकुलदेवता वितरन्तु ।। (इति परिक्रामति।)

पुरोहितः—(राजानं निर्दिश्य) भो भोस्तपस्विनः, असावत्रभवान्वर्णाश्रमाणां रक्षिता प्रागेव मुक्तासनो वः प्रतिपालयति। पश्यतैनम्।

शार्ङ्गरवः—भो महाब्राह्मण, काममेतदभिनन्दनीयं तथापि वयमत्र मध्यस्थाः। कुतः।

भवन्ति नम्रास्तरवः फलागमैर्नवाम्बुभिर्दूरविलम्बिनो घनाः।
अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥ १२ ॥

प्रतीहारी—[3]देव, प्रसन्नमुखवर्णा दृश्यन्ते। जानामि विश्रब्धकार्या ऋषयः।

राजा—(शकुन्तलां दृष्ट्वा) अथात्रभवती ?

का स्विदवगुण्ठनवती नातिपरिस्फुटशरीरलावण्या।
मध्ये तपोधनानां किसलयमिव पाण्डुपत्राणाम् ॥१३॥

प्रतीहारी—[4]देव, कुतूहलगर्भः प्रहितो न मे तर्कः प्रसरति। ननु दर्शनीया पुनरस्या आकृतिर्लक्ष्यते !

राजा—भवतु। अनिर्वर्णनीयं परकलत्रम् !

---

1. अम्महे ! किं मे वामेदरं णअणं विप्फुरदि ? 2. जादे, पडिहदं अमङ्गलं। सुहाइं दे भत्तकुलदेवदाओ वितरन्दु। 3. देव पसण्णमुहवण्णा दीसन्ति। जाणामि विस्सद्धकज्जा इसीओ। 4. देव, कुतूहलगब्भो पहिदो ण मे तक्को पसरदि। णं दंसणिआ उण से आकिदी लक्खीअदि।

शकुन्तला—(हस्तमुरसि कृत्वा । आत्मगतम्) 'हृदय, किमेवं वेपसे आर्यपुत्रस्य भावमवधार्य धीरं तावद्भव ।

पुरोहितः—(पुरो गत्वा) एते विधिवदर्चितास्तपस्विनः । कश्चिदेषामुपाध्यायसंदेशः । तं देवः श्रोतुमर्हति ।

राजा—अवहितोऽस्मि ।

ऋषयः—(हस्तानुद्यम्य) विजयस्व राजन् !

राजा—सर्वानभिवादये ।

ऋषयः—इष्टेन युज्यस्व !

राजा—अपि निर्विघ्नतपसो मुनयः ?

ऋषयः—कुतो धर्मक्रियाविघ्नः सतां रक्षितरि त्वयि ।
तमस्तपति घर्मांशौ कथमाविर्भविष्यति ॥ १४ ॥

राजा—अर्थवान्खलु मे राजशब्दः । अथ भगवाँल्लोकानुग्रहाय कुशली काश्यपः ?

ऋषयः—स्वाधीनकुशलाः सिद्धिमन्तः ! स भवन्तमनामयप्रश्नपूर्वकमिदमाह ।

राजा—किमाज्ञापयति भगवान् ?

शार्ङ्गरवः—यन्मिथःसमयादिमां मदीयां दुहितरं भवानुपायंस्त तन्मया प्रीतिमता युवयोरनुज्ञातम् । कुतः ।

त्वमर्हतां प्राग्रसरः स्मृतोऽसि नः
शकुन्तला मूर्तिमती च सत्क्रिया ।
समानयंस्तुल्यगुणं वधूवरं
चिरस्य वाच्यं न गतः प्रजापतिः ॥ १५ ॥

तदिदानीमापन्नसत्त्वेयं प्रतिगृह्यतां सहधर्मचरणायेति ।

गौतमी—[1]आर्य, किमपि वक्तुकामास्मि । न मे वचनावसरोऽस्ति । कथमिति

> **नापेक्षितो गुरुजनोऽनया त्वया पृष्टो न बन्धुजनः ।**
> **एकैकमेव चरिते भणामि किमेकमेकस्मै ॥ १६ ॥**

शकुन्तला—(आत्मगतम्) [2]किं नु खल्वार्यपुत्रो भणति ?

राजा—किमिदमुपन्यस्तम् ?

शकुन्तला—(आत्मगतम्) [3]पावकः खलु वचनोपन्यासः ।

शार्ङ्गरवः—कथमिदं नाम ? भवन्त एव सुतरां लोकवृत्तान्तनिष्णाताः ।

> **सतीमपि ज्ञातिकुलैकसंश्रयां**
> **जनोऽन्यथा भर्तृमतीं विशङ्कते ।**
> **अतः समीपे परिणेतुरिष्यते**
> **प्रियाऽप्रिया वा प्रमदा स्वबन्धुभिः ॥ १७ ॥**

राजा—किमत्रभवती मया परिणीतपूर्वा ?

शकुन्तला—(सविषादम् । आत्मगतम्) [4]हृदय, सांप्रतं ते आशङ्का ।

शार्ङ्गरवः—किं कृतकार्यद्वेषाद्धर्मं प्रति विमुखतोचिता राज्ञः ?

राजा—कुतोऽयमसत्कल्पनाप्रश्नः ?

शार्ङ्गरवः—**मूर्च्छन्त्यमी विकाराः प्रायेणैश्वर्यमत्तेषु ॥ १८ ॥**

राजा—विशेषेणाधिक्षिप्तोऽस्मि ।

---

1. अज्ज, किंपि वत्तुकामम्हि ? ण मे वअणावसरो अत्थि । कहंति,
णावेक्खिओ गुरुअणो इमाए तुए पुच्छिदो ण बन्धुअणो ।
एक्कक्कमेव्व चरिए भणामि किं एक्कमेक्कस्स ॥

2. किं णु क्खु अज्जउत्तो भणादि ? 3. पावओ क्खु वअणोवण्णासो । 4. हिअअ, सम्पदं दे आसङ्का ।

गौतमी—¹जाते, मुहूर्तं मा लज्जस्व। अपनेष्यामि तावत्तेऽवगुण्ठनम्। ततस्त्वां भर्ताभिज्ञास्यति। (यथोक्तं करोति।)

राजा—(शकुन्तलां निर्वर्ण्य। आत्मगतम्।)

इदमुपनतमेवं रूपमक्लिष्टकान्ति
प्रथमपरिगृहीतं स्यान्न वेत्यव्यवस्यन्।
भ्रमर इव विभाते कुन्दमन्तस्तुषारं
न च खलु परिभोक्तुं नापि शक्नोमि हातुम् ॥१९

(इति विचारयन्स्थितः)

प्रतीहारी—²अहो धर्मापेक्षिता भर्तुः! ईदृशं नाम सुखोपनतं रूपं दृष्ट्वा कोऽन्यो विचारयति?

शार्ङ्गरवः—भो राजन्, किमिति जोषमास्यते?

राजा—भोस्तपोधनाः, चिन्तयन्नपि न खलु स्वीकरणमत्रभवत्याः स्मरामि। तत्कथमिमामभिव्यक्तसत्त्वलक्षणां प्रत्यात्मानं क्षेत्रिणमाशङ्कमानः प्रतिपत्स्ये?

शकुन्तला—(अपवार्य) ³आर्यस्य परिणय एव संदेहः! कुत इदानीं मे दूराधिरोहिण्याशा?

शार्ङ्गरवः—मा तावत्।

कृताभिमर्शामनुमन्यमानः सुतां त्वया नाम मुनिर्विमान्यः।
मुष्टं प्रतिग्राहयता स्वमर्थं पात्रीकृतो दस्युरिवासि येन ॥२०॥

1. जादे, मुहुत्तअं मा लज्ज। अवणइस्सं दाव दे ओउण्ठणं। तदो तुमं भट्टा अहिजाणिस्सदि। 2. अहो धम्मावेक्खिआ भट्टिणो। ईदिसं णाम सुहोवणदं रूवं देक्खिअ को अण्णो विआरेदि? 3. अज्जस्स परिणए एव्व संदेहो। कुदो दाणिं मे

शारद्वतः—शार्ङ्गरव, विरम त्वमिदानीम्। शकुन्तले, वक्तव्यमुक्तमस्माभिः। सोऽयमत्रभवानेवमाह। दीयतामस्मै प्रत्ययप्रतिवचनम्।

शकुन्तला—(अपवार्य) [1]इदमवस्थान्तरं गते तादृशेऽनुरागे किं वा स्मारितेन? आत्मेदानीं मे शोचनीय इति व्यवसितमेतत्। (प्रकाशम्) आर्यपुत्र—(इत्यर्धोक्ते) संशयित इदानीं परिणये नैष समुदाचारः। पौरव, युक्तं नाम ते तथा पुराश्रमपदे स्वभावोत्तानहृदयमिमं जनं समयपूर्वं प्रतार्य सांप्रतमीदृशैरक्षरैः प्रत्याख्यातुम्?

राजा—(कर्णौ पिधाय) शान्तं पापम्!

व्यपदेशमाविलयितुं किमीहसे जनमिमं च पातयितुम्।
कूलंकषेव सिन्धुः प्रसन्नमम्भस्तटतरुं च ॥ २१ ॥

शकुन्तला—[2]भवतु। यदि परमार्थतः परपरिग्रहशङ्किना त्वयैवं प्रवृत्तं, तदभिज्ञानेनानेन तवाशङ्कामपनेष्यामि।

राजा—उदारः कल्पः!

शकुन्तला—(मुद्रास्थानं परामृश्य) [3]हा धिक्! हा धिक्! अङ्गुलीयकशून्या मेऽङ्गुलिः! (इति सविषादं गौतमीमवेक्षते।)

गौतमी—[4]नूनं ते शक्रावताराभ्यन्तरे शचीतीर्थसलिलं वन्दमानायाः प्रभ्रष्टमङ्गुलीयकम्!

1. इमं अवत्थन्तरं गदे तारिसे अणुराए किं वा सुमराविदेण? अत्ता दाणि सोअणीओ त्ति ववसिदं एदं। अज्जउत्त, संसइदे दाणि परिणए ण एसो समुदाआरो। पोरव, जुत्तं णाम दे तह पुरा अस्समपदे सहावुत्ताणहिअअं इमं जणं समअपुव्वं पतारिअ संपदं ईदिसेहिं अक्खरेहिं पच्चाचक्खिदुं। 2. होदु, जइ परमत्थदो परपरिग्गहसङ्किणा तुए एव्वं पउत्तं ता अहिण्णाणेण इमिणा तुह आसङ्कं अवणइस्सं। 3. हद्धी! हद्धी! अङ्गुलीअअसुण्णा मे अङ्गुली! 4. णूणं दे सक्कावदारब्भन्तरे सचीतित्थसलिलं

राजा—(सस्मितम्) इदं तावत्प्रत्युत्पन्नमति स्त्रैणमिति यदुच्यते।

शकुन्तला—[1]अत्र तावद्विधिना दर्शितं प्रभुत्वम् ! अपरं ते कथयिष्यामि ।

राजा—श्रोतव्यमिदानीं संवृत्तम् ।

शकुन्तला—[2]नन्वेकस्मिन्दिवसे नवमालिकामण्डपे नलिनीपत्रभाजनगतमुदकं तव हस्ते संनिहितमासीत् ।

राजा—शृणुमस्तावत् ।

शकुन्तला—[3]तत्क्षणे स मे पुत्रकृतको दीर्घापाङ्गो नाम मृगपोतक उपस्थितः । त्वयायं तावत्प्रथमं पिबत्वित्यनुकम्पिनोपच्छन्दित उदकेन । न पुनस्तेऽपरिचयाद्धस्ताभ्याशमुपगतः । पश्चात्तस्मिन्नेव मया गृहीते सलिलेऽनेन कृतः प्रणयः । तदा त्वमित्थं प्रहसितोऽसि । सर्वः सगन्धेषु विश्वसिति । द्वावप्यत्रारण्यकाविति ।

राजा—एवमादिभिरात्मकार्यनिर्वर्तिनीनामनृतमयवाङ्मधुभिराकृष्यन्ते विषयिणः ।

गौतमी—[4]महाभाग, नार्हस्येवं मन्त्रयितुम् । तपोवनसंवर्धितोऽनभिज्ञोऽयं जनः कैतवस्य ।

राजा—तापसवृद्धे,

1. एत्थ दाव विहिणा दंसिदं पहुत्तणं । अवरं दे कहिस्सं । 2. णं एक्कस्सिं दिअहे णोमालिआमण्डवे णलिणीपत्तभाअणगअं उदअं तुह हत्थे सण्णिहिदं आसि । 3. तक्खणं सो मे पुत्तकिदओ दीहापङ्गो णाम मिअपोदओ उवट्ठिदो । तुए अअं दाव पढमं पिअदु त्ति अणुअम्पिणा उवच्छन्दिदो उदएण । ण उण दे अपरिचआदो हत्थब्भासं उवगदो । पच्छा तस्सिं एव्व मए गहिदे सलिले णेण किदो पणओ । तदा तुमं इत्थं पहसिदो सि । सव्वो सगन्धेसु विस्ससिदि । दुवे वि एत्थ आरण्णआ त्ति । 4. महाभाअ ण

स्त्रीणामशिक्षितपटुत्वममानुषीषु
संदृश्यते किमुत याः प्रतिबोधवत्यः।
प्रागन्तरिक्षगमनात्स्वमपत्यजात-
मन्यैर्द्विजैः परभृताः खलु पोषयन्ति ॥२२॥

शकुन्तला–(सरोषम्) [1]अनार्य, आत्मनो हृदयानुमानेन प्रेक्षसे। क इदानीमन्यो धर्मकञ्चुकप्रवेशिनस्तृणच्छन्नकूपोपमस्य तवानुकृतिं प्रतिपत्स्यते?

राजा–(आत्मगतम्) संदिग्धबुद्धिं मां कुर्वन्नकैतव इवास्याः कोपो लक्ष्यते। तथा ह्यनया

मय्येव विस्मरणदारुणचित्तवृत्तौ
वृत्तं रहः प्रणयमप्रतिपद्यमाने।
भेदाद्भ्रुवोः कुटिलयोरतिलोहिताक्ष्या
भग्नं शरासनमिवातिरुषा स्मरस्य ॥ २३ ॥

(प्रकाशम्) भद्रे, प्रथितं दुष्यन्तस्य चरितम्। तथापीदं न लक्षये।

शकुन्तला—[2]सुष्ठु तावदत्र स्वच्छन्दचारिणी कृतास्मि, याहमस्य पुरुवंशप्रत्ययेन मुखमधोर्हृदयविषस्य हस्ताभ्यासमुपगता!

(पटान्तेन मुखमावृत्य रोदिति)

शार्ङ्गरवः–इत्थमात्मकृतं चापलं दहति।

अतः परीक्ष्य कर्तव्यं विशेषात्संगतं रहः।
अज्ञातहृदयेष्वेवं वैरीभवति सौहृदम् ॥२४॥

---

1. अणज्ज, अत्तणो हिअआणुमाणेण पेक्खसि। को दाणिं अण्णो धम्मकञ्चुअप्पवेसिणो तिणच्छण्णकूवोवमस्स तव अणुकिदिं पडिवज्जिस्सदि। 2. सुट्ठु दाव अत्त सच्छन्दचारिणी किदम्हि, जा अहं इमस्स पुरुवंसप्पच्चएण मुहमहुणो, हिअअविसस्स

राजा–अयि भोः, किमत्रभवतीप्रत्ययादेवास्मान्संयुतदोषाक्षरैः क्षिणुथ

शार्ङ्गरवः—(सासूयम्) श्रुतं भवद्भिरधरोत्तरम् ।

आ जन्मनः शाठ्यमशिक्षितो यस्तस्याप्रमाणं वचनं जनस्य ।
परातिसंधानमधीयते यैर्विद्येति ते सन्तु किलाप्तवाचः ॥२५॥

राजा—भोः सत्यवादिन्, अभ्युपगतं तावदस्माभिरेवम्। किं पुनरिमामतिसंधाय लभ्यते ?

शार्ङ्गरवः—विनिपातः ।

राजा—विनिपातः पौरवैः प्रार्थ्यत इति न श्रद्धेयमेतत् ।

शारद्वतः—शार्ङ्गरव, किमुत्तरेण ? अनुष्ठितो गुरोः संदेशः । प्रतिनिवर्तामहे वयम् । (राजानं प्रति,)

तदेषा भवतः कान्ता त्यज वैनां गृहाण वा ।
उपपन्ना हि दारेषु प्रभुता सर्वतोमुखी ॥ २६ ॥

गौतमि, गच्छाग्रतः । (प्रस्थिताः ।)

शकुन्तला—[1]कथमनेन कितवेन विप्रलब्धास्मि ! यूयमपि मां परित्यजथ ? (इत्यनुप्रतिष्ठते ।)

गौतमी–[2](स्थित्वा) वत्स शार्ङ्गरव, अनुगच्छतीयं खलु नः करुणपरिदेविनी शकुन्तला ! प्रत्यादेशपरुषे भर्तरि किं वा मे पुत्रिका करोतु ?

शार्ङ्गरवः—(सरोषं निवृत्य) किं पुरोभागे, स्वातन्त्र्यमवलम्बसे ?

(शकुन्तला भीता वेपते ।)

शार्ङ्गरवः—शकुन्तले,

---

1. कहं इमिणा किदवेण विप्पलद्ध म्हि ! तुम्हे वि मं परिच्चअह ? 2. वच्छ सङ्गरव, अणुगच्छदि इअं क्खु णो करुणपरिदेविणी सउन्दला ! पच्चादेसपरुसे भत्तारि किं वा मे

यदि यथा वदति क्षितिपस्तथा
त्वमसि किं पितुरुत्कुलया त्वया।
अथ तु वेत्सि शुचि व्रतमात्मनः
पतिकुले तव दास्यमपि क्षमम् ॥२७॥

तिष्ठ। साधयामो वयम्।

राजा—भोस्तपस्विन्, किमत्रभवतीं विप्रलभसे?

कुमुदान्येव शशाङ्कः सविता बोधयति पङ्कजान्येव।
वशिनां हि परपरिग्रहसंश्लेषपराङ्मुखी वृत्तिः ॥ २८ ॥

शार्ङ्गरवः—यदा तु पूर्ववृत्तमन्यसङ्गाद्विस्मृतो भवांस्तदा कथमधर्मभीरुः?

राजा—भवन्तमेवात्र गुरुलाघवं पृच्छामि।

मूढः स्यामहमेषा वा वदेन्मिथ्येति संशये।
दारत्यागी भवाम्याहो परस्त्रीस्पर्शपांसुलः ॥२९॥

पुरोहितः—(विचार्य) यदि तावदेवं क्रियताम्।

राजा—अनुशास्तु मां भवान्।

पुरोहितः—अत्रभवती तावदाप्रसवादस्मद्गृहे तिष्ठतु। कुत इदमुच्यत इति चेत्; त्वं साधुभिरादिष्टपूर्वः प्रथममेव चक्रवर्तिनं पुत्रं जनयिष्यसीति। स चेन्मुनिदौहित्रस्तल्लक्षणोपपन्नो भविष्यति, अभिनन्द्य शुद्धान्तमेनां प्रवेशयिष्यसि। विपर्यये तु, पितुरस्याः समीपनयनमवस्थितमेव।

राजा—यथा गुरुभ्यो रोचते।

पुरोहितः—वत्से, अनुगच्छ माम्।

शकुन्तला—[1]भगवति वसुधे, देहि मे विवरम्!

---

1. भअवदि वसुहे, देहि मे विवरं !

(इति रुदती प्रस्थिता। निष्क्रान्ता सह पुरोधसा तपस्विभिश्च। राजा शापव्यवहितस्मृतिः शकुन्तलागतमेव चिन्तयति।)

(नेपथ्ये) आश्चर्यमाश्चर्यम्!

राजा—(आकर्ण्य) किं नु खलु स्यात्?

(प्रविश्य) **पुरोहितः**—(सविस्मयम्) देव, अद्भुतं खलु संवृत्तम्।

राजा—किमिव?

पुरोहितः—देव, परावृत्तेषु कण्वशिष्येषु

सा निन्दन्ती स्वानि भाग्यानि बाला
बाहूत्क्षेपं क्रन्दितुं च प्रवृत्ता।

राजा—किं च?

पुरोहितः—स्त्रीसंस्थानं चाप्सरस्तीर्थमारा-
दुत्क्षिप्यैनां ज्योतिरेकं जगाम ॥३०॥

(सर्वे विस्मयं रूपयन्ति)

राजा—भगवन्, प्रागपि सोऽस्माभिरर्थः प्रत्यादिष्ट एव। किं वृथा तर्केणान्विष्यते? विश्राम्यतु भवान्।

पुरोहितः—(विलोक्य) विजयस्व। (निष्क्रान्तः)

राजा—वेत्रवति, पर्याकुलोऽस्मि। शयनभूमिमार्गमादेशय।

प्रतीहारी—इत इतो देवः। (इति प्रस्थिता)

राजा—कामं प्रत्यादिष्टां स्मरामि न परिग्रहं मुनेस्तनयाम्
बलवत्तु दूयमानं प्रत्याययतीव मां हृदयम् ॥३१॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे)

पञ्चमोऽङ्कः।

षष्ठोऽङ्कः

(ततः प्रविशति नागरिकः श्यालः, पश्चाद्बद्धं पुरुषमादाय रक्षिणौ च ।)

रक्षिणौ—(पुरुषं ताडयित्वा) [1]अरे कुम्भीरक, कथय कुत्र त्वयै-तन्मणिबन्धनोत्कीर्णनामधेयं राजकीयमङ्गुलीयकं समासादितम् ।

पुरुषः—(भीतिनाटितकेन) [2]प्रसीदन्तु भावमिश्राः । नाहमीदृशकर्मकारी ।

प्रथमः—[3]किं शोभनो ब्राह्मण इति कृत्वा राज्ञा प्रतिग्रहो दत्तः ?

पुरुषः—[4]शृणुतेदानीम् । अहं शक्रावतारोऽभ्यन्तरवासी धीवरः ।

द्वितीयः—[5]पाटच्चर, किमस्माभिर्जातिः पृष्टा ?

श्यालः—[6]सूचक कथयतु सर्वमनुक्रमेण । मैनमन्तरा प्रतिबध्नीत ।

उभौ—[7]यदावुत्त आज्ञापयति । कथय ।

पुरुषः—[8]अहं जालोद्गालादिभिर्मत्स्यबन्धनोपायैः कुटुम्बभरणं करोमि ।

श्यालः—(विहस्य) [9]विशुद्ध इदानीमाजीवः !

पुरुषः—[10]भर्तः, मा एवं भण ।

सहजं किल यद्विनिन्दितं न खलु तत्कर्म विवर्जनीयम् ।
पशुमारणकर्मदारुणोऽनुकम्पामृदुरेव श्रोत्रियः ॥ १ ॥

---

1. अले कुम्भीलआ, कहेहि कहिं तुए एशे मणिबन्धणुक्किण्णणामहेए लाअकीअए अङ्गुलीअए शमाशादिए । 2. पशीदन्तु भावमिश्शे । ण हगे ईदिशकम्मकाली । 3. किं शोहणे बम्हणेत्ति कलिअ लण्णा पडिग्गहे दिण्णे ? 4. शुणध दाणिं । हगे शक्कावदालब्भन्तलवाशी धीवले । 5. पाडच्चला, किं अम्हेहिं जादी पुच्छिदा ? 6. सूअअ, कहेदु शव्वं अनुक्कमेण । मा णं अन्तरा पडिबन्धह । 7. जं आवुत्ते आणवेदि । कहेहि । 8. अहके जालुग्गालादीहिं मच्छबन्धणोपाएहिं कुडुम्बभलणं कलेमि । 9. विसुद्धो दाणिं आजीवो । 10. भट्टा मा एव्वं भण ।

शहजे किल जे विणिन्दिए ण हु दे कम्म विवज्जणीअए ।
पशुमालणकम्मदालुणे अणुकम्पामिदु एव्व शोत्तिए ॥

श्यालः—[1]ततस्ततः ?

पुरुषः–[2]एकस्मिन्दिवसे खण्डशो रोहितमत्स्यो मया कल्पितः यावत्तस्योदराभ्यन्तरे प्रेक्षे तावदिदं रत्नभासुरमङ्गुलीयकं दृष्टम्, पश्चादहमस्य विक्रयाय दर्शयन्गृहीतो भावमिश्रैः । मारयत वा मुञ्चत वा । अयमस्यागमवृत्तान्तः ।

श्यालः—[3]जानुक, विस्रगन्धी गोधादी मत्स्यबन्ध एव निःसंशयम् । अङ्गुलीयकदर्शनमस्य विमर्शयितव्यम् । राजकुलमेव गच्छामः ।

रक्षिणौ—[4]तथा । गच्छ, अरे ग्रन्थिभेदक । (सर्वे परिक्रामन्ति ।)

श्यालः—[5]सूचक इमं गोपुरद्वारेऽप्रमत्तौ प्रतिपालयतं यावदिदमङ्गुलीयकं यथागमनं भर्त्रे निवेद्य ततः शासनं प्रतीक्ष्य निष्क्रामामि

उभौ–[6]प्रविशत्वावुत्तः स्वामिप्रसादाय । (निष्क्रान्तः श्यालः ।)

प्रथमः—[7]जानुक, चिरायते खल्वावुत्तः !

द्वितीयः—[8]नन्ववसरोपसर्पणीया राजानः !

प्रथमः–[9]जानुक, स्फुरतो मम हस्तावस्य वधस्य सुमनसः पिनद्धुम् (इति पुरुषं निर्दिशति ।)

पुरुषः—[10]नार्हति भावोऽकारणमारणो भवितुम् ।

---

1. तदो तदो ? 2. एक्कस्सिं दिअसे खण्डशो लोहिअमच्छे मए कप्पिदे । जाव तस्स उदलब्भन्तले पेक्खामि दाव एदं लदणभासुलं अङ्गुलीअअं देक्खिअम् । पच्छा अहके शे विक्कआअ दंशअन्ते गहिदे भावमिश्शेहि । मालेह वा मुञ्चेह वा । अअं शे आअमवुत्तन्ते । 3. जाणुअ, विस्सगन्धी गोधादी मच्छबन्धो एव्व णिस्संसअं । अङ्गुलीअअदंसणं से विमरिसिदव्वं । लाअउलं एव्व गच्छामो । 4. तह । गच्छ, अले गण्ठिभेदअ । 5. सूअअ, इमं गोपुरदुआरे अप्पमत्ता पडिवालह जाव इमं अङ्गुलीअअं जहागमणं भट्टिणो णिवेदिअ तदो सासणं पडिच्छिअ णिक्कमामि । 6. पविशदु आवुत्ते शामिपशादश्श । 7. जाणुआ, चिलाअदि क्खु आवुत्ते ! 8. णं अवशलोवशप्पणीआ [illegible] हत्था इमश्श वहश्श शुमणा पिणद्धुं । 10. ण अलुहदि

द्वितीयः—(विलोक्य) [1]एष नौ स्वामी पत्रहस्तो राजशासनं प्रतीष्येतोमुखो दृश्यते । गृध्रबलिर्भविष्यसि शुनो मुखं वा द्रक्ष्यसि ।

(प्रविश्य) **श्यालः**—[2]सूचक, मुच्यतामेष जालोपजीवी । उपपन्नः वस्याङ्गुलीयस्यागमः ।

सूचकः—[3]यथावुत्तो भणति । एष यमसदनं प्रविश्य प्रतिनिवृत्तः ! इति पुरुषं परिमुक्तबन्धनं करोति ।)

पुरुषः—(श्यालं प्रणम्य) [4]भर्तः, त्वदीयं मे जीवितम् ।

श्यालः—[5]एष भर्त्राङ्गुलीयकमूल्यसंमितः प्रसादोऽपि दापितः । इति पुरुषाय स्वं प्रयच्छति ।)

पुरुषः—(सप्रणामं प्रतिगृह्य) [6]भर्तः, अनुगृहीतोऽस्मि ।

सूचकः—[7]एष नामानुग्रहो यच्छूलादवतार्य हस्तिस्कन्धे प्रतिष्ठापितः

जानुकः—[8]आवुत्त, पारितोषिकं कथयति तेनाङ्गुलीयकेन भर्तुः मतेन भवितव्यमिति ।

श्यालः—[9]न तस्मिन्महार्हं रत्नं भर्तुर्बहुमतमिति तर्कयामि । तस्य नेन भर्त्राऽभिमतो जनः स्मृतः । मुहूर्तं प्रकृतिगम्भीरोऽपि पर्यश्रुनयन सीत् ।

अकालणमालणे भविदुं । 1. एशे अम्हाण शामी पत्तहत्थे लाअशाशणं च्छिअ इदोमुहे देक्खीअदि । गिद्धबली भविश्शशि शुणो मुहं वा श्शशि । 2. शूअअ, मुञ्चेदु एशे जालोअजीवी । उववण्णो क्खु से अङ्गुलीअअस्स मो । 3. जह आवुत्ते भणादि । एशे जमशदण पविशिअ पडिणिवुत्ते । 4. भट्टा तुह मे जीविदे । 5. एशे भट्टिणा अङ्गुलीअअमुल्लसम्मिदो पसादो वि दाविदो । भट्टा अणुग्गहिद ह्मि । 7. एशे णाम अणुग्गहे जे शूलादो अवदालिअ हत्थिक्कन्धे ठाविदे । 8. आवुत्त, पारिदोसिअं कहेदि तेण अङ्गुलीअएण भट्टिणो शम्मदेण वं त्ति । 9. ण तस्सिं महारुहं रदणं भट्टिणो बहुमदं त्ति तक्केमि । तस्स दंसणेण ...आसि ।

सूचकः—[1]सेवितं नामावृत्तेन !

जानुकः—[2]ननु भण । अस्य कृते मात्स्यिकभर्तुरिति । (इति पुरुषमसूयया पश्यति ।)

पुरुषः—[3]भट्टारक, इतोऽर्धं युष्माकं सुमनोमूल्यं भवतु ।

जानुकः—[4]एतावद्युज्यते ।

श्यालः—[5]धीवर, महत्तरस्त्वं प्रियवयस्यक इदानीं मे संवृत्तः । कादम्बरीसाक्षिकमस्माकं प्रथमसौहृदमिष्यते । तच्छौण्डिकापणमेव गच्छामः । (इति निष्क्रान्ताः सर्वे)

प्रवेशकः

(ततः प्रविशत्याकाशयानेन सानुमती नामाप्सराः ।)

सानुमती—[6]निर्वर्तितं मया पर्यायनिर्वर्तनीयमप्सरस्तीर्थसांनिध्यं यावत्साधुजनस्याभिषेककाल इति सांप्रतमस्य राजर्षेरुदन्तं प्रत्यक्षीकरिष्यामि । मेनकासंबन्धेन शरीरभूता मे शकुन्तला । तया च दुहितृनिमित्तमादिष्टपूर्वास्मि । (समन्तादवलोक्य) किं नु खलु ऋतूत्सवेऽपि निरुत्सवारम्भमिव राजकुलं दृश्यते ? अस्ति मे विभवः प्रणिधानेन सर्वं परिज्ञातुम् । किं तु, सख्या आदरो मया मानयितव्यः ।

1. सेविदं णाम आवुत्तेण । 2. णं भण । इमस्स कए मच्छिअभत्तणो त्ति । 3. भट्टालक, इदो अद्धं तुम्हाणं सुमणोमुल्लं होदु । 4. एत्तकं जुज्जइ । 5. धीवर, महत्तरो तुमं पिअवअस्सओ दाणिं मे संवुत्तो । कादम्बरीसक्खिअं अम्हाणं पढमसोहिदं इच्छीअदि । ता सोण्डिआपणं एव्व गच्छामो । 6. णिव्वत्तिदं मए पज्जाअणिव्वत्तणिज्जं अच्छरातित्थसाणिज्झं जाव साहुजणस्स अभिसेअकालो त्ति संपदं इमस्स राएसिणो उदन्तं पच्चक्खीकरिस्सं । मेणआसंबन्धेण सरीरभूदा मे सउन्दला । ताए अ दुहिदुणिमित्तं आदिट्ठपुव्वम्हि । किं णु खु उदुच्छवे वि णिरुच्छवारम्भं विअ राअउलं दीसइ । अत्थि मे विहवो पणिधाणेण सव्वं परिण्णादुं । किं दु सहीए आदरो मए माणइदव्वो । होदु । इमाणं एव्व उज्जाणपालिआणं तिरक्खरिणीपडिच्छण्णा

तु । अनयोरेवोद्यानपालिकयोस्तिरस्करिणीप्रतिच्छन्ना पार्श्ववर्तिनी त्वोपलप्स्ये । (इति नाट्येनावतीर्य स्थिता ।)

(ततः प्रविशति चूताङ्कुरमवलोकयन्ती चेटी । अपरा च पृष्ठतस्तस्याः ।)

प्रथमा—[1]आताम्रहरितपाण्डुर जीवितसर्वं वसन्तमासस्य ।
दृष्टोऽसि चूतकोरक ऋतुमङ्गल त्वां प्रसादयामि ॥

द्वितीया—[2]परभृतिके, किमेकाकिनी मन्त्रयसे ?

प्रथमा—[3]मधुकरिके, चूतकलिकां दृष्ट्वोन्मत्ता परभृतिका भवति ।

द्वितीया—(सहर्षं त्वरयोपगम्य) [4]कथमुपस्थितो मधुमासः !

प्रथमा—[5]मधुकरिके, तवेदानीं काल एष मदविभ्रमगीतानाम् ।

द्वितीया—[6]सखि, अवलम्बस्व मां यावदग्रपादस्थिता भूत्वा चूतकलिकां गृहीत्वा कामदेवार्चनं करोमि ।

प्रथमा—[7]यदि ममापि खल्वर्धमर्चनफलस्य ।

द्वितीया—[8]अकथितेऽप्येतत्संपद्यते यत एकमेव नौ जीवितं द्विधास्थितं शरीरम् । (सखीमवलम्ब्य स्थिता चूताङ्कुरं गृह्णाति) अये, अप्रतिबुद्धोऽपि चूतप्रसवोऽत्र बन्धनभङ्गसुरभिर्भवति ! (इति कपोतहस्तकं कृत्वा)

त्वमसि मया चूताङ्कुर दत्तः कामाय गृहीतधनुषे ।
पथिकजनयुवतिलक्ष्यः पञ्चाभ्यधिकः शरो भव ॥३॥

1. आतम्महरिअपण्डुर जीविदसव्वं वसन्तमासस्स ।
दिट्ठो सि चूदकोरअ उदुमङ्गल तुमं पसाएमि ॥

2. परहुदिए किं एआइणी मन्तेसि ? 3. महुअरिए, चूदकलिअं देक्खिअ उम्मत्तिआ परहुदिआ होदि । 4. कहं उवट्ठिदो महुमासो । 5. महुअरिए, तव दाणिं कालो एसो मदविब्भमगीदाणं । 6. सहि, अवलम्ब मं जाव अग्गपादट्ठिआ भविअ चूदकलिअं गेण्हिअ कामदेवच्चणं करेमि । 7. जइ मम वि क्खु अद्धं अच्चणफलस्स । 8. अकहिदे वि एदं संपज्जइ जदो एक्कं एव्व णो जीविदं दुधाट्ठिदं सरीरं । अए अप्पडिबुद्धो वि चूदप्पसवो एत्थ बन्धणभङ्गसुरभी होदि ।

(इति चूताङ्कुरं क्षिपति। ततः प्रविशत्यपटीक्षेपेण कुपितः कञ्चुकी।)

कञ्चुकी—मा तावदनात्मज्ञे। देवेन प्रतिषिद्धे वसन्तोत्सवे त्वमाम्रकलिकाभङ्गं किमारभसे?

उभे—(भीते) [1]प्रसीदत्वार्यः। अगृहीतार्थे आवाम्।

कञ्चुकी—न किल श्रुतं युवाभ्यां यद्वासन्तिकैस्तरुभिरपि देवस्य शासनं प्रमाणीकृतं तदाश्रयिभिः पत्रिभिश्च? तथा हि।

चूतानां चिरनिर्गतापि कलिका बध्नाति न स्वं रजः
संनद्धं यदपि स्थितं कुरबकं तत्कोरकावस्थया।
कण्ठेषु स्खलितं गतेऽपि शिशिरे पुंस्कोकिलानां रुतं
शङ्के संहरति स्मरोऽपि चकितस्तूणार्धकृष्टं शरम्॥४॥

सानुमती—[2]नास्ति संदेहः। महाप्रभावो राजर्षिः।

प्रथमा—[3]आर्य, कति दिवसान्यावयोर्मित्रावसुना राष्ट्रियेण भर्तुः पादमूलात प्रेषितयोः। इत्थं च नौ प्रमदवनस्य पालनकर्म समर्पितम्। तदागन्तुकतयाऽश्रुतपूर्व आवाभ्यामेष वृत्तान्तः।

कञ्चुकी—भवतु। न पुनरेवं प्रवर्तितव्यम्।

उभे—[4]आर्य, कौतूहलं नौ। यद्यनेन जनेन श्रोतव्यं कथयत्वार्यः किंनिमित्तं भर्त्रा वसन्तोत्सवः प्रतिषिद्धः।

तुं सि मए चूदङ्कुर दिण्णो कामस्स गहिदधणुअस्स।
पहिअजणजुवइलक्खो पञ्चब्भहिओ सरो होहि॥

1. पसीददु अज्जो। अग्गहीदत्थाओ वअं। 2. णत्थि संदेहो। महाप्पहाओ राएसी। 3. अज्ज कदि दिअहाइं अम्हाणं मित्तावसुणा रट्ठिएण भट्टिणो पाअमूलादो पेसिदाणं। इत्थं अ णो पमदवणस्स पालणकम्मं समप्पिदं। ता आअन्तुअदाए अस्सुद-

सानुमती—[1]उत्सवप्रियाः खलु मनुष्याः ! गुरुणा कारणेन भवितव्यम् ।

कञ्चुकी—(स्वगतम्) बहुलीभूतमेतत्किं न कथ्यते ? (**प्रकाशम्**) किमत्रभवत्योः कर्णपथं नायातं शकुन्तलाप्रत्यादेशकौलीनम् ?

उभे—[2]श्रुतं राष्ट्रियमुखाद्यावदङ्गुलीयकदर्शनम् ।

कञ्चुकी—तेन ह्यल्पं कथयितव्यम् । यदैव खलु स्वाङ्गुलीयकदर्शनादनुस्मृतं देवेन 'सत्यमूढपूर्वा मे तत्रभवती रहसि शकुन्तला, मोहात्प्रत्यादिष्टा' इति तदाप्रभृत्येव पश्चात्तापमुपगतो देवः । तथा हि ;

रम्यं द्वेष्टि यथा पुरा प्रकृतिभिर्न प्रत्यहं सेव्यते
शय्याप्रान्तविवर्तनैर्विगमयत्युन्निद्र एव क्षपाः
दाक्षिण्येन ददाति वाचमुचितामन्तःपुरेभ्यो यदा
गोत्रेषु स्खलितस्तदा भवति च व्रीडाविलक्षश्चिरम् ॥५॥

सानुमती—[3]प्रियं मे ।

कञ्चुकी—अस्मात्प्रभवतो वैमनस्यादुत्सवः प्रत्याख्यातः ।

उभे—[4]युज्यते ।

(नेपथ्ये) [5]एतु एतु भवान् ।

कञ्चुकी—(कर्णं दत्त्वा) अये ! इत एवाभिवर्तते देवः । स्वकर्मानुष्ठीयताम् ।

उभे—[6]तथा । (इति निष्क्रान्ते ।)

(ततः प्रविशति पश्चात्तापसदृशवेषो राजा विदूषकः प्रतीहारी च ।)

1. उस्सवप्पिआ क्खु मणुस्सा । गुरुणा कारणेण होदव्वं । 2. सुदं रट्ठिअ-मुहादो जाव अङ्गुलीअअदंसणं । 3. पिअं मे । 4. जुज्जइ । 5. एदु भवं । 6. तह ।

कञ्चुकी—(राजानमवलोक्य) अहो सर्वास्ववस्थासु रमणीयत्वमाकृतिविशेषाणाम् ! एवमुत्सुकोऽपि प्रियदर्शनो देवः । तथा हि ।

प्रत्यादिष्टविशेषमण्डनविधिर्वामप्रकोष्ठार्पितं
बिभ्रत्काञ्चनमेकमेव वलयं श्वासोपरक्ताधरः ।
चिन्ताजागरणप्रतान्तनयनस्तेजोगुणादात्मनः
संस्कारोल्लिखितो महामणिरिव क्षीणोऽपि नालक्ष्यते ॥६॥

सानुमती—(राजानं दृष्ट्वा) [1]स्थाने खलु प्रत्यादेशविमानिताप्यस्य कृते शकुन्तला क्लाम्यति !

राजा—(ध्यानमन्दं परिक्रम्य)

प्रथमं सारङ्गाक्ष्या प्रियया प्रतिबोध्यमानमपि सुप्तम्
अनुशयदुःखायेदं हतहृदयं संप्रति विबुद्धम् ॥७॥

सानुमती—[2]नन्वीदृशानि तपस्विन्या भागधेयानि !

विदूषकः—(स्वगतम्) [3]लङ्घित एष भूयोऽपि शकुन्तलाव्याधिना । न जाने कथं चिकित्सितव्यो भविष्यतीति !

कञ्चुकी—(उपगम्य) जयतु जयतु देवः । महाराज, प्रत्यवेक्षिताः प्रमदवनभूमयः । यथाकाममध्यास्तां विनोदस्थानानि महाराजः ।

राजा—वेत्रवति, मद्वचनादमात्यमार्यपिशुनं ब्रूहि । चिरप्रबोधान्न संभावितमस्माभिरद्य धर्मासनमध्यासितुम् । यत्प्रत्यवेक्षितं पौरकार्यमार्येण तत्पत्रमारोप्य दीयतामिति ।

प्रतीहारी—[4]यद्देव आज्ञापयति । (इति निष्क्रान्ता ।)

1. ठाणे क्खु पच्चादेसविमाणिदा वि इमस्स किदे सउन्दला किलम्मदि ! 2. ण [illegible] भाअधेआणि ! 3. लङ्घिदो एसो भूओ वि सउन्दलावाहिणा ।

राजा—वातायन, त्वमपि स्वं नियोगमशून्यं कुरु ।

कञ्चुकी—यदाज्ञापयति देवः । (इति निष्क्रान्तः)

विदूषकः—[1]कृतं भवता निर्मक्षिकम् । सांप्रतं शिशिरातपच्छेद-
मणीयेऽस्मिन्प्रमदवनोद्देश आत्मानं रमयिष्यसि ।

राजा—वयस्य, यदुच्यते रन्ध्रोपनिपातिनोऽनर्था इति तदव्यभि-
रि वचः । कुतः ।

निसुताप्रणयस्मृतिरोधिना मम च मुक्तमिदं तमसा मनः ।
सिजेन सखे प्रहरिष्यता धनुषि चूतशरश्च निवेशितः ॥८॥

विदूषकः—[2]तिष्ठ तावत् । अनेन दण्डकाष्ठेन कन्दर्पबाणं नाश-
यिष्यामि । (इति दण्डकाष्ठमुद्यम्य चूताङ्कुरं पातयितुमिच्छति ।)

राजा—(सस्मितम् ।) भवतु । दृष्टं ब्रह्मवर्चसम् । सखे, क्वोपविष्टः
प्रियायाः किंचिदनुकारिणीषु लतासु दृष्टिं विलोभयामि ?

विदूषकः—[3]नन्वासन्नपरिचारिका चतुरिका भवता संदिष्टा ।
माधवीमण्डप इमां वेलामतिवाहयिष्ये । तत्र मे चित्रफलकगतां
स्वहस्तलिखितां तत्रभवत्याः शकुन्तलायाः प्रतिकृतिमानये'ति ।

राजा—ईदृशं हृदयविनोदनस्थानम् ! तत्तमेव मार्गमादेशय ।

विदूषकः—[4]इत इतो भवान् ।

(उभौ परिक्रामतः । सानुमत्यनुगच्छति ।)

विदूषकः—[5]एष मणिशिलापट्टकसनाथो माधवीमण्डप उपहार-

1. किदं भवदा णिम्मच्छिअं । संपदं सिसिरातवच्छेअरमणीए इम्सिं पमदवणु-
द्देशे अत्ताणं रमइस्ससि । 2. चिट्ठ दाव । इमिणा दण्डकट्ठेण कन्दप्पबाणं णासइस्सं ।
3. णं आसण्णपरिआरिआ चदुरिआ भवदा संदिट्ठा । माहवीमण्डवे इमं वेलं अदिवा-
हइस्सं । तहिं मे चित्तफलअगदं सहत्थलिहिदं तत्तहोदीए सउन्दलाए पडिकिदिं आणेहि
त्ति । 4. इदो इदो भवं । 5. एसो मणिसिलापट्टअसणाहो माहवीमण्डवो उवहार-

रमणीयतया निःसंशयं स्वागतेनेव नौ प्रतीच्छति । तत्प्रविश्य निषीदतु भवान् । (उभौ प्रवेशं कृत्वोपविष्टौ ।)

सानुमती—[1]लतासंश्रिता द्रक्ष्यामि तावत्सख्याः प्रतिकृतिम् ततस्तस्यै भर्तुर्बहुमुखमनुरागं निवेदयिष्यामि । (इति तथा कृत्वा स्थिता ।)

राजा—सखे, सर्वमिदानीं स्मरामि शकुन्तलायाः प्रथमवृत्तान्तम् । कथितवानस्मि भवते च । स भवान्प्रत्यादेशवेलायां मत्समीपगतो नासीत् । पूर्वमपि न त्वया कदाचित्संकीर्तितं तत्रभवत्या नाम कच्चिदहमिव विस्मृतवानसि त्वम् ?

विदूषकः—[2]न विस्मरामि । किं तु सर्वं कथयित्वावसाने पुनस्त्वया 'परिहासविजल्प एष न भूतार्थ' इत्याख्यातम् । मयापि मृत्पिण्डबुद्धिना तथैव गृहीतम् । अथ वा भवितव्यता खलु बलवती !

सानुमती—[3]एवं न्विदम् ।

राजा—(ध्यात्वा) सखे, त्रायस्व माम् !

विदूषकः—[4]भोः किमेतत् ? अनुपपन्नं खल्वीदृशं त्वयि । कदापि सत्पुरुषाः शोकवास्तव्या न भवन्ति । ननु प्रवातेऽपि निष्कम्पा गिरयः !

राजा—वयस्य, निराकरणविक्लवायाः प्रियायाः समवस्थामनुस्मृत्य बलवदशरणोऽस्मि । सा हि,

---

रमणिज्जदाए णिस्संसअं साअदेण विअ णो पडिच्छदि । ता पविसिअ णिसीददु भवं ।

1. लदासस्सिदा देक्खिस्सं दाव सहीए पडिकिदिं । तदो से भत्तुणो बहुमुहं अणुराअं णिवेदइस्सं । 2. ण विसुमरामि । किं तु सव्वं कहिअ अवसाणे उण 'तुए परिहासविअप्पओ एसो ण भूदत्थो' त्ति आचक्खिदं । मए वि मिप्पिण्डबुद्धिणा तह एव्व गहीदं । अह वा भविदव्वदा क्खु बलवदी । 3. एव्वं णेदं । 4. भो किं एदं ? अणुववण्णं क्खु ... गिरीओ ।

इतः प्रत्यादेशात्स्वजनमनुगन्तुं व्यवसिता
स्थिता तिष्ठेत्युच्चैर्वदति गुरुशिष्ये गुरुसमे ।
पुनर्दृष्टिं बाष्पप्रसरकलुषामर्पितवती
मयि क्रूरे यत्तत्सविषमिव शल्यं दहति माम् ॥९॥

सानुमती—[1]अहो ! ईदृशी स्वकार्यपरतास्य मामपि संतापयति ।

विदूषकः—[2]अस्ति मे तर्कः केनापि तत्रभवत्याकाशचारिणा नीतेति ।

राजा—कः पतिदेवतामन्यः परामर्ष्टुमुत्सहेत ? मेनका किल सख्यास्ते जन्मप्रतिष्ठेति श्रुतवानस्मि । तत्सहचारिणीभिः सखी ते हृतेति मे हृदयमाशङ्कते ।

सानुमती—[3]संमोहः खलु विस्मयनीयो न प्रतिबोधः ।

विदूषकः—[4]यद्येवम्, अस्ति खलु समागमः कालेन तत्रभवत्या ।

राजा—कथमिव ?

विदूषकः—[5]न खलु मातापितरौ भर्तृवियोगदुःखितां दुहितरं चिरं द्रष्टुं पारयतः ।

राजा—वयस्य,

स्वप्नो नु माया नु मतिभ्रमो नु
क्लिष्टं नु तावत्फलमेव पुण्यम् ।
असंनिवृत्त्यै तदतीतमेते
मनोरथा नाम तटप्रपाताः ॥१०॥

1. अम्महे ! ईदिसी सकज्जपरदा । इमस्स संदावेण अहं रमामि । 2. अत्थि मे तक्को केण वि तत्तहोदी आआसचारिणा णीदे त्ति । 3. संमोहो क्खु विह्मअणिज्जो ण पडिबोहो । 4. जइ एव्वं अत्थि क्खु समाअमो कालेण तत्तहोदीए । 5. ण क्खु मादापिदरा भत्तुविओअदुक्खिअं दुहिदरं चिरं देक्खिदुं पारेन्ति ।

विदूषकः—[1]मैवम् । नन्वङ्गुलीयकमेव निदर्शनमवश्यंभाव्यचिन्तनीयः समागमो भवतीति ।

राजा—(अङ्गुलीयकं विलोक्य) अये, इदं तावदसुलभस्थानभ्रंशि शोचनीयम् !

तव सुचरितमङ्गुलीय नूनं प्रतनु ममेव विभाव्यते फलेन ।
अरुणनखमनोहरासु तस्याश्च्युतमसि लब्धपदं यदङ्गुलीषु ॥११॥

सानुमती—[2]यद्यन्यहस्तगतं भवेत्सत्यमेव शोचनीयं भवेत् ।

विदूषकः—[3]भोः, इयं नाममुद्रा केनोद्घातेन तत्रभवत्या हस्ताभ्याशं प्रापिता ?

सानुमती—[4]ममापि कौतूहलेनाकारित एषः ।

राजा—श्रूयताम् । तपोवनात्स्वनगराय प्रस्थितं मां प्रिया सबाष्पमाह 'कियच्चिरेणार्यपुत्रः प्रतिपत्तिं दास्यति?' इति ।

विदूषकः—[5]ततस्ततः ?

राजा—पश्चादिमां मुद्रां तदङ्गुलौ निवेशयता मया प्रत्यभिहिता।

एकैकमत्र दिवसे दिवसे मदीयं
नामाक्षरं गणय गच्छसि यावदन्तम् ।
तावत्प्रिये मदवरोधगृहप्रवेशं
नेता जनस्तव समीपमुपैष्यतीति ॥१२॥

तच्च दारुणात्मना मया मोहान्नानुष्ठितम् ।

सानुमती—[6]रमणीयः खल्ववधिर्विधिना विसंवादितः ।

---

1. मा एव्वं । णं अङ्गुलीअअं एव्व णिदंसणं अवस्संभावी अचिन्तणिज्जो समागमो होदि त्ति । 2. जइ अण्णहत्थगदं भवे, सच्चं एव्व सोअणिज्जं भवे । 3. भो, इअं णाममुद्दा केण उग्घादेण तत्तहोदीए हत्थाब्भासं पाविदा ? 4. मम वि कोदूहलेण

विदूषकः—[1]अथ कथं धीवरकल्पितस्य रोहितमत्स्यस्योदराभ्यन्तर आसीत्?

राजा—शचीतीर्थं वन्दमानायाः सख्यास्ते हस्ताद्गङ्गास्रोतसि परिभ्रष्टम्।

विदूषकः—[2]युज्यते।

सानुमती—[3]अत एव तपस्विन्याः शकुन्तलाया अधर्मभीरोरस्य राजर्षेः परिणये सन्देह आसीत्। अथवा ईदृशोऽनुरागोऽभिज्ञानमपेक्षते; कथमिवैतत्?

राजा—उपालप्स्ये तावदिदमङ्गुलीयकम्।

विदूषकः—(आत्मगतम्) [4]गृहीतोऽनेन पन्था उन्मत्तानाम्।

राजा—कथं नु तं बन्धुरकोमलाङ्गुलिं
करं विहायासि निमग्नमम्भसि?

अथवा।

अचेतनं नाम गुणं न लक्षये-
न्मयैव कस्मादवधीरिता प्रिया ॥१३॥

विदूषकः—(आत्मगतम्) [5]कथं बुभुक्षया खादितव्योऽस्मि!

राजा—प्रिये, अकारणपरित्यागानुशयतप्तहृदयस्तावदनुकम्प्यतामयं जनः पुनर्दर्शनेन।

(ततः प्रविशत्यपटीक्षेपेण चित्रफलकहस्ता चतुरिका)

---

1. अध कहं धीवलकप्पिअस्स लोहिअमच्छस्स उदलब्भन्तले आसि। 2. जुज्जइ। 3. अदो एव्व तवस्सिणीए सउन्दलाए अधम्मभीरुणो इमस्स राएसिणो परिणए संदेहो आसि। अहवा ईदिसो अणुराओ अहिण्णाणं अवेक्खदि; कहं विअ एदं? 4. गहीदो एदिणा पन्था उम्मत्तआणं। 5. कहं बुभुक्खाए खादिदव्वो म्हि!

चतुरिका— [1]इयं चित्रगता भर्तृनी। (इति चित्रफलकं दर्शयति।)

विदूषकः—(विलोक्य) [2]साधु, वयस्य! मधुरावस्थानदर्शनीयो भावानुप्रवेशः। स्खलतीव मे दृष्टिर्निम्नोन्नतप्रदेशेषु।

सानुमती-[3]अहो राजर्षेर्निपुणता! जाने सख्यग्रतो मे वर्तत इति।

राजा—यद्यत्साधु न चित्रे स्यात्क्रियते तत्तदन्यथा।
तथापि तस्या लावण्यं रेखया किंचिदन्वितम्॥१४॥

सानुमती—[4]सदृशमेतत्पश्चात्तापगुरोः स्नेहस्यानवलेपस्य च।

विदूषकः-[5]भोः! इदानीं तिस्रस्तत्रभवत्यो दृश्यन्ते। सर्वाश्च दर्शनीयाः। कतमाऽत्र तत्रभवती शकुन्तला?

सानुमती—[6]अनभिज्ञः खल्वीदृशस्य रूपस्य मोघदृष्टिरयं जनः।

राजा—त्वं तावत्कतमां तर्कयसि?

विदूषकः—[7]तर्कयामि येषा शिथिलबन्धनोद्वान्तकुसुमेन केशान्तेनोद्भिन्नस्वेदबिन्दुना वदनेन विशेषतोऽपसृताभ्यां बाहुभ्यामवसेकस्निग्धतरुणपल्लवस्य चूतपादपस्य पार्श्वे ईषत्परिश्रान्तेवालिखिता, सा शकुन्तला; इतरे सख्याविति।

राजा—निपुणो भवान्। अस्त्यत्र मे भावचिह्नम्।

---

1. इअं चित्तगदा भट्टिणी। 2. साहु, वअस्स! महुरावत्थाणदंसणिज्जो भावाणुप्पवेसो। खलदि विअ मे दिट्ठी णिण्णुण्णअप्पदेसेसु। 3. अम्मो, राएसिणो णिउणदा! जाणे सही अग्गदो मे वट्टदि त्ति। 4. सरिसं एदं पच्छादावगरुणो सिणेहस्स अणवलेवस्स अ। 5. भो! दाणिं तिण्णि तत्तहोदीओ दीसन्ति। सव्वाओ अ दंसणीआओ। कदमा एत्थ तत्तहोदी सउन्दला? 6. अणभिण्णो क्खु ईदिसस्स रूवस्स। मोहदिट्ठी अअं जणो। 7. तक्केमि जा एसा सिढिलबन्धणुव्वन्तकुसुमेण केसन्तेण उब्भिण्णसेअ[illegible] विसेसदो ओसारिआहिं बाहाहिं अवसेअसिणिद्धतरुणपल्लवस्स चूअ[illegible] [illegible] त्ति।

स्विन्नाङ्गुलिविनिवेशो रेखाप्रान्तेषु दृश्यते मलिनः।
अश्रु च कपोलपतितं दृश्यमिदं वर्तिकोच्छ्वासात् ॥१५॥

चतुरिके, अर्धलिखितमेतद्विनोदस्थानम्। गच्छ। वर्तिकां तावदानय।

चतुरिका—[1] आर्य माधव्य, अवलम्बस्व चित्रफलकं यावदागच्छामि।

राजा—अहमेवैतदवलम्बे। (यथोक्तं करोति।) (निष्क्रान्ता चेटी।)

राजा—(निःश्वस्य)

साक्षात्प्रियामुपगतामपहाय पूर्वं
चित्रार्पितामहमिमां बहुमन्यमानः।
स्रोतोवहां पथि निकामजलामतीत्य
जातः सखे प्रणयवान्मृगतृष्णिकायाम् ॥१६॥

विदूषकः—(आत्मगतम्) [2] एषोऽत्रभवान्नदीमतिक्रम्य मृगतृष्णिकां गतः। भोः, अपरं किमत्र लिखितव्यम्?

सानुमती—[3] यो यः प्रदेशः सख्या मेऽभिरूपस्तं तमालेखितुकामो भवेत्।

राजा—श्रूयताम्।

कार्या सैकतलीनहंसमिथुना स्रोतोवहा मालिनी
पादास्तामभितो निषण्णहरिणा गौरीगुरोः पावनाः।
शाखालम्बितवल्कलस्य च तरोर्निर्मातुमिच्छाम्यधः
शृङ्गे कृष्णमृगस्य वामनयनं कण्डूयमानां मृगीम् ॥१७॥

1. अज्ज माढव्व, अवलम्ब चित्तफलअं जाव आअच्छामि। 2 एसो अत्तभवं णदिं कमिअ मिअतिण्हिअं गदो। भो, अवरं किं एत्थ लिहिदव्वं? 3 जो जो पदेसो सहीए मे अहिरूवो तं तं आलिहिदुकामो भवे।

विदूषकः—(आत्मगतम्) [1]यथाहं पश्यामि पूरितव्यमनेन चित्रफलकं लम्बकूर्चानां तापसानां कदम्बैः।

राजा—वयस्य अन्यच्च। शकुन्तलायाः प्रसाधनमभिप्रेतमत्र विस्मृतमस्माभिः।

विदूषकः—[2]किमिव ?

सानुमती—[3]वनवासस्य सौकुमार्यस्य विनयस्य च यत्सदृशं भविष्यति।

राजा—

कृतं न कर्णार्पितबन्धनं सखे शिरीषमागण्डविलम्बि केसरम्
न वा शरच्चन्द्रमरीचिकोमलं मृणालसूत्रं रचितं स्तनान्तरे ॥१८॥

विदूषकः—[4]भोः, किं नु तत्रभवती रक्तकुवलयपल्लवशोभिनाग्रहस्तेन मुखमावार्य चकितचकितेव स्थिता ? (**सावधानं निरूप्य दृष्ट्वा**) एष दास्याःपुत्रः कुसुमरसपाटच्चरस्तत्रभवत्या वदनकमलमभिलङ्घते मधुकरः।

राजा—ननु वार्यतामेष धृष्टः !

विदूषकः—[5]भवानेवाविनीतानां शासितास्य वारणे प्रभविष्यति

राजा—युज्यते। अयि भोः कुसुमलताप्रियातिथे, किमत्र परिपतनखेदमनुभवसि ?

एषा कुसुमनिषण्णा तृषितापि सती भवन्तमनुरक्ता।
प्रतिपालयति मधुकरी न खलु मधु विना त्वया पिबति ॥१९॥

---

1. जह अहं देक्खामि पूरिदव्वं णेण चित्तफलअं लम्बकुच्चाणं तावसाणं कदम्बेहिं। 2. किं विअ ? 3. वणवासस्स सोउमारस्स विणअस्स अ जं सरिसं भविस्सदि। 4. भो, किं णु तत्तहोदी रत्तकुवलअपल्लवसोहिणा अग्गहत्थेण मुहं आवारिअ चइदचइदा विअ ठिआ। एसो दासीएपुत्तो कुसुमरसपाडच्चरो तत्तहोदीए वअणकमलं अहि-

सानुमती—[1]अत्राभिजातं खल्वेष वारितः ।

विदूषकः—[2]प्रतिषिद्धापि वामैषा जातिः ।

राजा—एवं भो न मे शासने तिष्ठसि ? श्रूयतां तर्हि संप्रति—

अक्लिष्टबालतरुपल्लवलोभनीयं
　पीतं मया सदयमेव रतोत्सवेषु ।
बिम्बाधरं स्पृशसि चेद्भ्रमर प्रियाया-
　स्त्वां कारयामि कमलोदरबन्धनस्थम् ॥ २० ॥

विदूषकः—[3]एवं तीक्ष्णदण्डस्य किं न भेष्यति ? (प्रहस्य । आत्मगतम् ।) एष तावदुन्मत्तः । अहमप्येतस्य सङ्गेनेदृशवर्ण इव संवृत्तः । (प्रकाशम्) भोः चित्रं खल्वेतत् ।

राजा—कथं चित्रम् ?

सानुमती—[4]अहमपीदानीमवगतार्था । किं पुनर्यथालिखितानुभाव्येषः ।

राजा—वयस्य, किमिदमनुष्ठितं पौरोभाग्यम् ?

दर्शनसुखमनुभवतः साक्षादिव तन्मयेन हृदयेन ।
स्मृतिकारिणा त्वया मे पुनरपि चित्रीकृता कान्ता ॥२१॥

(इति बाष्पं विहरति ।)

सानुमती—[5]पूर्वापरविरोध्यपूर्व एष विरहमार्गः ।

राजा—वयस्य, कथमेवमविश्रान्तदुःखमनुभवामि ?

---

1. अत्त आभिजादं क्खु एसो वारिदो । 2. पडिसिद्धा वि वामा एसा जादी । 3. एव्वं तिक्खणदण्डस्स किं ण भाइस्सदि । एसो दाव उम्मत्तो । अहं पि एदस्स संगेण ईदिसवण्णो विअ संवुत्तो । भो चित्तं क्खु एदं । 4. अहं पि दाणिं अवगदत्था । किं उण जहलिहिदाणुभावी एसो । 5. पुव्वावरविरोही अपुव्वो एसो विरहमग्गो ।

प्रजागरात्खिलीभूतस्तस्याः स्वप्ने समागमः।
बाष्पस्तु न ददात्येनां द्रष्टुं चित्रगतामपि ॥२२॥

सानुमती—[1]सर्वथा प्रमार्जितं त्वया प्रत्यादेशदुःखं शकुन्तलायाः

(प्रविश्य) **चतुरिका**—[2]जयतु जयतु भर्ता। वर्तिकाकरण्डकं गृहीत्वेतोमुखं प्रस्थितास्मि।

राजा—किं च?

चतुरिका—[3]स मे हस्तादन्तरा तरलिकाद्वितीयया देव्या वसुमत्याहमेवार्यपुत्रस्योपनेष्यामीति सबलात्कारं गृहीतः।

विदूषकः—[4]दिष्ट्या त्वं मुक्ता!

चतुरिका—[5]यावद्देव्या विटपलग्नमुत्तरीयं तरलिका मोचयति तावन्मया निर्वाहित आत्मा।

राजा—वयस्य, उपस्थिता देवी बहुमानगर्विता च। भवानिमां प्रतिकृतिं रक्षतु।

विदूषकः—[6]आत्मानमिति भण। (चित्रफलकमादायोत्थाय च) यदि भवानन्तःपुरकूटवागुरातो मोक्ष्यते, तदा मां मेघप्रतिच्छन्दे प्रासादे शब्दापय। (इति द्रुतपदं निष्क्रान्तः।)

सानुमती—[7]अन्यसंक्रान्तहृदयोऽपि प्रथमसंभावनामपेक्षते। अतिशिथिलसौहार्द इदानीमेष।

1. [illegible] 2. [illegible] 3. [illegible] वसुमदीए अ[illegible] [illegible] गहीदो। 4. दिट्ठिआ तुमं मुक्का। 5. [illegible] उत्तरीअं तरलिआ मो[illegible] ताव मए णिव्वाहिदो अत्ता। 6. अत्ताणं त्ति भण। जइ भवं अन्तेउरकूडवाउरादो मुच्चीअदि तदो मं मेहप्पडिच्छन्दे पासादे सद्दावेहि। 7. अण्णसंकन्तहिअओ [illegible]

(प्रविश्य पत्रहस्ता) **प्रतीहारी**—[1]जयतु जयतु देवः !

राजा—वेत्रवति, न खल्वन्तरा दृष्टा त्वया देवी ?

प्रतीहारी—[2]अथ किम् । पत्रहस्तां मां प्रेक्ष्य प्रतिनिवृत्ता ।

राजा—कार्यज्ञा कार्योपरोधं मे परिहरति ।

प्रतीहारी—[3]देव, अमात्यो विज्ञापयति । अर्थजातस्य गणनाबहुलतयैकमेव पौरकार्यमवेक्षितं; तद्देवः पत्रारूढं प्रत्यक्षीकरोत्विति ।

राजा—इतः पत्रं दर्शय । (प्रतिहार्युपनयति ।)

राजा—(अनुवाच्य) कथम् ! समुद्रव्यवहारी सार्थवाहो धनमित्रो नाम नौव्यसने विपन्नः । अनपत्यश्च किल तपस्वी ! राजगामी तस्यार्थसंचय इत्येतदमात्येन लिखितम् । कष्टं खल्वनपत्यता ! वेत्रवति, बहुधनत्वाद्बहुपत्नीकेन तत्रभवता भवितव्यम् । विचार्यतां यदि काचिदापन्नसत्त्वा तस्य भार्यासु स्यात् ।

प्रतीहारी—[4]देव, इदानीमेव साकेतकस्य श्रेष्ठिनो दुहिता निर्वृत्तपुंसवना जायास्य श्रूयते ।

राजा—ननु गर्भः पित्र्यं रिक्थमर्हति ! गच्छ । एवममात्यं ब्रूहि ।

प्रतीहारी—[5]यद्देव आज्ञापयति । (इति प्रस्थिता ।)

राजा—एहि तावत् !

प्रतीहारी—[6]इयमस्मि !

राजा—किमनेन संततिरस्ति नास्तीति ?

---

1. जेदु जेदु देवो । 2. अह इं । पत्तहत्थं मं देक्खिअ पडिणिउत्ता । 3. देव अमच्चो विण्णवेदि । अत्थजादस्स गणणाबहुलदाए एक्कं एव्व पोरकज्जं अवेक्खिदं; तं देवो पत्तारूढं पच्चक्खीकरेदु त्ति । 4. देव दाणिं एव्व साकेदअस्स सेट्ठिणो दुहिआ णिव्वुत्तपुंसवणा जाआ से सुणीअदि । 5. जं देवो आणवेदि । 6. इअं म्हि ।

येन येन वियुज्यन्ते प्रजाः स्निग्धेन बन्धुना ।
स स पापादृते तासां दुष्यन्त इति घुष्यताम् ॥२३॥

प्रतीहारी—[1]एवं नाम घोषयितव्यम् । (निष्क्रम्य, पुनः प्रविश्य) काले प्रवृष्टमिवाभिनन्दितं देवस्य शासनम् ।

राजा—(दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य) एवं भोः ! संततिच्छेदनिरवलम्बानां कुलानां मूलपुरुषावसाने संपदः परमुपतिष्ठन्ति । ममाप्यन्ते पुरुवंशश्रिय एष एव वृत्तान्तः !

प्रतीहारी—[2]प्रतिहतममङ्गलम् ।

राजा—धिङ् मामुपस्थितश्रेयोऽवमानिनम् !

सानुमती—[3]असंशयं सखीमेव हृदये कृत्वा निन्दितोऽनेनात्मा ।

राजा—

संरोपितेऽप्यात्मनि धर्मपत्नी त्यक्ता मया नाम कुलप्रतिष्ठा ।
कल्पिष्यमाणा महते फलाय वसुंधरा काल इवोप्तबीजा ॥२४॥

सानुमती—[4]अपरिच्छिन्नेदानीं ते संततिर्भविष्यति ।

चतुरिका—(जनान्तिकम्) [5]अयि, अनेन सार्थवाहवृत्तान्तेन द्विगुणोद्वेगो भर्ता । एनमाश्वासयितुं मेघप्रतिच्छन्दादार्यं माधव्यं गृहीत्वागच्छ ।

प्रतीहारी—[6]सुष्ठु भणसि । (इति निष्क्रान्ता ।)

राजा—अहो, दुष्यन्तस्य संशयमारूढाः पिण्डभाजः । कुतः;

1. एव्वं णाम घोसइदव्वं । काले पवुट्ठं विअ अहिणन्दिदं देवस्स सासणं । 2. पडिहदं अमङ्गलं । 3. असंसअं सहिं एव्व हिअए करिअ णिन्दिदो णेण अप्पा । 4. अपरिच्छिण्णा दाणिं दे संददी भविस्सदि । 5. अइ, इमिणा सत्थवाहवुत्तन्तेण दिउणुव्वेओ भट्टा । एणं अस्सासिदुं मेहप्पडिच्छन्दादो अज्जं माढव्वं गेण्हिअ आअच्छ ॥

अस्मात्परं बत यथाश्रुति संभृतानि
को नः कुले निवपनानि नियच्छतीति ।
नूनं प्रसूतिविकलेन मया प्रसिक्तं
धौताश्रुशेषमुदकं पितरः पिबन्ति ॥२५॥

इति मोहमुपगतः ।)

चतुरिका–(ससंभ्रममवलोक्य) [1]समाश्वसितु समाश्वसितु भर्ता ।

सानुमती–[2]हा धिक्! हा धिक्! सति खलु दीपे व्यवधानदोषेणैषोऽन्धकारदोषमनुभवति । अहमिदानीमेव निर्वृतं करोमि ? अथ वा, श्रुतं मया शकुन्तलां समाश्वासयन्त्या महेन्द्रजनन्या मुखाद्यज्ञभागोत्सुका देवा एव तथानुष्ठास्यन्ति यथाऽचिरेण धर्मपत्नीं भर्ताभिनन्दिष्यतीति । तद्युक्तमेतं कालं प्रतिपालयितुम् । यावदनेन वृत्तान्तेन प्रियसखीं समाश्वासयामि । (इत्युद्भ्रान्तकेन निष्क्रान्ता)

(नेपथ्ये ।) [3]अब्रह्मण्यम् !

राजा—(प्रत्यागतः । कर्णं दत्त्वा) अये माढव्यस्येवार्तस्वरः । कः कोऽत्र भोः ?

(प्रविश्य) **प्रतीहारी**–(ससंभ्रमम्) [1]परित्रायतां देवः संशयगतं वयस्यम् ।

राजा—केनात्तगन्धो माणवकः ?

समस्ससदु समस्ससदु भट्टा । 2. हद्धी हद्धी । सदि क्खु दीवे ववधाणदोसेण एसो अन्धआरदोसं अणुहोदि । अहं दाणिं एव्व णिव्वुदं करेमि । अह वा सुदं मए सउन्दलं समस्सासअन्तीए महिन्दजणणीए मुहादो जण्णभाओस्सुआ देवा एव्व तह अणुचिट्ठिस्सन्ति जह अइरेण धम्मपदिणिं भट्टा अहिणन्दिस्सदि त्ति । ता जुत्तं एदं कालं पडिवालिदुं । जाव इमिणा वुत्तन्तेण पिअसहिं समस्सासेमि । 3. अब्बह्मण्णम् ।

प्रतीहारी—[1]अदृष्टरूपेण केनापि सत्त्वेनातिक्रम्य मेघप्रतिच्छन्दस्य प्रासादस्याग्रभूमिमारोपितः ।

राजा —(उत्थाय) मा तावत् । ममापि सत्त्वैरभिभूयन्ते गृहाः । अथ वा ।

अहन्यहन्यात्मन एव तावज्ज्ञातुं प्रमादस्खलितं न शक्यम्
प्रजासु कः केन पथा प्रयातीत्यशेषतो वेदितुमस्ति शक्तिः ॥२६॥

(नेपथ्ये)[1]भो वयस्य, अविहा ! अविहा !

राजा —(गतिभेदेन परिक्रामन्) सखे, न भेतव्यम् ।

(नेपथ्ये) (पुनस्तदेव पठित्वा) कथं न भेष्यामि ! एष मां कोऽपि प्रत्यवनतशिरोधरमिक्षुमिव त्रिभङ्गं करोति !

राजा—(सदृष्टिक्षेपम्) धनुस्तावत् ।

(प्रविश्य शार्ङ्गहस्ता ।) **यवनी**—भर्तः, एतद्धस्तावापसहितं शरासनम् ।

(राजा सशरं धनुरादत्ते ।)

(नेपथ्ये) एष त्वामभिनवकण्ठशोणितार्थी
शार्दूलः पशुमिव हन्मि चेष्टमानम् ।
आर्तानां भयमपनेतुमात्तधन्वा
दुष्यन्तस्तव शरणं भवत्विदानीम् ॥२७॥

राजा—(सरोषम्) कथं मामेवोद्दिशति ! तिष्ठ, तिष्ठ कुणपाश त्वमिदानीं न भविष्यसि । (शार्ङ्गमारोप्य) वेत्रवति, सोपानमार्गमादेश

1. [illegible]

प्रतीहारी — [1]इत इतो देवः । (सर्वे सत्वरमुपसर्पन्ति ।)

राजा — (समन्ताद्विलोक्य) शून्यं खल्विदम् !

(नेपथ्ये) [2]अविहा ! अविहा ! अहमत्रभवन्तं पश्यामि । त्वं मां न पश्यसि ! बिडालगृहीतो मूषक इव निराशोऽस्मि जीविते संवृत्तः !

राजा — भोस्तिरस्करिणीगर्वित ! मदीयमस्त्रं त्वां द्रक्ष्यति । एष तमिषुं संदधे,

यो हनिष्यति वध्यं त्वां रक्ष्यं रक्षिष्यति द्विजम् ।
हंसो हि क्षीरमादत्ते तन्मिश्रा वर्जयत्यपः ॥ २८ ॥

(इत्यस्त्रं संधत्ते ।) (ततः प्रविशति विदूषकमुत्सृज्य मातलिः, विदूषकश्च ।)

मातलिः — कृताः शरव्यं हरिणा तवासुराः
शरासनं तेषु विकृष्यतामिदम् ।
प्रसादसौम्यानि सतां सुहृज्जने
पतन्ति चक्षूंषि न दारुणाः शराः ॥ २९ ॥

राजा — (ससंभ्रममस्त्रमुपसंहरन्) अये, मातलिः ! स्वागतं महेन्द्रसारथे ।

विदूषकः — [3]अहं येन इष्टिपशुमारं मारितः सोऽनेन स्वागतेनाभिनन्द्यते !

मातलिः — (सस्मितम्) आयुष्मन्, श्रूयतां यदर्थमस्मि हरिणा भवत्सकाशं प्रेषितः ।

राजा — अवहितोऽस्मि ।

1. [illegible] 2. [illegible] बिडालगृहीतो मूषक इव निराशोऽस्मि जीविते संवृत्तः । 3. [illegible]

मातलिः—अस्ति कालनेमिप्रसूतिर्दुर्जयो नाम दानवगणः ।

राजा—अस्ति । श्रुतपूर्वं मया नारदात् ।

मातलिः— सख्युस्ते स किल शतक्रतोरजय्य-
स्तस्य त्वं रणशिरसि स्मृतो निहन्ता ।
उच्छेत्तुं प्रभवति यन्न सप्तसप्ति-
स्तन्नैशं तिमिरमपाकरोति चन्द्रः ॥३०॥

स भवानात्तशस्त्र एव इदानीमैन्द्ररथमारुह्य विजयाय प्रतिष्ठताम् ।

राजा—अनुगृहीतोऽहमनया मघवतः संभावनया । अथ माधव्यं प्रति भवता किमेवं प्रयुक्तम् ।

मातलिः—तदपि कथ्यते । किंचिन्निमित्तादपि मनःसंतापादायुष्मान्मया विक्लवो दृष्टः । पश्चात्कोपयितुमायुष्मन्तं तथा कृतवानस्मि । कुतः ।

ज्वलति चलितेन्धनोऽग्निर्विप्रकृतः पन्नगः फणां कुरु
प्रायः स्वं महिमानं क्षोभात्प्रतिपद्यते जन्तुः ॥३१॥

राजा—(जनान्तिकम्) वयस्य, अनतिक्रमणीया दिवस्पतेराज्ञा । तदत्र परिगतार्थं कृत्वा मद्वचनादमात्यपिशुनं ब्रूहि ।

त्वन्मतिः केवला तावत्परिपालयतु प्रजाः ।
अधिज्यमिदमन्यस्मिन्कर्मणि व्यापृतं धनुः ॥३२॥

विदूषकः—यद्भवानाज्ञापयति । (इति निष्क्रान्तः ।)

मातलिः—आयुष्मान्रथमारोहतु । (राजा रथारोहणं नाटयति ।)

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

षष्ठोऽङ्कः ।

सप्तमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशत्याकाशयानेन रथाधिरूढो राजा मातलिश्च ।)

राजा—मातले, अनुष्ठितनिदेशोऽपि मघवतः सत्क्रियाविशेषाद्-नुपयुक्तमिवात्मानं समर्थये ।

मातलिः—(सस्मितम् ।) आयुष्मन्, उभयमप्यपरितोषं । कुतः,

प्रथमोपकृतं मरुत्वतः प्रतिपत्त्या लघु मन्यते भवान् ।
गणयत्यवदानविस्मितो भवतः सोऽपि न सत्क्रियागुणान् ॥१॥

राजा—मातले, मा मैवम् । स खलु मनोरथानामप्यभूमिर्विसर्जना-वसरसत्कारः । मम हि दिवौकसां समक्षमर्धासनोपवेशितस्य

अन्तर्गतप्रार्थनमन्तिकस्थं जयन्तमुद्वीक्ष्य कृतस्मितेन ।
आमृष्टवक्षोहरिचन्दनाङ्का मन्दारमाला हरिणा पिनद्धा ॥२॥

मातलिः—किमिव नामायुष्मानमरेश्वरान्नार्हति ! पश्य ।

सुखपरस्य हरेरुभयैः कृतं त्रिदिवमुद्धृतदानवकण्टकम् ।
तव शरैरधुना नतपर्वभिः पुरुषकेसरिणश्च पुरा नखैः ॥३॥

राजा—अत्र खलु शतक्रतोरेव महिमा स्तुत्यः !

सिध्यन्ति कर्मसु महत्स्वपि यन्नियोज्याः
　संभावनागुणमवेहि तमीश्वराणाम् ।
किं वाऽभविष्यदरुणस्तमसां विभेत्ता
　तं चेत्सहस्रकिरणो धुरि नाकरिष्यत् ॥४॥

मातलिः—सदृशं तवैतत् । (स्तोकमन्तरमतीत्य ।) आयुष्मन्, इतः पश्य नाकपृष्ठप्रतिष्ठितस्य सौभाग्यमात्मयशसः ।

विच्छित्तिशेषैः सुरसुन्दरीणां वर्णैरमी कल्पलतांशुकेषु ।
विचिन्त्य गीतक्षममर्थजातं दिवौकसस्त्वच्चरितं लिखन्ति ॥५॥

राजा—मातले, असुरसंप्रहारोत्सुकेन पूर्वेद्युर्दिवमधिरोहता मया न लक्षितः स्वर्गमार्गः । कतमस्मिन्मरुतां पथि वर्तामहे ?

मातलिः— **त्रिस्रोतसं वहति यो गगनप्रतिष्ठां**
ज्योतींषि वर्तयति च प्रविभक्तरश्मिः ।
तस्य व्यपेतरजसः प्रवहस्य वायो
र्मार्गो द्वितीयहरिविक्रमपूत एषः ॥६॥

राजा—मातले, अतः खलु सबाह्यान्तःकरणो ममान्तरात्मा प्रसीदति । (रथाङ्गमवलोक्य) मेघपदवीमवतीर्णौ स्वः ।

मातलिः—कथमवगम्यते ?

राजा— **अयमरविवरेभ्यश्चातकैर्निष्पतद्भि-**
र्हरिभिरचिरभासां तेजसा चानुलिप्तैः ।
गतमुपरि घनानां वारिगर्भोदराणां
पिशुनयति रथस्ते शीकरक्लिन्ननेमिः ॥७॥

मातलिः—क्षणादायुष्मान्स्वाधिकारभूमौ वर्तिष्यते ।

राजा—(अधोऽवलोक्य) वेगावतरणादाश्चर्यदर्शनः संलक्ष्यते मनुष्यलोकः । तथा हि ।

शैलानामवरोहतीव शिखरादुन्मज्जतां मेदिनी
पर्णाभ्यन्तरलीनतां विजहति स्कन्धोदयात्पादपाः ।
संतानैस्तनुभावनष्टसलिला व्यक्तिं भजन्त्यापगाः
[illegible] ॥८॥

मातलिः—साधु दृष्टम् । (सबहुमानमवलोक्य) अहो उदाररमणीया पृथिवी !

राजा—मातले, कतमोऽयं पूर्वापरसमुद्रावगाढः कनकरसनिस्यन्दी सान्ध्य इव मेघपरिघः सानुमानालोक्यते ?

मातलिः—आयुष्मन्, एष खलु हेमकूटो नाम किंपुरुषपर्वतस्तपःसंसिद्धिक्षेत्रम् । पश्य ।

स्वायंभुवान्मरीचेर्यः प्रबभूव प्रजापतिः ।
सुरासुरगुरुः सोऽत्र सपत्नीकस्तपस्यति ॥९॥

राजा—तेन ह्यनतिक्रमणीयानि श्रेयांसि । प्रदक्षिणीकृत्य भगवन्तं गन्तुमिच्छामि ।

मातलिः—प्रथमः कल्पः !   (नाट्येनावतीर्णौ ।)

राजा—(सविस्मयम् ।)

उपोढशब्दा न रथाङ्गनेमयः प्रवर्तमानं न च दृश्यते रजः ।
अभूतलस्पर्शतयाऽनिरुद्धतस्तवावतीर्णोऽपि रथो न लक्ष्यते ॥

मातलिः—एतावानेव शतक्रतोरायुष्मतश्च विशेषः ।

राजा—मातले, कतमस्मिन्प्रदेशे मारीचाश्रमः ?

मातलिः—(हस्तेन दर्शयन् ।) पश्य !

वल्मीकार्धनिमग्नमूर्तिरुरसा संदष्टसर्पत्वचा
कण्ठे जीर्णलताप्रतानवलयेनात्यर्थसंपीडितः ।
अंसव्यापि शकुन्तनीडनिचितं बिभ्रज्जटामण्डलं
यत्र स्थाणुरिवाचलो मुनिरसावभ्यर्कबिम्बं स्थितः ॥११॥

मातलिः—(संयतप्रग्रहं रथं कृत्वा) एतौ अदितिपरिवर्धितमन्दारवृक्षं प्रजापतेराश्रमं प्रविष्टौ स्वः।

राजा—स्वर्गादधिकतरं निर्वृतिस्थानम्। अमृतह्रदमिवावगाढोऽस्मि।

मातलिः—(रथं स्थापयित्वा) अवतरत्वायुष्मान्।

राजा—(अवतीर्य) मातले, भवान्कथमिदानीम्?

मातलिः—संयन्त्रितो मया रथः। वयमप्यवतरामः। (तथा कृत्वा) इत, आयुष्मन्। (परिक्रम्य) दृश्यन्तामत्रभवतामृषीणां तपोवनभूमयः।

राजा—ननु विस्मयादवलोकयामि।

प्राणानामनिलेन वृत्तिरुचिता सत्कल्पवृक्षे वने
तोये काञ्चनपद्मरेणुकपिशे धर्माभिषेकक्रिया।
ध्यानं रत्नशिलातलेषु विबुधस्त्रीसंनिधौ संयमो
यत्काङ्क्षन्ति तपोभिरन्यमुनयस्तस्मिंस्तपस्यन्त्यमी॥१२॥

मातलिः—उत्सर्पिणी खलु महतां प्रार्थना। (परिक्रम्य, आकाशे) अये वृद्धशाकल्य, किमनुतिष्ठति भगवान्मारीचः? किं ब्रवीषि—'दाक्षायण्या पतिव्रताधर्ममधिकृत्य पृष्टस्तस्यै महर्षिपत्नीसहितायै कथयती'ति।

राजा—(कर्णं दत्त्वा) अये, प्रतिपाल्यावसरः खलु प्रस्तावः।

मातलिः—(राजानमवलोक्य) अस्मिन्नशोकवृक्षमूले तावदास्तामायुष्मान् यावत्त्वामिन्द्रगुरवे निवेदयितुमन्तरान्वेषी भवामि।

राजा—यथा भवान्मन्यते।

मातलिः—आयुष्मन्, साधयाम्यहम्। (इति निष्क्रान्तः।)

राजा—(निमित्तं सूचयित्वा)

मनोरथाय नाशंसे किं बाहो स्पन्दसे वृथा।

(नेपथ्ये)[1] मा खलु चापलं कुरु । कथं, गत एवात्मनः प्रकृतिम् ?

राजा—(कर्णं दत्त्वा) अभूमिरियमविनयस्य । को नु खल्वेष निषिध्यते ? (शब्दानुसारेणावलोक्य । सविस्मयम्) अये, को नु खल्वयमनुबध्यमानस्तपस्विनीभ्यामबालसत्त्वो बालः ?

अर्धपीतस्तनं मातुरामर्दक्लिष्टकेसरम् ।
प्रक्रीडितुं सिंहशिशुं बलात्कारेण कर्षति ॥१४॥

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टकर्मा तपस्विनीभ्यां बालः ।)

बालः—[2] जृम्भस्व सिंह, दन्तांस्ते गणयिष्ये ।

प्रथमा—[3] अविनीत, किं नोऽपत्यनिर्विशेषाणि सत्त्वानि विप्रकरोषि ? हन्त ! वर्धते ते संरम्भः । स्थाने खलु ऋषिजनेन सर्वदमन इति कृतनामधेयोऽसि ।

राजा—किं नु खलु बालेऽस्मिन्नौरस इव पुत्रे स्निह्यति मे मनः ? नूनमनपत्यता मां वत्सलयति !

द्वितीया—[4] एषा खलु केसरिणी त्वां लङ्घयति, यद्यस्याः पुत्रकं न मुञ्चसि ।

बालः—(सस्मितम्)[5] अहो बलीयः खलु भीतोऽस्मि ! (अधरं दर्शयति)

राजा— महतस्तेजसो बीजं बालोऽयं प्रतिभाति मे ।
स्फुलिङ्गावस्थया वह्निरेधापेक्ष इव स्थितः ॥१५॥

प्रथमा—[6] वत्स, एनं बालमृगेन्द्रं मुञ्च । अपरं ते क्रीडनकं दास्यामि ।

1. मा क्खु चावलं करेहि । कहं [illegible] अत्तणो पकिदिं । 2. जिम्भ सिंह, [illegible] 3. [illegible] विप्पअरेसि ? [illegible] 5. अहो, बलिअं

बालः—[1]कुत्र? देह्येतत्। (इति हस्तं प्रसारयति।)

राजा—कथं चक्रवर्तिलक्षणमप्यनेन धार्यते? तथा ह्यस्य

प्रलोभ्यवस्तुप्रणयप्रसारितो विभाति जालग्रथिताङ्गुलिः करः।
अलक्ष्यपत्रान्तरमिद्धरागया नवोषसा भिन्नमिवैकपङ्कजम्॥१६॥

द्वितीया—[2]सुव्रते, न शक्य एष वाचामात्रेण विरमयितुम्। गच्छ त्वम्। मदीय उटजे मार्कण्डेयस्यर्षिकुमारस्य वर्णचित्रितो मृत्तिकामयूरोऽस्ति। तमस्योपहर।

प्रथमा—[3]तथा। (इति निष्क्रान्ता।)

बालः—[4]अनेनैव तावत्क्रीडिष्यामि। (इति तापसीं विलोक्य हसति।)

राजा—स्पृहयामि खलु दुर्ललितायास्मै।

आलक्ष्यदन्तमुकुलाननिमित्तहासै-
रव्यक्तवर्णरमणीयवचःप्रवृत्तीन्।
अङ्काश्रयप्रणयिनस्तनयान्वहन्तो
धन्यास्तदङ्गरजसा मलिनीभवन्ति॥१७॥

तापसी—[5]भवतु। न मामयं गणयति। (पार्श्वमवलोक्य) कोऽत्र ऋषिकुमाराणाम्? (राजानमवलोक्य) भद्रमुख, एहि तावत्। मोचयानेन दुर्मोक्षहस्तग्रहेण डिम्भलीलया बाध्यमानं बालमृगेन्द्रम्।

राजा—(उपगम्य। सस्मितम्) अयि भो, महर्षिपुत्र!

---

1. कहिं? देहि णं। 2. सुव्वदे, ण सक्को एसो वाआमेत्तेण विरमाविदुं। गच्छ तुमं। ममकेरए उडए मक्कण्डेअस्स इसिकुमारअस्स वण्णचित्तिदो मित्तिआमोरओ चिट्ठदि। तं से उवहर। 3. तह। 4. इमिणा एव्व दाव कीलिस्सं। 5. भोदु।
[illegible] इसिकुमाराणं? भद्दमुह, एहि दाव। मोएहि इमिणा

वमाश्रमविरुद्धवृत्तिना संयमः किमिति जन्मतस्त्वया ।
त्त्वसंश्रयसुखोऽपि दूष्यते कृष्णसर्पशिशुनेव चन्दनः ॥१८॥

तापसी—'भद्रमुख, न खल्वयमृषिकुमारः ।

राजा—आकारसदृशं चेष्टितमेवास्य कथयति । स्थानप्रत्ययात्तु वयमेवंतर्किणः । (यथाभ्यर्थितमनुतिष्ठन्बालस्पर्शमुपलभ्य, आत्मगतम् ।)

अनेन कस्यापि कुलाङ्कुरेण स्पृष्टस्य गात्रेषु सुखं ममैवम् ।
कां निर्वृतिं चेतसि तस्य कुर्याद्यस्यायमङ्गात्कृतिनः प्ररूढः ॥१९॥

तापसी—(उभौ निर्वर्ण्य) 'आश्चर्यमाश्चर्यम् !

राजा—आर्ये, किमिव ?

तापसी—'अस्य बालकस्य तेऽपि संवादिन्याकृतिरिति विस्मितास्मि । अपरिचितस्यापि तेऽप्रतिलोमः संवृत्त' इति ।

राजा—(बालकमुपलालयन्) न चेन्मुनिकुमारोऽयमथ कोऽस्य व्यपदेशः ?

तापसी—'पुरुवंशः ।

राजा—(आत्मगतम्) कथमेकान्वयो मम ! अतः खलु मदनुकारिणमेनमत्रभवती मन्यते । अस्त्येतत्पौरवाणामन्त्यं कुलव्रतम् ।

भवनेषु रसाधिकेषु पूर्वं क्षितिरक्षार्थमुशन्ति ये निवासम् ।
नियतैकयतिव्रतानि पश्चात्तरुमूलानि गृहीभवन्ति तेषाम् ॥२०॥

(प्रकाशम्) न पुनरात्मगत्या मानुषाणामेष विषयः !

1. भद्दमुह, ण क्खु अअं इसिकुमारओ । 2. अच्छरिअं ! अच्छरिअं ! 3. 'इमस्स बालअस्स दे वि संवादिणी आकिदि त्ति विम्हिदम्हि । अपरिइदस्स वि दे अप्पडिलोमो संवुत्तो' त्ति । 4 पुरुवंसो ।

तापसी—'यथा भद्रमुखो भणति। अप्सरःसंबन्धेनास्य जनन्यत्र देवगुरोस्तपोवने प्रसूता।

राजा—(अपवार्य) हन्त! द्वितीयमिदमाशाजननम्। (प्रकाशम्) अथ सा तत्रभवती किमाख्यस्य राजर्षेः पत्नी?

तापसी—'कस्तस्य धर्मदारपरित्यागिनो नाम संकीर्तयितुं चिन्तयिष्यति?

राजा—(स्वगतम्) इयं खलु कथा मामेव लक्ष्यीकरोति। यदि तावदस्य शिशोर्मातरं नामतः पृच्छामि? अथवानार्यः परदारव्यवहारः।

(प्रविश्य मृन्मयूरहस्ता) **तापसी**—'सर्वदमन, शकुन्तलावण्यं प्रेक्षस्व।

बालः—(सदृष्टिक्षेपम्) 'कुत्र वा मम माता?

उभे—'नामसादृश्येन वञ्चितो मातृवत्सलः।

द्वितीया—'वत्स, अस्य मृत्तिकामयूरस्य रम्यत्वं पश्येति भणितोऽसि।

राजा—(आत्मगतम्) किं वा शाकुन्तलेत्यस्य मातुराख्या? सन्ति पुनर्नामधेयसादृश्यानि। अपि नाम मृगतृष्णिकेव नाममात्रप्रस्तावो मे विषादाय कल्पते।

बालः—'मातः, रोचते मे एष भद्रमयूरः। (इति क्रीडनकमादत्ते)

प्रथमा—(विलोक्य, सोद्वेगम्) 'अहो! रक्षाकरण्डकमस्य मणिबन्धे न दृश्यते।

1. जह भद्दमुहो भणादि। अच्छरासंबन्धेण इमस्स जणणी एत्थ देवगुरुणो तवोवणे पसूदा। 2. को तस्स धम्मदारपरिच्चाइणो णाम संकित्तिदुं चिन्तिस्सदि? 3. सव्वदमण, सउन्दलावण्णं पेक्ख। 4. कहिं वा मे अज्जू? 5. णामसारिस्सेण वञ्चिदो मादुवच्छलो। 6. वच्छ, इमस्स मित्तिआमोरअस्स रम्मत्तणं देक्ख त्ति भणिदो सि। 7. अज्जुए, रोअदि मे एसो भद्दमोरओ। 8. अह्महे! रक्खाकरण्डअ

राजा—अलमावेगेन। नन्विदमस्य सिंहशावविमर्दात्परिभ्रष्टम्! (इत्यादातुमिच्छति।)

उभे—[1]मा खल्वेतदवलम्ब्य—कथं गृहीतमनेन! (इति विस्मयादुरोनिहितहस्ते परस्परमवलोकयतः।)

राजा—किमर्थं प्रतिषिद्धाः स्मः?

प्रथमा—[2]शृणोतु महाराजः। एषाऽपराजिता नामौषधिरस्य जातकर्मसमये भगवता मारीचेन दत्ता। एतां किल मातापितरावात्मानं च वर्जयित्वाऽपरो भूमिपतितां न गृह्णाति।

राजा—अथ गृह्णाति?

प्रथमा—[3]ततस्तं सर्पो भूत्वा दशति।

राजा—भवतीभ्यां कदाचिदस्याः प्रत्यक्षीकृता विक्रिया?

उभे—[4]अनेकशः।

राजा—(सहर्षम्। आत्मगतम्) कथमिव संपूर्णमपि मे मनोरथं नाभिनन्दामि! (इति बालं परिष्वजते।)

द्वितीया—[5]सुव्रते, एहि। इमं वृत्तान्तं नियमव्यापृतायै शकुन्तलायै निवेदयावः। (इति निष्क्रान्ते।)

बालः—[6]मुञ्च माम्। यावन्मातुः सकाशं गमिष्यामि।

राजा—पुत्रक, मया सहैव मातरमभिनन्दिष्यसि।

1. मा क्खु एदं अवलम्बिअ—कहं गहीदं णेण। 2. सुणादु महाराओ। एसा अवराइदा णाम ओसही इमस्स जादकम्मसमए भअवदा मारीएण दिण्णा। एदं किल मादापिदरो अप्पाणं अ वज्जिअ अवरो भूमिपडिदं ण गेण्हादि। 3. तदो तं सप्पो भविअ दंसइ। 4. अणेअसो। 5. सुव्वदे, एहि इमं वुत्तन्तं णिअमव्वावुडाए सउन्दलाए णिवेदेम्ह। 6. मुञ्च मं। जाव अज्जूए सआसं गमिस्सं।

बालः—'मम खलु तातो दुष्यन्तः ! न त्वम् ।

राजा—(सस्मितम्) एष विवाद एव प्रत्याययति !

(ततः प्रविशत्येकवेणीधरा शकुन्तला ।)

शकुन्तला—'विकारकालेऽपि प्रकृतिस्थां सर्वदमनस्यौषधिं श्रुत्वा न मे आशासीदात्मनो भागधेयेषु । अथ वा, यथा सानुमत्याख्यातं तथा संभाव्यत एतत् ।

राजा—(शकुन्तलां विलोक्य) अये, सेयमत्रभवती शकुन्तला; या

वसने परिधूसरे वसाना नियमक्षाममुखी धृतैकवेणिः ।
अतिनिष्करुणस्य शुद्धशीला मम दीर्घं विरहव्रतं बिभर्ति ॥२१॥

शकुन्तला—(पश्चात्तापविवर्णं राजानं दृष्ट्वा) 'न खल्वार्यपुत्र इव । ततः क एष इदानीं कृतरक्षामङ्गलं दारकं मे गात्रसंसर्गेण दूषयति ।

बालः—(मातरमुपेत्य) 'मातः, एष कोऽपि पुरुषो मां पुत्र इत्यालिङ्गति ।

राजा—प्रिये, क्रौर्यमपि मे त्वयि प्रयुक्तमनुकूलपरिणामं संवृत्तं, यदहमिदानीं त्वया प्रत्यभिज्ञातमात्मानं पश्यामि ।

शकुन्तला—(आत्मगतम्) 'हृदय, समाश्वसिहि ! समाश्वसिहि ! परित्यक्तमत्सरेणानुकम्पितास्मि दैवेन । आर्यपुत्रः खल्वेषः !

राजा—प्रिये ।

स्मृतिभिन्नमोहतमसो दिष्ट्या प्रमुखे स्थितासि मे सुमुखि ।
उपरागान्ते शशिनः समुपगता रोहिणी योगम् ॥२२॥

1. मम क्खु तादो [illegible] दमणस्स ओसहिं [illegible] आसंसिदं [illegible] 3. [illegible] किदरक्खामङ्गलं दारअं [illegible] 4. [illegible] मं पुत्त त्ति आलिङ्गदि । 5. हिअअ, समस्सस [illegible] परिच्चत्तमच्छरेण [illegible]

शकुन्तला—[1] जयतु जयत्वार्यपुत्रः—(इत्यर्धोक्ते बाष्पकण्ठी विरमति।)

राजा—सुन्दरि ?

बाष्पेण प्रतिषिद्धेऽपि जयशब्दे जितं मया।
यत्ते दृष्टमसंस्कारपाटलोष्ठपुटं मुखम् ॥२३॥

बालः—[2] मातः, क एषः ?

शकुन्तला—[3] वत्स, ते भागधेयानि पृच्छ।

राजा—(शकुन्तलायाः पादयोः प्रणिपत्य।)

सुतनु हृदयात्प्रत्यादेशव्यलीकमपैतु ते
किमपि मनसः संमोहो मे तदा बलवानभूत्।
प्रबलतमसामेवंप्रायाः शुभेषु हि वृत्तयः
स्रजमपि शिरस्यन्धः क्षिप्तां धुनोत्यहिशङ्कया ॥२४॥

शकुन्तला—[4] उत्तिष्ठत्वार्यपुत्रः। नूनं मे सुचरितप्रतिबन्धकं पुराकृतं तेषु दिवसेषु परिणामाभिमुखमासीत्, येन सानुक्रोशोऽप्यार्यपुत्रो मयि विरसः संवृत्तः। (राजोत्तिष्ठति।)

शकुन्तला—[5] अथ कथमार्यपुत्रेण स्मृतो दुःखभाग्ययं जनः ?

राजा—उद्धृतविषादशल्यः कथयिष्यामि।

मोहान्मया सुतनु पूर्वमुपेक्षितस्ते
यो बद्धबिन्दुरधरं परिबाधमानः।
तावदाकुटिलपक्ष्मविलग्नमद्य
बाष्पं प्रमृज्य विगतानुशयो भवेयम् ॥२५॥ (यथोक्तमनुतिष्ठति)

1. जेदु जेदु अज्जउत्तो। 2. अम्ब, को एसो ? 3. वच्छ, दे भाअहेआइं पुच्छेहि। 4. उट्ठेदु अज्जउत्तो। णूणं मे सुचरिदपडिबन्धअं पुराकिदं तेसु दिअहेसु परिणामाहिमुहं आसि, जेण साणुक्कोसो वि अज्जउत्तो मइ विरसो संवुत्तो। 5. अह कहं अज्जउत्तेण सुमरिदो दुक्खभाई अअं जणो ?

शकुन्तला—(नाममुद्रां दृष्ट्वा) 'आर्यपुत्र, इदं तदङ्गुलीयकम्!

राजा— अस्मादङ्गुलीयोपलम्भात्खलु स्मृतिरुपलब्धा!

शकुन्तला—'विषमं कृतमनेन यत्तदार्यपुत्रस्य प्रत्ययकाले दुर्लभमासीत्

राजा—तेन हि ऋतुसमवायचिह्नं प्रतिपद्यतां लता कुसुमम्।

शकुन्तला—'नास्य विश्वसिमि। आर्यपुत्र एवैतद्धारयतु।

(ततः प्रविशति मातलिः।)

मातलिः—दिष्ट्या धर्मपत्नीसमागमेन पुत्रमुखदर्शनेन चायुष्मान्वर्धते।

राजा—अभूत्संपादितस्वादुफलो मे मनोरथः। मातले, न खलु विदितोऽयमाखण्डलेन वृत्तान्तः स्यात्?

मातलिः—(सस्मितम्) किमीश्वराणां परोक्षम्? एत्वायुष्मान्। भगवान्मारीचस्ते दर्शनं वितरति।

राजा—शकुन्तले, अवलम्ब्यतां पुत्रः। त्वां पुरस्कृत्य भगवन्तं द्रष्टुमिच्छामि।

शकुन्तला—'जिह्रेम्यार्यपुत्रेण सह गुरुसमीपं गन्तुम्।

राजा—अप्याचरितव्यमभ्युदयकालेषु। एह्येहि। (सर्वे परिक्रामन्ति)

(ततः प्रविशत्यदित्या सार्धमासनस्थो मारीचः।)

मारीचः—(राजानमवलोक्य) दाक्षायणि!

पुत्रस्य ते रणशिरस्ययमग्रयायी
दुष्यन्त इत्यभिहितो भुवनस्य भर्ता।
चापेन यस्य विनिवर्तितकर्म जातं
तत्कोटिमत्कुलिशमाभरणं मघोनः ॥२९॥

---

1. अज्जउत्त, [illegible] ! [illegible]
पच्चअकाले दुल्लहं आसि। [illegible]
* जिहेमि अज्जउत्तेण सह गुरुसमीवं गन्तुं।

अदितिः — [1]संभावनीयानुभावास्याकृतिः!

मातलिः — आयुष्मन्, एतौ पुत्रप्रीतिपिशुनेन चक्षुषा दिवौकसां पितरावायुष्मन्तमवलोकयतः; तावुपसर्प।

राजा — मातले!

प्राहुर्द्वादशधा स्थितस्य मुनयो यत्तेजसः कारणं
भर्तारं भुवनत्रयस्य सुषुवे यद्यज्ञभागेश्वरम्।
यस्मिन्नात्मभवः परोऽपि पुरुषश्चक्रे भवायास्पदं
द्वन्द्वं दक्षमरीचिसंभवमिदं तत्स्रष्टुरेकान्तरम् ॥२७॥

मातलिः — अथ किम्।

राजा — (उपगम्य) उभाभ्यामपि वासवनियोज्यो दुष्यन्तः प्रणमति।

मारीचः — वत्स, चिरं जीव! पृथिवीं पालय!

अदितिः — [2]वत्स, अप्रतिरथो भव!

(ततः पुत्रसहिता शकुन्तला पादयोः पतति।)

मारीचः — वत्से!

आखण्डलसमो भर्ता जयन्तप्रतिमः सुतः।
आशीरन्या न ते योग्या पौलोमीसदृशी भव ॥२८॥

अदितिः — [3]जाते, भर्तुर्बहुमता भव! अयं च दीर्घायुर्वत्सक उभयकुलनन्दनो भवतु! उपविशत। (सर्वे प्रजापतिमभित उपविशन्ति।)

मारीचः — (एकैकं निर्दिशन्)

दिष्ट्या शकुन्तला साध्वी सदपत्यमिदं भवान्।
श्रद्धा वित्तं विधिश्चेति त्रितयं तत्समागतम् ॥२९॥

1. संभावणीआणुभावा [illegible] 2. [illegible] होहि! 3. जादे, भत्तुणो बहुमदा होहि! अअं अ दीहाऊ वच्छओ उहअकुलणन्दणो होदु! उवविसह।

राजा—भगवन्, प्रागभिप्रेतसिद्धिः; पश्चाद्दर्शनम्! अतोऽपूर्वः खलु वोऽनुग्रहः! कुतः;

उदेति पूर्वं कुसुमं ततः फलं घनोदयः प्राक्तदनन्तरं पयः।
निमित्तनैमित्तिकयोरयं क्रमस्तव प्रसादस्य पुरस्तु संपदः॥३०॥

मातलिः—एवं विधातारः प्रसीदन्ति!

राजा—भगवन्, इमामाज्ञाकरीं वो गान्धर्वेण विवाहविधिनोपयम्य कस्यचित्कालस्य बन्धुभिरानीतां स्मृतिशैथिल्यात्प्रत्यादिशन्नपराद्धोऽस्मि तत्रभवतो युष्मत्सगोत्रस्य कण्वस्य। पश्चादङ्गुलीयकदर्शनादूढपूर्वां तद्दुहितरमवगतोऽहम्। तच्चित्रमिव मे प्रतिभाति!

यथा गजो नेति समक्षरूपे तस्मिन्नपक्रामति संशयः स्यात्।
पदानि दृष्ट्वा तु भवेत्प्रतीतिस्तथाविधो मे मनसो विकारः॥

मारीचः—वत्स, अलमात्मापराधशङ्कया! संमोहोऽपि त्वय्यनुपपन्नः। श्रूयताम्।

राजा—अवहितोऽस्मि।

मारीचः-यदैवाप्सरस्तीर्थावतरणात्प्रत्यक्षवैक्लव्यां शकुन्तलामादाय मेनका दाक्षायणीमुपगता तदैव ध्यानादवगतोऽस्मि दुर्वाससः शापादियं तपस्विनी सहधर्मचारिणी त्वया प्रत्यादिष्टा, नान्यथेति। स चायमङ्गुलीयकदर्शनावसानः!

राजा—(सोच्छ्वासम्) एष वचनीयान्मुक्तोऽस्मि!

शकुन्तला—(स्वगतम्) 'दिष्ट्याऽकारणप्रत्यादेशी नार्यपुत्रः। न पुनः शप्तमात्मानं स्मरामि! अथ वा प्राप्तो मया स हि शापो

विरहशून्यहृदयया न विदितः। अतः सखीभ्यां संदिष्टास्मि भर्तुरङ्गुलीयकं दर्शयितव्यमिति।

मारीचः—वत्से, विदितार्थासि। तदिदानीं सहधर्मचारिणं प्रति न त्वया मन्युः कार्यः। पश्य।

शापादसि प्रतिहता स्मृतिरोधरूक्षे भर्तर्यपेततमसि प्रभुता तवैव।
छाया न मूर्छति मलोपहतप्रसादे शुद्धे तु दर्पणतले सुलभावकाशा॥

राजा—यथाह भगवान्।

मारीचः—वत्स, कच्चिदभिनन्दितस्त्वया विधिवदस्माभिरनुष्ठितजातकर्मा पुत्र एष शाकुन्तलेयः।

राजा—भगवन्, अत्र खलु मे वंशप्रतिष्ठा। (इति बालं हस्तेन गृह्णाति)

मारीचः—तथाभाविनमेनं चक्रवर्तिनमवगच्छतु भवान्। पश्य।

रथेनानुद्धातस्तिमितगतिना तीर्णजलधिः
पुरा सप्तद्वीपां जयति वसुधामप्रतिरथः।
इहायं सत्त्वानां प्रसभदमनात्सर्वदमनः
पुनर्यास्यत्याख्यां भरत इति लोकस्य भरणात्॥३३॥

राजा—भगवता कृतसंस्कारे सर्वमस्मिन्वयमाशास्महे।

अदितिः—[1]भगवन् अस्या दुहितृमनोरथसंपत्तेः कण्वोऽपि तावच्छ्रुतविस्तारः क्रियताम्। दुहितृवत्सला मेनकेहैवोपचरन्ती तिष्ठति।

शकुन्तला—(आत्मगतम्) [2]मनोरथः खलु मे भणितो भगवत्या।

मारीचः—तपःप्रभावात्प्रत्यक्षं सर्वमेव तत्रभवतः।

[illegible] ण विदिदो। अदो सहीहिं संदिट्ठ म्हि भत्तुणो अङ्गुलीअअं दंसइदव्वं त्ति। 1. भअवं, इमाए दुहिदुमणोरहसंपत्तीए कण्णो वि दाव सुदवित्थारो करीअदु। दुहिदुवच्छला मेणआ इह एव्व उपचरन्ती चिट्ठदि। 2. मणोरहो क्खु मे भणिदो भअवदीए।

राजा—अतः खलु मम नातिक्रुद्धो मुनिः ।

मारीचः—तथाप्यसौ प्रियमस्माभिः श्रावयितव्यः । कः कोऽत्र भोः ?

(प्रविश्य) **शिष्यः**—भगवन्, अयमस्मि ।

मारीचः—गालव, इदानीमेव विहायसा गत्वा मम वचनात्तत्रभवते कण्वाय प्रियमावेदय यथा पुत्रवती शकुन्तला तच्छापनिवृत्तौ स्मृतिमता दुष्यन्तेन प्रतिगृहीतेति ।

शिष्यः—यदाज्ञापयति भगवान् । (इति निष्क्रान्तः ।)

मारीचः—वत्स, त्वमपि स्वापत्यदारसहितः सख्युराखण्डलस्य रथमारुह्य ते राजधानीं प्रतिष्ठस्व ।

राजा—यदाज्ञापयति भगवान् ।

मारीचः—अपि च ।

तव भवतु बिडौजाः प्राज्यवृष्टिः प्रजासु
त्वमपि विततयज्ञो स्वर्गिणः प्रीणयस्व ।
युगशतपरिवर्तानेवमन्योन्यकृत्य-
नयतमुभयलोकानुग्रहश्लाघनीयैः ॥३४॥

राजा—भगवन्, यथाशक्ति श्रेयसे यतिष्ये ।

मारीचः—वत्स, किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ?

राजा—अतः परमपि प्रियमस्ति ? यदिह भगवान्प्रियं कर्तुमिच्छति तर्हीदमस्तु । (भरतवाक्यम् ।)

प्रवर्ततां प्रकृतिहिताय पार्थिवः सरस्वती श्रुतमहतां महीयताम् ।
ममापि च क्षपयतु नीललोहितः पुनर्भवं परिगतशक्तिरात्मभूः ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

श्लोकसूची (INDEX TO VERSES)

PUBLICATIONS
OF THE
SANSKRIT LITERATURE SOCIETY

सुजन-साहित्य-माला—

		Rs
1.	Pratijna-Yaugandharayana of Bhasa	
	with an exhaustive Introduction, Notes,	
	Literal Translation, Appendices [illegible]	1 [illegible]
	Do Special Edition	1
2	Abhijnana-Sakuntalam of Kalidasa	
	with Introduction, &c.,	1 [illegible]
3.	Do English Translation ..	1
	[illegible] 2 & 3 (Text & Translation) together	2
	Do Special Edition	[illegible]

For copies, please apply to

1. **K. Narayanaswamy Iyengar Esq.,**

   221, III Road, Chamrajpet, Bangalore City.

2. **Messrs. V. S. Soobbiah & Sons,**